

Sakkyndigvurderinger i foreldretvistsaker

*Forståelser av omsorg, foreldreskap og
utviklingsbetingelser*

Eir Torvik

Hovedoppgave ved Psykologisk institutt

UNIVERSITETET I OSLO

9.april 2019

Sakkyndigvurderinger i foreldretvistsaker

Forståelser av omsorg, foreldreskap og utviklingsbetingelser

© Eir Torvik

2019

Sakkyndigvurderinger i foreldretvistsaker. Forståelser av omsorg, foreldreskap og utviklingsbetingelser.

Eir Torvik

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Representeren, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Norske domstoler behandler årlig rundt 2600 foreldretvister, og av disse går mellom 20 og 30 prosent videre til hovedforhandling. Sakkyndigvurderinger har mye å si for utfallet i disse sakene, og er et omdiskutert tema, men det er lite systematisk forskning på norske sakkyndigvurderinger i foreldretvistsaker. Studien er et selvstendig prosjekt basert på anonymiserte sakkyndigvurderinger i 20 slike saker.

Sakkyndigvurderingene ble analysert med bruk av fortolkende metode. I innledende analyserunder ble jeg oppmerksom på at påstander om vold og andre bekymringsfulle omsorgsforhold preget sakene, samtidig som det var stor variasjon i hvordan volden ble omtalt i sakkyndigvurderingene. For å forstå hvordan dette kunne ha seg, rettet jeg fokuset mot de sakkyndiges forståelser av omsorg, foreldreskap og utviklingsbetingelser, slik det framsto i tekstene.

De sakkyndige la først og fremst vekt på emosjonell omsorg når de vurderte foreldreskapet. Hvordan foreldrene hadde tilrettelagt og fulgt opp barnas dagligliv over tid, fikk lite oppmerksomhet. Dette slo tydelig ut for mødrene, siden det var de som hadde hatt hovedansvaret for barneomsorgen i nesten alle familiene. Dessuten var det en tendens til at de to foreldrene i en og samme familie ble møtt med ulike blikk: Det kunne ofte framstå som om mødres omsorgsinnsats ble tatt for gitt, og framhevet ved sine mangler, mens fedres engasjement i barna i utgangspunktet ble forstått som positive innslag i barnas omsorgssituasjon. Det var påstander om vold i de aller fleste familiene. Likevel var det som om denne volden 'glapp' underveis. I mange tilfeller ble påstandene om vold liggende, uten å bli nærmere undersøkt og vurdert, og underbygde påstander om fedres vold fikk ikke nødvendigvis konsekvenser for hvordan fedrene ble vurdert som foreldre. Iblant fikk fars vold større konsekvenser for hvordan mors foreldreskap ble vurdert, ettersom hennes omsorgsutøvelse ble forstått som preget av volden. Mødrene ble også vurdert ut fra hvordan de bidro til å tilrettelegge for fedrenes foreldreskap, et ansvar hun ble tillagt også der det var underbygde påstander om vold fra far. Tilknytning, mors personlige egenskaper og 'foreldrekonflikter' ble tillagt stor betydning som utviklingsbetingelser for barna, mens kriminalitet og rus, og i noen tilfeller vold, fikk lite oppmerksomhet.

Forståelsene av omsorg og utviklingsbetingelser som ble lagt til grunn i sakkyndigvurderingene, kom til uttrykk i vurderinger som gjorde det vanskelig å danne seg et dekkende bilde av *helheten* i barnas livssituasjon, og der vold kunne framstå som et isolert og mindre betydningsfullt aspekt ved foreldreskapet. Idealer om felles foreldreskap og betydningen av at

barn har en relasjon til sin far så ut til å inngå i forståelsen som ble lagt til grunn. Men samtidig ble mødre og fedre målt opp mot ulike standarder, og en komplementær forståelse av foreldreskapet så ut til å være et implisitt premiss. Lavere krav til fedrene som omsorgspersoner kunne også ha sammenheng med at far i mange saker ble vurdert som samværsforelder, og ikke som potensiell omsorgsperson på heltid, men uten at dette nødvendigvis ble tydeliggjort. Oppgaven avrundes med forslag til hvordan resultatene kan brukes til å styrke de faglige refleksjonene knyttet til arbeid med sakkyndigvurderinger i foreldretvister, for å styrke kvaliteten i vurderinger som skal brukes til å fatte vedtak om hva som er til det enkelte barnets beste.

Forord

Dette forskningsprosjektet kom i stand etter at jeg fikk lov til å sitte på tilskuerbenken under hovedforhandlingen i en foreldretvistsak vinteren 2015. Jeg satt igjen med mange inntrykk og spørsmål, særlig angående den sakkyndiges arbeid. Sakkyndig sitter midt i rettssalen, og får ofte anledning til å komme til orde under rettssaken. De forståelsene sakkyndig bidro med, så ut til å bli tillagt stor betydning. Det kunne iblant virke som om det var vanskelig for de øvrige aktørene i rettssalen å utfordre den sakkyndiges synspunkter, ettersom de ikke hadde detaljert kjennskap til den faglige terminologien sakkyndig benyttet seg av. Jeg bestemte meg for at jeg ville se nærmere på sakkyndigrollen i foreldretvister, og professor Agnes Andenæs kom med gode forslag til hvordan dette kunne gjøres i et hovedoppgaveformat.

Takk til Oslo tingrett, og spesielt barnerettsansvarlig Hanne Nymoen, som ble interessert i prosjektet og lot meg få tilgang til det empiriske materialet denne studien bygger på. Takk til Psykologisk Institutt og Norges Forskningsråd for studentstipend. Takk til stipendiat Trine Eilertsen, forsker Heidi Jacobsen og spesielt til professor emerita Hanne Haavind for tilbakemeldinger og nyttige innspill. Takk til pappa for stort engasjement og telefonsamtaler om rettsforlik. Takk til mamma for gjennomlesing av oppgaven, og for at du har stått på som en helt med barnepass. Takk også til Frøya, pappa og Taran for barnevaktjenester, støtte og oppmuntring. Takk til alle gode venner for distraksjoner og hjelp. Spesiell takk til Marie, Minda, Camilla, Jenny, Anniken, Lars Henrik, Fride, Siri og Oda. Takk til inspirerende forelesere ved Universitetet i Oslo. Aller størst takk til Agnes Andenæs, for uvurderlig utviklingsstøtte gjennom hele prosessen.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	IV
Forord.....	VI
Innholdsfortegnelse.....	VII
Innledning.....	1
Barnefaglig kunnskap i rettsapparatet.....	2
Forståelser av foreldreskap, omsorg og utviklingsbetingelser.....	5
Foreldreskapet som et kjønnnet arrangement.....	8
Forståelser av vold og overgrep i omsorgen.....	10
Foreldreskap, omsorg og utviklingsbetingelser i barneretten.....	11
Metode.....	17
Datainnsamling.....	18
Forskningsetikk.....	18
Utvalget - sakskjennetegn.....	19
Representativitet.....	21
Kort presentasjon av sakkyndigvurderingen i foreldretvistsaker.....	22
Analyse.....	23
Utfordringer og begrensninger.....	25
Resultater.....	26
Forståelser av omsorg og foreldreskap.....	26
Forståelser av utviklingsbetingelser.....	31
Tilknytning.....	31
Emosjonell ivaretagelse.....	35
Foreldrenes personlighet, bakgrunn og psykiske vansker.....	37
‘Foreldrekonflikt’.....	40
Vold i omsorgen.....	41
Seksuelle overgrep som trumfkort?.....	42
Vurderinger av den voldsutøvendes foreldreskap.....	43
Vurderinger av den voldsutsattes foreldreskap.....	49
Et ideal om å skjerme.....	55
Oppsummering og diskusjon.....	57
Litteraturliste.....	62

Innledning

I Norge er det årlig rundt 13 000 foreldre som flytter fra hverandre (SSB, 2017; 2018a), i tillegg til et ukjent antall oppløsninger av parforhold mellom foreldre som aldri har bodd sammen. De fleste av disse foreldrene finner selv ut hvordan de vil organisere familielivet mellom to hjem, men i en del tilfeller er eller blir uenighetene så store at de ender i retten. Disse sakene kalles foreldretvister, tidligere barnefordelingsaker, eller barnelovsaker. Rettslige tvistetema er *foreldreansvar*, *fast bosted*, og/eller *samvær*. De siste årene har norske domstoler behandlet rundt 2600 foreldretvister hvert år (Domstolsadministrasjonen [DA], 2018). Mellom 70 og 80 prosent av sakene forlikes etter saksforberedende møter (Koch, 2008; Oxford Research, 2016; Rønbeck, 2004). Det er først når partene ikke blir enige, eller det er grunn til bekymring for barnas omsorgssituasjon, at foreldretvisten går videre til hovedforhandling og vanligvis avsluttes med dom (jf. barnelova § 61 første ledd nr.1). Dette gjelder rundt 700 saker årlig, og tallene har vært ganske stabile de siste årene.

Foreldretvister skal behandles og avgjøres etter prinsippet om ‘barnets beste’ (jf. barnelova § 48 første ledd; Grunnloven § 104; barnekonvensjonen art. 3 nr. 1). I denne sammenhengen er ‘barnets beste’ en rettslig standard. Det vil si at begrepet refererer til bevegelige normer, som tas i betraktning når prinsippet tolkes og anvendes i en konkret sak (Gisle, 2012). Vurderingen av begrepets innhold har sterke skjønsmessige sider, og vil være påvirket av blant annet tid, kultur, verdier og kunnskapsgrunnlag (Haugli, 2004). Formålet med bestemmelsen er å prioritere *det enkelte barnets interesser*, framfor foreldrenes, eller andre samfunnsmessige hensyn. Vurderingstema er hva som vil være best for det berørte barnet *i framtida*, basert på forhold i fortid og nåtid, og det poengteres at man skal ivareta individuelle hensyn (Bendiksen & Haugli, 2015; Ot.prp. nr. 29, 2002-2003).

For å få et bedre avgjørelsesgrunnlag når det gjelder ‘barnets beste’ i den enkelte sak, har domstolene de siste tiårene ofte benyttet sakkyndig kompetanse i foreldretvistene (jf. barnelova § 61 første ledd nr. 1 og 3; tvisteloven § 21-3 nr. 2). Mens sakkyndige bidro i rundt en tredel av foreldretvistene i 1994-1996, bruker retten sakkyndige i nesten alle foreldretvister i dag (NOU 1998:17; Koch, 2008; Oxford Research, 2016). Det sakkyndige innslaget bygger på en antagelse om at barnefaglig empiri og erfaring kan bidra til sakens opplysning, og dermed medvirke til bedre beslutninger for barnet (NOU 1995:23; Ot.prp. nr. 29; Prp. 85L, 2012-2013). Sakkyndig har ofte blitt omtalt som en *talsperson for barnet*, med et særlig ansvar for å representere barnets interesser, i og med at barnet ikke selv er part i en foreldretvist (NOU 1977:35; Ot.prp. nr. 29; Prp. 85 L). Et stort flertall av de sakkyndige er

psykologer, men det også er enkelte psykiatere, pedagoger, sosionomer og barnevernspedagoger som tar slike oppdrag (NPF, 2018).

Flere lovendringer har bidratt til å befeste sakkyndiges rolle i foreldretvistene. På grunnlag av erfaringer med at hovedforhandling og full sakkyndig utredning kan bidra til å eskalere konflikten, fremmet to utvalg på 1990-tallet forslag om i større grad å bruke sakkyndige til å jobbe fram *forlik* mellom foreldrene (NOU 1995:23; NOU 1998:17). Et forsøksprosjekt hvor sakkyndige kunne bistå med mekling og veiledning, ble modell for nye prosessregler i barnelova (Ot.prp. nr. 29; Rønbeck, 2004). Antagelsen var at enighet mellom foreldre i de fleste tilfeller bidrar til mer solide omsorgsløsninger, og mulighet for forsoning. Reglene har blitt satt i sammenheng med det systemiske perspektivets popularitet i klinisk psykologi på slutten av 1900-tallet (Koch, 2000). Her forstås konflikter som dysfunksjonelle samspill, som kan dempes gjennom konfliktløsning og ansvarliggjøring. Dagens saksbehandlingsregler innebærer at retten som hovedregel forsøker å mekle mellom partene, oftest med hjelp av sakkyndig (jf. barnelova § 61 første ledd nr.1; Oxford Research, 2016).

I 2014 kom det et tillegg i barnelova § 61 første ledd nr. 1 om at dommeren bare skal mekle «*der saka er eigna for det*». Bakgrunnen var bekymring for at det ble forsøkt meklet i saker hvor barnet trenger beskyttelse, for eksempel på grunn av vold og overgrep (Koch, 2000; Lassen & Larsen, 2005; Prp. 85L). Når foreldretvisten går til hovedforhandling, kan retten oppnevne en sakkyndig som får i oppdrag å vurdere barnets situasjon i henhold til et mandat for den bestemte saken (jf. barnelova § 61 første ledd nr. 3). Sakkyndigbevis er «*en fagkyndig vurdering av faktiske forhold i saken*» (jf. tvisteloven § 25-1). Sakkyndig får anledning til å uttrykke seg skriftlig, overvære hele rettssaken og kommentere andres vitnemål. Lovgiver har framhevet at det kan oppnevnes sakkyndig i saker hvor det er påstander om vold, overgrep, rus eller psykiske lidelser, og saken ikke er tilstrekkelig opplyst på annen måte (jf. barnelova § 61 første ledd nr. 3).

Det er det skriftlige sakkyndigarbeidet etter barnelova § 61 første ledd nr. 3 som er tema for denne hovedoppgaven. Jeg vil undersøke hva slags forståelser av omsorg, foreldreskap og utviklingsbetingelser de sakkyndige trekker veksler på i dette arbeidet. I psykologisk faglitteratur brukes 'vurdering' både om prosessen som ligger til grunn for å trekke en konklusjon på grunnlag av tilgjengelig materiale, og om selve konklusjonen (Kirkebøen, 1999). Derfor omtales hele det skriftlige sakkyndigarbeidet som *sakkyndigvurderinger*.

Barnefaglig kunnskap i rettsapparatet

Barnefaglig sakkyndige har bidratt i rettsapparatet i et visst omfang siden midten av 1900-tallet (Leivestad, 1969; Skard, 1975), og etterspørselen økte utover 1990-tallet. Utviklingen settes i sammenheng med et økende antall foreldretvister, og økte krav til beslutningenes faglige forankring og kvalitet (Backe-Hansen & Øvreeide, 1999). Sakkyndigrollen ble problematisert i offentlig debatt (e.g. Indergaard, 1995; Johansen, 1993; Reigstad & Rønbeck, 1994), og sakkyndigvurderinger i foreldretvister har siden vært et omstridt tema, i media, i jus og i psykologi. Debatten har både handlet om kunnskapsgrunnlag, arbeidsmetoder, kvalitets-sikring, etikk, og tyngden sakkyndigbeviset tillegges i retten (e.g. Brækhus, 2015; Lassen, 2017; Skogstrøm, 2018). Kritikken som ble reist på 1990-tallet, går i stor grad igjen i dag. Fagetisk råd i Norsk Psykologforening (NPF) har gjennom mange år mottatt et stort antall klager på arbeidet til sakkyndige i foreldretvister (Helmikstøl, 2012; Holth, 1993; S. Mellingen, personlig kommunikasjon, 12.08.2018). Det er imidlertid lite systematisk forskning på *innholdet* i norske sakkyndigvurderinger i foreldretvister (Agenda Kaupang, 2015). Den eneste undersøkelsen jeg har funnet er en hovedoppgave fra 1980-tallet, hvor hovedfokuset var barnas opplevelse av møtet med rettsvesenet (Jahr, 1988). Det er noe mer forskning på sakkyndigvurderinger i norske barnevernssaker (Backe-Hansen, 2001; Svedenborg, 2016), og det er også en del studier av barnefaglige vurderinger i foreldretvister i andre land, som jeg vil komme tilbake til.

Sakkyndigvurderingen inngår som del av bevisførselen i en foreldretvist, og det er dommeren som skal fatte en beslutning, ut fra sin helhetlige vurdering. Men siden 'barnets beste' er den overordnede normen, kan barnefaglig sakkyndighet spille en avgjørende rolle også for de rettslige vurderingene (Bernt, 2014). Studier av rettspraksis finner at sakkyndigvurderinger har stor betydning for utfallet, i et stort flertall av sakene (Koch, 2000; Martinsen, 2013; Skjørten, 2005; Smith, 1980; Ødegaard, 2009). Sakkyndiges vurderinger gjengis ofte i domsgrunnene, og uttalelser i flere høyesterettsdommer illustrerer at sakkyndigbevis tillegges mye vekt (e.g. Rt-2010-216; Rt-2011-1572; Rt-2013-1329). Undersøkelser blant norske dommere tyder på at sakkyndigvurderingene er viktige for sakenes opplysning og resultat, og særlig når det er bekymring for barnas omsorgssituasjon (Agenda Kaupang, 2015; Oxford Research, 2016). Dommerne uttrykte at de sakkyndige får en særlig viktig rolle i 'bekymringssaker', fordi slike saker oppfattes å aktualisere utviklingspsykologiske spørsmål og andre psykologfaglige problemstillinger (Oxford Research, 2016). Sakkyndige har også en viktig rolle i å innhente den bakgrunnsinformasjonen retten trenger i disse sakene.

Rettsikkerhet handler om å sikre borgerne grunnleggende rettigheter, og vern mot overgrep fra det offentlige (Bendiksen & Haugli, 2015). Rettsikkerhet knyttes ofte til prinsipper som forutsigbarhet og likebehandling, og dermed kan den skjønnspregede og individualiserte 'barnets beste'-vurderingen være en rettsikkerhetsmessig utfordring (NOU 2008:9). Men rettsikkerhet handler også om å få en riktigst mulig avgjørelse i den enkelte sak (Bendiksen & Haugli, 2015). Lovgiver har lagt til grunn at rettsriktige beslutninger i foreldretvister avhenger av å kunne utøve et konkret skjønn i møte med en komplisert og sammensatt virkelighet for det enkelte barn, og bruk av sakkyndige antas å styrke rettsikkerheten i foreldretvister (Ot.prp. nr. 29; Ot. prp. nr. 103; Prp. 85L). Innholdet i sakkyndigarbeidet er dermed også et spørsmål om rettsikkerhet.

Det er i liten grad fastlagte retningslinjer for hvordan sakkyndige i foreldretvister skal utføre sine oppgaver, og dermed får den sakkyndiges faglige skjønn stor betydning (Agenda Kaupang, 2015; NOU 1995:23). Psykologifaget rommer stor variasjon, og barnefaglige sakkyndigvurderinger er et nedslagsfelt for ulike kunnskapssyn og utviklingspsykologiske forståelser (Backe-Hansen, 1992). I foreldretvister blir psykologiske forståelser tatt i bruk av en instans som har myndighet til å felle en dom over hvordan virkeligheten har vært, og skal bli, for menneskene saken gjelder (Bernt, 2014; Haugli & Nordhelle, 2014). Anvendelse av fagkunnskap i en rettslig sammenheng medfører en rekke generelle problemstillinger, for eksempel når det gjelder slutninger om årsakssammenhenger, og hva slags kunnskap som er relevant for den konkrete saken (Schiøtz, 2006; Lundeberg, 2009a). Når det gjelder psykologisk fagkunnskap mer spesielt, er det ofte mulig å avlede ulike og til dels motstridende implikasjoner av samme teori, empiriske resultater kan peke i ulike retninger, og man skal dessuten være forsiktig med å trekke slutninger fra generelle teorier eller gruppedata til enkeltsaker (Tjersland, 1995; White, 1998; Zeedyk & Raitt, 1998).

Psykologifaget har i løpet av de siste tiårene i økende grad fått status og innflytelse til å definere og evaluere foreldreskapet (Haavind, 2006; White, 1998), og foreldretvister er et område hvor psykologarbeidet kan ha ringvirkninger for samfunnets forståelse av omsorg og utvikling. Jeg vil undersøke et utvalg skriftlige sakkyndigvurderinger for å utforske hva slags forståelser av omsorg, foreldreskap og utviklingsbetingelser de sakkyndige baserer seg på, og dermed også bidrar til å bygge opp under. Med omsorg menes her den ivaretagelsen av barn som utføres fordi barn ikke kan innfri allmenne krav til sosial deltakelse (Rogoff, 2003). Omsorg kan både forstås som et *arbeid* bestående av en rekke ulike oppgaver, og som et *sinnelag* kjennetegnet ved at omsorgsgiver tar et kontinuerlig ansvar for barnets ve og vel

(Leira, 2004). Foreldreskapets poeng er omsorg, og omsorgens innhold blir utviklingsbetingelser for barna (Andenæs, 2014; Haavind, 1987). For å kontekstualisere analysearbeid og resultater, vil jeg se nærmere på noen sentrale barnefaglige forståelser og diskusjoner. Jeg vil først rette fokuset mot kulturelle tendenser og utviklingstrekk i psykologifaget, deretter se på barnerettslige reguleringer og praksiser.

Forståelser av foreldreskap, omsorg og utviklingsbetingelser

Forståelser av hva barn er, og hvordan barn bør behandles, har historisk sett variert betydelig (Ariès, 1962; Elder, Modell & Parke, 1993). Moderniteten er kjennetegnet ved en økt interesse for barns velferd (Burman, 2017). Barndommen ble en fase som skulle forberede barn på voksenlivet i et stadig mer komplekst samfunn, gjennom deltakelse i spesialiserte praksiser. Hjemmet ble mors arena, og kjærlighet og varme ble sterkere vektlagt i barneoppdragelsen (Giddens, 1992). I samme periode tiltok interessen for det vitenskapelige studiet av barns utvikling. Utviklingspsykologiens røtter går tilbake til slutten av 1800-tallet, og kunnskapsutviklingen har i hovedsak vært basert på forskning og teori produsert i vestlige middelklassemiljøer (Woodhead, 1999). Resultater fra undersøkelser av barn i en spesifikk kontekst på et gitt tidspunkt, har imidlertid ofte blitt framstilt som allmenngyldige (Bruner, 1990). Et naturvitenskapelig, positivistisk vitenskapssyn har stått sterkt i psykologien. Innen dette paradigmet har man søkt etter varige og abstraherte kjennetegn, både ved mennesker og miljø, som kan forklare og predikere atferd (Valsiner, 1984). Det har vært mindre oppmerksomhet rettet mot *utviklingens kontekst*, og *variasjon* i psykologiske fenomener.

Et eksempel på tilnærminger som har blitt kritisert for å framstille utvikling som universelle og naturlige prosesser, er stadiemodeller (Walkerdine, 1993). Her tenker man seg at utviklingen av ulike kapasiteter går gjennom kvalitativt ulike faser etter hvert som barn blir eldre (e.g. Erikson, 1968; Kohlberg, 1963; Piaget & Inhelder, 1971). Det kan gå på bekostning av å se individuelle forskjeller, betydningen av sosiokulturell kontekst, og omsorgsgiveres støtte (Morss, 1996; Vygotsky, 1978; 1987). Miljøets rolle har ofte vært utforsket ved å studere sammenhenger mellom utvalgte trekk ved foreldre og omsorgsarrangement, og barns evner eller psykiske helse. Slike studier danner grunnlag for teoretiske modeller om risiko- og beskyttelsesfaktorer i barns utvikling. En kritikk fra barndomsforskningen som etter hvert vokste fram, er at slike modeller har en tendens til å framstille individet som en passiv mottaker av eksterne påvirkninger, og at også barn må forstås som meningsskapende sosiale aktører (James, Jenks & Prout, 1998). Et premiss i disse modellene er videre at 'faktoren' betyr det samme for alle mennesker som utsettes for den (Andenæs,

1996a). I moderne utviklingspsykologiske teorier, som for eksempel transaksjonsmodellen (Sameroff, 2009), legges det derimot til grunn at en rekke transaksjoner og interaksjoner mellom individ og miljø former konsekvensene av gitte biologiske og miljømessige forhold.

Ideer om barnets indre natur som drivkraft og retningsgiver, har stått sterkt i utviklingspsykologien. De voksnes oppgave har til dels vært formulert som å *stimulere* den naturlige utviklingsgang, dels å *skjerme* for uheldige og begrensende omstendigheter (Haavind, 1987). Forståelser av 'barns behov' som naturlige størrelser som omsorgsgivere bør innfri, kan se ut til å ha fått et stadig mer omfattende innhold, i takt med høyere kulturelle standarder for hvordan barn bør ha det (Woodhead, 1991). Mens faglitteraturen tidligere kunne omtale små barn som lite forberedt på sosial kontakt, har nære samspill med sensitive omsorgsgivere de siste tiårene vært ansett som en avgjørende utviklingsbetingelse (Bråten, 2010; Stern, 1985). Det lille barnets kontakt- og utviklingspotensiale ble imidlertid formulert som et budskap til mor, mens far fikk rollen som en litt utydelig støtte- og forsørgerfigur (Haavind, 2006). En slik *komplementær forståelse av foreldreskapet* hadde tradisjon i samfunnsvitenskapene (Haavind, 1987). Mange av etterkrigstidas teorier om barns utvikling var bygd på studier av *mødre som tilfredsstillere av barns behov*, i tråd med hvordan familielivet ofte var organisert på 1950- og 60- tallet (e.g. Fraiberg, Adelson & Shapiro, 1975; Mahler, Pine & Bergman, 1975; Winnicott, 1960). Far ble ofte sett på som viktig først senere, når barnet skulle ut i verden, frigjøre seg fra mor og tilpasse seg samfunnet (Pranzo, 2013).

Tilknytningsteorien, som har inntatt en sentral plass i nyere utviklingspsykologi, ble utformet i denne konteksten. Ifølge tilknytningsteorien danner barnet generaliserte representasjoner av andre menneskers tilgjengelighet og respons, som følge av hvordan barnet blir møtt av omsorgsgiver (Bowlby, 1969). Barnets tilknytning til én eller flere omsorgspersoner utvikles over tid og manifesteres tydelig ved cirka 12 måneders alder. Det er da mulig å vurdere tilknytning ved hjelp av en observasjonsmetode kalt 'fremmedsituasjonen', som er utviklet til bruk i forskning (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978). Ved bruk av denne metoden har man funnet ulike tilknytningsmønstre, det vil si strategier barnet bruker for å oppnå omsorgsgivers beskyttelse i stressende situasjoner. 'Trygg tilknytning' er kjennetegnet ved at barnet opplever at omsorgsgiver er tilgjengelig for dem når det trengs, og kan bruke omsorgsgiver som en base for utforskning. Ved 'ambivalent tilknytning' er barnet opptatt av å monitorere omsorgsgivers tilgjengelighet, mens 'unnvikende tilknytning' er kjennetegnet ved at barnet i mindre grad signaliserer følelsesmessige behov. De to siste mønstrene går under samlebetegnelsen utrygg tilknytning. I tillegg har noen barn et

‘desorganisert tilknytningsmønster’, som er kjennetegnet ved fravær av én bestemt strategi, og som er relatert til omsorgssvikt (Main og Solomon, 1990; Crittenden, 1985). Men empiriske studier tyder på at både omsorgskvalitet, individuelle forhold ved barnet, kontekst, og interaksjoner mellom disse, kan være årsaker til å barn framviser et spesifikt tilknytningsmønster (Bakermans-Kranenburg & van IJzendoorn, 2016; Granqvist et al., 2016; 2017). Det er også omdiskutert hvor stor betydning tilknytningsmønster har på individnivå. Når man korrelerer tilknytningsmønster med ulike mål på barns utvikling, finner man vanligvis svake eller moderate sammenhenger, hvor retningen på sammenhengen er uklar (Zachrisson, 2010).

Det har blitt hevdet at det er begrenset hvor mye denne typen studier kan si om innhold, organisering og ulike kvaliteter i omsorg for barn (Haavind, 2006). Bronfenbrenner (1976) beskrev i sin tid utviklingspsykologien som «*the science of the strange behavior of children in strange situations with strange adults for the briefest possible period of time*» (s. 19). Utviklingspsykologiske studier har ofte vært gjennomført ved å observere mor og barn i kortvarige situasjoner preget av nærkontakt og lek. Det kan bli et slags uuttalt premiss at omsorgspersoner bør rette all oppmerksomhet mot barnet, at omsorg først og fremst handler om å delta i lek og nære samspill, og at barneomsorg er mødres ansvar. Slike forståelser kan føre til at vansker hos barn lett attribueres til mors mangler (Haavind, 1987). En relatert kritikk har vært at utviklingspsykologien gjennom å fokusere på dekontekstualiserte kategorier som temperament, tilknytningsmønster og oppdragerstil, beveger seg vekk fra det konkrete, levde livet (Smith, 1987; 1991). Utviklingspsykologien opererer ofte på et abstrahert nivå, hvor tilsynelatende nøytrale vitenskapelige begreper kan komme til å erstatte utforskningen av rammene for, og innholdet i, barn og foreldres dagligliv (Andenæs, 2004). Barn vokser for eksempel opp i familier med ulik levestandard og ressurstilgang. Når oppmerksomheten i så stor grad rettes mot nære samspill mellom barn og foreldre, har betydningen av familiens livsbetingelser lett for å bli oversett (Gillies, 2005).

Innen den kulturpsykologiske fagtradisjonen har man forsøkt å utvikle en mer kontekstualisert utviklingsforståelse (e.g. Bruner & Haste, 1987; Shweder, 1990). Her legges det til grunn at mennesker utvikler seg gjennom deltagelse i sosiokulturelle aktiviteter, hvor både art av deltagelse og kulturelle praksiser er i stadig endring (Rogoff, 2003). Innen denne tradisjonen er det flere som har tilnærmet seg studiet av foreldreskap, omsorg og utvikling ved å utforske familiers dagligliv. Disse studiene gir et bilde av hvordan omsorg for barn består av *en rekke tilrettelagte rutiner*, og omfatter *mange ulike former for samvær og reguleringer* (e.g. Andenæs, 1996b; Gulbrandsen, 1998; Haavind, 1987; Hauge, 2009;

Højholt, 2001; Kousholt, 2011; Reay, 1995; Sundnes, 2018; Ulvik, 2007). Regulering av avstand og nærhet, oppfølging når barnet er i andres varetekt og å hjelpe barnet å skape *forbindelser* mellom ulike sfærer, later til å være viktige tema i et samfunn hvor dagliglivet innebærer regelmessige atskillelser og gjenforeninger mellom barn og foreldre. Foreldre vektlegger forutsigbare og tilpassede rutiner, slik at hverdagen skal gå opp, samtidig som det blir rom for hyggelige stunder. Rutinene regulerer barnas atferd, og kravene som stilles til barna har innebygd en utviklingstanke, samtidig som de tilpasses situasjonen. Omsorgens doble begrunnelse er dels å ivareta barna her og nå, på måter som stemmer overens med standardene der de lever, og dels å legge til rette for at barna etterhvert skal kunne ta vare på seg selv (Haavind, 1987). Det betyr at vurderinger av barns livssituasjon må omfatte hvordan barnet ivaretas her og nå, og hvordan utformingen av dagliglivet peker framover for barnet.

Foreldreskapet som et kjønn arrangement

‘Morspresumpsjonen’, det juridiske prinsippet om at mor i utgangspunktet ansees som best skikket til å ivareta barn ved samlivsbrudd, var et vanlig innslag i lovverket i vestlige land på 1900-tallet. Prinsippet var en av de første store seierne for kvinnebevegelsen, ettersom det representerte en bevegelse vekk fra patriarkalske forståelser av at barn (og deres mødre) er menns eiendom (Gordon, 2008). Det gjorde blant annet at kvinner ble friere til å forlate en voldelig ektemann, når hun var trygg på at hun kunne ta med seg barna. Mot slutten av 1900-tallet ble samlivsbrudd vanligere, og *farsfravær* i barns liv ble i økende grad sett på som et problem (Boyd, 2004). Forestillingen om at barn bør ha to foreldre som er forskjellige på en måte som viser tilbake til kjønn, har stått sterkt i psykologifaget (Haavind, 2006). Eldre psykologiske teorier tok utgangspunkt i at barn hadde et behov for kjønnsidentifikasjon, og at barns manglende kontakt med en forelder av samme kjønn kunne skade utviklingen av en maskulin eller feminin kjønnsidentitet (Pleck, 2010). Kjønn blir da forstått som en *essensiell og stabil egenskap*, både ved omsorgspersonene og ved de personene som skal utvikle seg. Kjønn er imidlertid også sosiale strukturer, rolleforventninger og tolkningsrammer som er i endring, og kan betraktes som noe vi gjør og opplever på komplekse og sammensatte måter (Nielsen, 2016). For eksempel innebærer trenden med at flere fedre deltar i den daglige omsorgen for sine barn, og begrunner dette med et følelsesmessig engasjement, en utvidelse av hva som kan oppfattes som maskulint (Andersen, 2003; Løkke, 2000).

Fra slutten av 1900-tallet har *det likestilte foreldreskap* blitt et stadig tydeligere kulturelt ideal. Likedeling av arbeid i hjemmet og likestilling av foreldrenes relasjon til barna er sentrale familiepolitiske målsettinger (NOU 1977:35; NOU 2012:15). Men ifølge

representative undersøkelser er det fremdeles betydelige forskjeller i fordeling av omsorgsarbeid, foreldrepermisjon og arbeidstid mellom mødre og fedre (Egge-Hoveid & Sandnes, 2013; Hamre, 2017; Kitterød, 2012; Sandvik, 2017; SSB, 2012; 2015). Tilpasset, sensitiv og utviklingsstøttende barneomsorg krever en stor og kontinuerlig arbeidsinnsats, døgnet rundt. Kvalitative undersøkelser som har sett på hele spekteret av aktiviteter som foreldre og barn deltar i, viser at det ofte er mødre som tar det overordnede ansvaret for at helheten i barneomsorgen blir god nok (Andenæs, 2014; Reay, 1995; Warhus & Brandt, 2017). Selv om det omsorgsfulle farskapet har blitt et ideal, deltar fedre ofte noe mer sporadisk, som et supplement til den omsorgen mødre organiserer og driver (Haavind, 2006).

Bevegelsen i retning av økt likestilling gjelder også foreldre som skiller seg. Det er et politisk mål å videreføre begges foreldreskap ved samlivsbrudd (Prop. 161 L, 2015–2016; St.mld. nr. 29, 2002-2003), og i dag har de fleste barn mye kontakt med begge foreldre, selv om foreldrene ikke bor sammen. I 2012 hadde 25 prosent av disse barna delt bosted, mens 66 prosent bodde hos mor (Kitterød, Lidén, Lyngstad & Wiik, 2016). Men også de fleste barn som bor fast hos én forelder har omfattende samværsordninger, som innebærer at de er hos samværsforelderen over 30 prosent av tiden (Gulbrandsen & Tjersland, 2011; Ådanes, Haugen, Jensberg, Husum & Rantalaiho, 2011). I 2012 var det bare tre prosent av samværsfedrene som ikke månedlig kontakt med barna sine. Sammenliknet med andre foreldre er det i denne gruppen flere foreldre som aldri har bodd sammen, har store konflikter, lav inntekt eller helseproblemer (Lyngstad, Kitterød, Lidén & Wiik, 2015). De ordningene foreldre selv avtaler, ser i hovedsak ut til å gjenspeile organiseringen av dagliglivet da de fortsatt bodde sammen, slik at de som delte mye før, også deler mye etter et brudd. Det faktum at flere barn har fast bosted hos mor enn hos far, reflekterer dermed det som fremdeles er vanlig arbeidsdeling mellom foreldre (Andenæs, Kjøs & Tjersland, 2017). Bosteds- og samværsordninger for barn er imidlertid et omstridt tema. I den offentlige debatten hevdes det ofte at fedre kommer i en utsatt posisjon ved samlivsbrudd, og at for å oppnå et likestilt foreldreskap, bør delt bosted være lovens normalordning (Furuholmen & Børke, 2019; Pettersen, 2017; Thuen, 2018). Slike synspunkter er basert på en *formell forståelse av likhet*, og kritiseres for å ikke ta hensyn til individuelle forskjeller og behov og sosiale realiteter, som for eksempel kjønnete mønstre som fortsatt gjør seg gjeldende i barneomsorg (Boyd, 2004).

Selv om psykologifaget ikke har vært noen pådriver for likestilling i hjemmet, kan det se ut til at et *ideal om felles foreldreskap* ofte legges til grunn når psykologer vurderer foreldreskapet, slik at begge foreldre forstås som viktige for barna, og at det legges til grunn

at foreldre bør samarbeide om barneomsorgen (Haavind, 2006). Men det betyr ikke nødvendigvis at det stilles samme krav til fedres og mødres omsorgsutøvelse. Undersøkelser av psykologers og andre fagpersoners vurderinger i norske barnevernsaker (e.g. Backe-Hansen, 2001; Eriksson, 2003; Hennem, 2002; Sagatun, 2005; Storhaug, 2015; Svedenborg, 2016) og i svenske foreldretvister (Eriksson, 2003; Pranzo, 2013) har funnet at mødres omsorg granskes nøye, mens fedre ofte forstås som positive innslag i barnas omsorgssituasjon, eller som mindre viktige. Det kan tyde på at *det komplementære foreldreskap* likevel fungerer som implisitt forståelsesramme når mødre og fedre vurderes.

Forståelser av vold og overgrep i omsorgen

Påstander om vold og overgrep preget mange av sakene jeg har analysert. Omfangsundersøkelser viser at vold i familien er utbredt (Thoresen & Hjemdal, 2014), at vold er årsak til en betydelig andel samlivsbrudd (Amato, 2010; BLD, 2008), og at volden ikke nødvendigvis oppfører i forbindelse med et samlivsbrudd (Brownridge et al., 2008; Harrison, 2008; Jaffe, Zerwer & Poisson, 2002; Lundgren, Heimer, Westerstrand & Kallioski, 2001). Jeg vil derfor se nærmere på faglige forståelser av vold i familien. Det har vært spenninger mellom *konfliktteoretiske/systemiske perspektiver* (e.g. Cummings & Davies, 1994) og *maktperspektiver* (e.g. Eriksson & Hester, 2001) på vold i familien. Innen den konfliktteoretiske tradisjonen forstås vold som et samhandlingsproblem mellom jevnbyrdige parter (Skjørten, 2016a). Dersom vold defineres som enkeltvis og mindre alvorlige episoder, tyder omfangsundersøkelser på at det er omtrent like mange kvinner som menn blant utøverne. Men når vold defineres som et gjentakende mønster hvor utøveren på ulike måter *skremmer, ydmyker og kontrollerer* ofrene, er det en stor overvekt av menn blant utøverne, selv om det også er kvinner som utøver denne formen for vold (Johnson, 2010).

Voldsdefinisjoner som tar utgangspunkt i dette perspektivet understreker voldens *funksjon*, uavhengig av hvilken form voldsutøvelsen tar (BLD, 2008; Isdal, 2018; Råkil, 2002).

Det har de siste årene vært økende erkjennelse av at det å utsette en medforelder for vold, også er å utøve vold mot barn (NOU 2003:31; St.mld. nr. 15, 2012-2013). Nesten alle barn i familier med partnervold får med seg voldsbruken, og mange av disse barna er også selv utsatt for vold, overgrep og andre uheldige utviklingsbetingelser (Eriksson & Pringle, 2005). Vold i familien ansees i dag som så alvorlig at det kan ødelegge helheten i barns omsorgssituasjon (Hauge, Schultz & Øverlien, 2016). Traumeperspektiver på vold og seksuelle overgrep er løftet fram, og det har blitt en kulturell selvfølge at barn ikke skal utsettes for vold. Samtidig viser det seg at forståelser av at vold er en uheldig utviklings-

betingelse for barn, kan komme i konflikt med idealet om felles foreldreskap (Boyd, 2013; Jaffe, Crooks & Poisson, 2003; Kernic, Monary-Ernsdorff, Koepsell & Holt, 2005). En undersøkelse av foreldretvister med påstander om fars vold i Sverige, fant for eksempel at de sakkyndige forsto volden på ulike måter, avhengig av hvordan paret framsto (Eriksson, 2003). Dersom paret brøt med likestillingsnormer på flere områder, ble volden forstått som ‘menns vold mot kvinner’. Hvis far ikke virket spesielt dominerende og mor ikke virket spesielt redd eller svak, ble volden forstått som et innslag i konflikter mellom jevnbyrdige parter, og da ble mor bebreidet når hun på grunnlag av sine voldserfaringer ikke ønsket et involvert farskap. Flere studier har funnet at fars vold ikke nødvendigvis får konsekvenser for hvordan han vurderes som forelder (Eriksson & Hester, 2001; Hester, 2005; Humphreys et al., 2000; Mullender, 1996). Studier av sakkyndigvurderinger i foreldretvister i Finland (Hiitola & Hautanen, 2016; Keskinen, 2005), Sverige (Eriksson, 2003; Pranzo, 2013) og Danmark (Ottosen, Dahl & Boserup, 2017) viser at volden ofte underspilles, eller ikke vektlegges, når barnas omsorgssituasjon vurderes.

Foreldreskap, omsorg og utviklingsbetingelser i barneretten

Ettersom barnefaglig kunnskap har spilt en stadig mer sentral rolle i både lovendringsprosesser og i domstolene, vil lovverket og juridiske vurderinger i foreldretvister være påvirket av psykologiske forståelser (Lundeberg, 2005; NOU 1998:17; NOU 2008:9; White, 1998). Motsatt vil vurderingene som barnefaglig sakkyndige gjør, kunne påvirkes av rettslige reguleringer og erfaringer med hva retten anser som viktig i foreldretvister (Lundeberg, 2009b). Jeg vil i det følgende foreta en gjennomgang av barnerettslige utviklingstrekk.

Barnelova (1981) avløste lov om barn i ekteskap og lov om barn utenfor ekteskap, begge fra 1956. Foruten å unngå forskjellsbehandling av barn basert på foreldrenes forhold til hverandre, var hovedformålene med den nye loven likestilling, og å styrke begge foreldres ansvar, interesse for, og kontakt med barna (Ot.prp. nr. 62, 1979-1980). I barnelovene av 1956 var foreldreansvaret felles bare dersom foreldrene var gift da barnet ble født, og fortsatt bodde sammen. Hvis dette ikke var tilfelle, var lovens system at barnets bosted fulgte den som hadde foreldreansvaret. Barnets beste var da som nå lovfestet som overordnet prinsipp, men lovteksten presiserte også at «*er barnet lite, bør mor som regel ha foreldremakta, om ikkje retten (...) kjem til at det er betre for barnet å vera hjå faren.*» (jf. bie § 8). Mors fortrinnsrett omfattet i hovedsak barn under skolepliktig alder (Innst. O. nr. 30, 1980-1981). Barnelova erstattet ‘morspresumpsjonen’ med kjønnsnøytrale regler. Hovedregelen ble felles foreldreansvar ved ekteskapsbrudd, og senere også ved samlivsbrudd (jf. barnelova § 34 og

35; Ot.prp. nr. 82, 2003-2004). Hvor det er best for barnet å bo, må dermed vurderes konkret hvis foreldrene ikke blir enige (jf. barnelova § 36). Alle foreldre som ikke bor med barnet, fikk også lovfestet rett til samvær (jf. barnelova § 43), og samværsretten har senere blitt styrket i flere omganger (Ot.prp. nr. 44, 1987-1988; Ot.prp. nr. 56, 1996-1997; Ot.prp. nr. 104, 2008-2009). Til grunn for bestemmelsene i barnelova ligger det altså en antagelse om at det er best for barn å ha mye kontakt med begge foreldre (Haugli, 2013; Skjørten, 2016b). Retten til familieliv står sterkt, men det kan gjøres inngrep i denne dersom det er nødvendig av hensyn til barnets beste (jf. EMK art. 8, barnekonvensjonen art. 3 og art. 9).

Barnelova innførte begrepet 'foreldreansvar' til fordel for 'foreldremakt' og 'foreldremyndighet', for å markere et skille mot eldre forestillinger om foreldres sterke stilling overfor barn. Formålet var å speile samfunnsutviklingen, med styrkede rettigheter for barn, og økte plikter for foreldre (Ot.prp. nr. 62). Foreldreansvar innebærer plikt til å gi omsorg, omtanke, oppdragelse og forsørging i tråd med barnets interesser og behov, og rett til å ta avgjørelser om personlige forhold på vegne av barnet (jf. barnelova § 30). Men barnets synspunkter skal høres og vektlegges etter alder og modenhet, også i spørsmål om foreldreansvar, bosted og samvær (jf. barnelova § 31). Alderen for når barn har rett til å få informasjon og mulighet til å si sin mening ble senket fra 12 til 7 år i 2004 (Ot.prp. nr. 29). Da studier av rettspraksis tydet på at aldersbestemmelsen fungerte som en nedre grense for når barn blir hørt (Skjørten, 2010), presiserte lovgiver i 2014 at også yngre barn som er i stand til å danne seg egne synspunkt skal høres (Prp. 85 L). Det er verdt å merke seg at FNs komité for barnets rettigheter fraråder aldersgrenser, ettersom det antas at også små barn har ulike måter å gi uttrykk for sine oppfatninger, og hvordan de har det i sitt dagligliv (CRC, 2009, s. 9; Lansdown, 2005).

På tross av prinsippet om 'barnets beste', og barnelovas framheving av foreldres plikter til fordel for deres myndighet, har det vært bekymring knyttet om det blir tatt tilstrekkelig hensyn til å beskytte barn mot vold og overgrep i foreldretvister (Reichelt, Tjersland & Gulbrandsen, 2002; Skjørten, 2004). Lovgivningen har gått i retning av et sterkere vern mot det som ansees som uheldige utviklingsbetingelser for barn (Skjørten, 2016a). I 2006 ble domstolene pålagt en *særlig plikt til å vektlegge vold, overgrep og skadelige omsorgsforhold* ved avgjørelser om foreldreansvar, bosted og samvær (jf. barnelova § 48 annet ledd), samtidig som *bevisskravet ble senket*. Mens det i sivilprosess vanligvis kreves alminnelig sannsynlighetsovervekt for å kunne legge til grunn at en hendelse har funnet sted (Bernt, 2014), er normen i barneretten mer fleksibel. For å kunne prioritere barnets behov for beskyttelse mot vold, vil kravet til grad av sannsynlighet avhenge av de konkrete

omstendighetene i saken, som hva slags vold det er fare for (Innst. O. nr. 35, 2005-2006). Ifølge lovens forarbeider omfatter voldsbegrepet psykisk og fysisk vold, seksuelle overgrep, samt det å være vitne til vold. Trusler og vold mot medforelder kan også tillegges selvstendig vekt, ut fra en forståelse av at utøvers atferd fører til at barnets omsorgsmiljø blir preget av utrygghet og frykt (Ot.prp. nr. 103, 2003-2004).

Det har blitt hevdet at samværsretten står så sterkt at den kan stå i veien for å beskytte barn mot vold og andre bekymringsfulle omsorgsforhold (Skjørten, 2005). I 2006 fikk barnelova § 43 første ledd et tillegg hvor det heter at «*Dersom samvær ikke er til beste for barnet, må retten avgjøre at det ikke skal være samvær*». Momenter som kan ha betydning, er alvorlighetsgraden i den voldsutøvende forelderens handlinger, erkjennelse og endringsmotivasjon, hvor nylig og hyppig volden har funnet sted, konsekvenser av atferden for barn og bostedsforelder, og risiko for nye overgrep (Ot.prp. nr. 103). Dersom det vurderes at samvær er til barnets beste, samtidig som det er forhold som gjør at det ikke kan finne sted så ofte eller at barnet trenger beskyttelse, kan samværet begrenses, eller det kan settes vilkår for gjennomføringen (jf. barnelova § 43 tredje ledd). Dersom *tilsyn* settes som vilkår, kan retten i særlige tilfeller pålegge det offentlige å oppnevne en person som skal føre tilsyn under samværet (jf. barnelova § 43a). Reglene om samvær under tilsyn ble skjerpet i 2014, med hensikt å senke domstolenes terskel for å avgjøre at det ikke skal være samvær i saker hvor det er risiko for vold, overgrep eller andre belastninger. Lovgiver presiserte at retten skal legge større vekt på barnets subjektive situasjon her og nå, framfor «*antakelser basert på det biologiske prinsipp*» og mer langsiktige perspektiver (Prp. 85 L, s. 42). Dersom barnet er traumatisert eller står i fare for å retraumatiseres ved samvær, skal det tillegges vekt. Barnets styrkede uttalerett sees også i sammenheng med formålet om å beskytte barn mot vold og overgrep, ved at barn gis mulighet til å fortelle om forhold som kan være skjult for omverden.

Etter denne gjennomgangen av lovverket, skal jeg si litt om hvordan lovverket blir praktisert i domstolene. Ser vi først på hva som vektlegges ved vurderinger av fast bosted, tyder undersøkelser av praksis fra Høyesterett og lagmannsrett på ganske stor grad av stabilitet i hvilke momenter som vektlegges. «*Status quo*»-prinsippet, altså hensynet til å unngå den risikoen et skifte av omsorgsperson og bomiljø antas å representere, har over tid vært det mest sentrale argumentet i rettspraksis (Bendiksen & Haugli, 2015; Smith, 1980). Bytte av bosted må innebære klare fordeler for barnet. Hvem som har den sterkeste følelsesmessige kontakt med barnet og rent faktisk har hatt omsorgen, skal ifølge lovforarbeidene vektlegges, særlig ved vurderingen av små barns beste (Innst. O. nr. 30,

1980-1981). Argumenter knyttet til å ha hatt *hovedomsorgen for barnet* fremmes ofte av mødre, men det ser ut til at hvem som har tatt ansvaret for omsorgsarbeidet i liten grad drøftes i rettspraksis (Haugli, 2007; Martinsen, 2013; Sandberg, 1990; Skjørten, 2005). Barnets *følelsesmessige tilknytning* drøftes langt oftere, og retten viser som regel til den sakkyndiges uttalelse angående tilknytning. Hensyn til *stabile oppvekstvilkår og barnets utviklingsmuligheter hos foreldrene* kan bli sentrale. Flere studier finner at dette er argumenter som særlig fedre bruker, og ofte når fram med (Haugli, 2007; Martinsen, 2013; Skjørten, 2005). Foreldrenes *personlige egenskaper og forutsetninger* for å oppfylle de forpliktelser som foreldreansvaret innebærer, har også vært sentrale momenter over tid. Alvorlige psykiske lidelser, rusmisbruk, fare for bortføring, vold og seksuelle overgrep, eller det som vurderes som spesielt positive forhold, som rutiner, evne til foreldresamarbeid eller skjerming mot foreldrekonflikt, kan tillegges vekt i den forbindelse.

Visse momenter har endret betydning over tid. Et eksempel på et moment som har fått svekket betydning, er barnets kjønn og *behov for kjønnsidentifikasjon*, som ble trukket fram i flere høyesterettsavgjørelser før den nye barnelova trådte i kraft (Smith, 1980). I lagmannsretten ble dette momentet vektlagt i noen avgjørelser på 1980- og 90-tallet, og iblant knyttet eksplisitt til barnets kjønnsmodning i puberteten (Sandberg, 1990; Skjørten, 2005). Nyere studier av rettspraksis har ikke funnet at barnets kjønn tillegges vekt i beslutninger om fast bosted. Et eksempel på et moment som har fått styrket betydning, er hensynet til *best mulig samlet foreldrekontakt*, spesielt i saker hvor bostedsforelder i liten grad har samarbeidet om samværsretten. Det har blitt hevdet at dette hensynet kan stå i motsetning til å beskytte barnet mot skadelige omsorgsforhold, dersom årsaken til at bostedsforelder tilbakeholder barnet fra samvær er frykt for vold og overgrep (BLD, 2008; Haugli & Nordhelle, 2014). *Barnets ønske* har også blitt viktigere (Skjørten, 2016c). Hvor mye vekt barnets ønske tillegges ser ut til å avhenge av alder, hvordan barnet begrunner sitt standpunkt, og hvorvidt ønsket har vært stabilt over tid (Skjørten, 2013). En studie av lagmannsrettspraksis fant at når barnet ikke ønsket samvær, og retten la til grunn at samværsforelder hadde utøvd vold, fikk barn over 10 år ofte en dom i samsvar med sine ønsker (Skjørten, 2010). For yngre barn som ikke ønsket samvær ble det ofte fastsatt samvær på tvers av barnets ønske, men med tilsyn. Det ble begrunnet med at et begrenset og kontrollert samvær vil danne grunnlag for et selvstendig bilde av forelderen, bedre kontakt i framtida eller lignende.

Vold og seksuelle overgrep ser også ut til å tillegges økt vekt i foreldretvister om fast bosted. Rettspraksis fra 1998-2000 tydet på at påstander om vold og overgrep ofte fikk

beskjeden omtale, både på den måten at volden fikk lite plass i domstekstene, og at det ble brukt et språk som bidro til at forholdene ikke framstod som relevante for den voldsutøvende forelderens personlige egenskaper (Skjørten, 2004). I bare 20 prosent av sakene hvor det ble lagt til grunn at en forelder hadde utøvd vold, ble volden sett i sammenheng med forelderens omsorgsevne. Der volden *ikke* ble tillagt vekt, ble volden forstått som relasjons-, rus- eller situasjonsbetinget. Når volden ble vurdert som *relasjonsbetinget*, ble voldsproblemet ansett som løst i forbindelse med samlivsbruddet. Når volden ble forstått som *rusbetinget*, drøftet retten i hovedsak hvorvidt den voldelige parten fortsatt ruset seg. I rettspraksis fra 2012, altså vel 10 år senere, var disse forståelsene mindre utbredte. Volden fikk mer omfattende omtale, ble vurdert som negativt for forelderens omsorgsevne i 50 prosent av sakene hvor det ble lagt til grunn at vold hadde forekommet (Skjørten, 2016a). Det var fremdeles en del saker hvor volden ble forstått som *enkelthendelser av mindre alvorlig karakter*. Hvis volden også lå noe tilbake i tid, ble det ofte lagt til grunn at risikoen for framtidig vold var minimal (se også Martinsen, 2013).

Høyesterett har i flere dommer lagt til grunn at det skal ganske mye til for å nekte samvær i foreldretvister (Haugli 2013; Skjørten 2016b). Vektige grunner har vært fare for bortføring, rus, vold, alvorlige psykiske lidelser og andre negative egenskaper (Backer, 2008). En analyse av høyesterettspraksis i perioden 1994-2013 viser en utvikling i retning av lavere terskel for å nekte samvær på grunn av vold mot barn (Aas, 2014). I tidligere dommer har spørsmålet ofte vært om risiko kan bekrefte. I den siste høyesterettsdommen hvor spørsmålet ble satt på spissen, ble far nektet samvær fordi det ikke var mulig å *avkrefte* risiko for overgrep mot datteren (Rt-2013-1329). Ifølge Skjørten (2016a; 2016b) var denne ganske strenge normen ikke representativ for tilsvarende vurderinger i lagmannsrettspraksis fra 2012. Det ble imidlertid oftere fastsatt samvær *under tilsyn* når det var usikkerhet knyttet til risiko for vold og overgrep i 2012, sammenliknet med 1998-2000 (Skjørten, 2005; 2016a).

Det er høy forekomst av dissenser og uttrykt tvil i domstekster i foreldretvister (Haugli, 2007; Skjørten, 2005). Ankefrekvensen er høy, og ofte kommer ankeinstansen til et annet resultat enn førsteinstansen. En del saker er 'gjengangere', som behandles i retten i flere omganger (Koch, 2008; Oxford Research, 2016). Det kan illustrere at vurderingene retten skal gjøre i disse sakene, er vanskelige og skjønnspregede. Selv om lov, forarbeider og rettspraksis legger noen føringer i prinsipielle spørsmål, er det utfordringer knyttet til både bevisvurdering og anvendelsen av 'barnets beste' som vurderingsnorm (Haugli, 2012). Dermed kan beslutningstakernes eget verdisyn få mye å si (Cahill-O'Callaghan, 2013; NOU 1998:17).

Likevel blir det innenfor barneretten advart mot at innholdet i 'barnets beste'-begrepet standardiseres, slik at oppfatninger av hva som er best for barn generelt, går på bekostning av en spesifikk vurdering av konkrete forhold i hver enkelt sak (Bendiksen & Haugli, 2015).

Metode

For å utforske hva slags *ulike* og *felles* forståelser barnefaglig sakkyndige trekker veksler på, har jeg valgt en fortolkende, kvalitativ analyse (Haavind, 2002; Kvale, 2007; Magnusson & Marecek, 2015). Jeg vil forsøke å gjøre analyseprosessen transparent ved å tydeliggjøre teoretiske premisser og metodologisk framgangsmåte (Andenæs & Jansen, 2019). Studien tar utgangspunkt i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv på kunnskapsproduksjon (Berger & Luckman, 1971; Gergen & Gergen, 1997). Jeg legger til grunn at hvordan mennesker kan forstå verden, er påvirket av de språklige og kulturelle fellesskapene vi inngår i (Bruner, 1990). Sosiokulturell kontekst har betydning for hva slags mening vi tillegger ulike fenomener, og hvordan vi forholder oss til dem i praksis. Det gjelder både meg som forsker, og sakkyndige i foreldretvistsaker. Hver enkelt sakkyndigvurdering kan i seg selv betraktes som et lite, kvalitativt forskningsprosjekt – en kasusstudie. Sett slik, handler dette hovedoppgaveprosjektet om å forske på psykologfaglig forskning.

Tema er forståelser og kunnskapsproduksjon slik det utøves innen et bestemt faglig praksisfelt, også kalt ‘diskurser’ (Schaanning, 1995). Diskurser kan si noe om maktforhold, og dessuten være konstituerende, ved at forståelsene påvirker hvordan virkeligheten blir (Foucault, 1972). ‘Fortolkningsrepertoire’ er et relatert begrep (Potter & Wetherell, 1995). Barnefaglig sakkyndige opererer i et felt hvor det til enhver tid vil være ulike faglige og kulturelle forståelser/diskurser/fortolkningsrepertoire, som sakkyndige kan trekke veksler på i arbeidet med en konkret sak. Den konstituerende betydningen av forståelsene sakkyndig gjør gjeldende, er åpenbar i foreldretvistene, i og med at vurderingene kan få stor betydning for livet til familiene som sakene omhandler. Sakkyndigarbeidet kan også påvirke individenes forståelse av seg selv og andre. Diskursanalyse har vært en metodologisk inspirasjonskilde, men jeg vil i hovedsak omtale funnene som *forståelser*, for å forenkle framstillingen og unngå de mange diskusjonene innad i dette feltet (Magnusson & Marecek, 2015).

Forskningsmetoder er del av større teoretiske rammeverk. Utfordringen er å utvikle metoder som både overensstemmer med det teoretiske perspektivet som legges til grunn, og legger seg tett på fenomenet som undersøkes (Jackson & Mazzei, 2012). For mitt formål har for eksempel forståelser av omsorg og utvikling vært retningsgivende for analysen. Jeg har vært inspirert av Haavinds (2002) skjematisk framstilling av fortolkende metode som en trinnvis bevegelse. Prosessen har gått fra kunnskapssituasjon til problemstilling, til innhenting av empirisk materiale og analysearbeid, til presentasjon av det jeg har sett som *de mest betydningsfulle og interessante resultatene*. Fortolkning kan forstås som transformasjon av meningsinnhold (Haavind, 2002). Empiriens meningsinnhold bearbeides for å kunne se

mønstre, og gjøre materialet egnet til framstilling. Et viktig poeng er å fange opp både fellestrekk og variasjon. Før jeg går nærmere inn på analysen, vil jeg si litt om datainnsamling, forskningsetikk og sentrale trekk ved utvalget.

Datainnsamling

Sakkyndigvurderinger i foreldretvister skrives på oppdrag fra domstolene, og lagres i domstolenes arkiver. Veileder og jeg henvendte oss i 2015 til sorenskriver i Oslo tingrett, og ba om tilgang til 10 sakkyndigvurderinger i saker om fast bosted og samvær, hvor barna var over 7 år. Barnerettsansvarlig i tingretten fant med hjelp av saksbehandler fram til 10 sakkyndigvurderinger som møtte kriteriene, fra 2015 og 2016. Høsten 2016 søkte jeg om et stipend som bevilges av Psykologisk Institutt på vegne av Norges Forskningsråd, til studenter som ønsker å gjøre et mer omfattende arbeid med hovedoppgaven. Da stipendet ble innvilget ba vi Oslo Tingrett om ytterligere 10 sakkyndigvurderinger, i saker hvor barna var under sju år. Sakkyndigvurderingene i denne delen av utvalget er fra 2017 og 2018. Formålet med å utvide utvalget var å utvide variasjonsbredden, bedre mulighetene for generalisering og å kunne utforske flere problemstillinger, blant annet hva slags rolle alder spiller i vurderinger av omsorg i foreldretvistsaker. Jeg vil i enkelte tilfeller komme inn på forståelser av barnas alder i resultatframstillingen, men dette er likevel ikke et hovedfokus.

Forskningsetikk

Sakkyndigvurderinger er taushetsbelagt materiale, og inneholder sensitive personopplysninger om barn og foreldre. De måtte derfor anonymiseres før de kunne brukes til forskning. Anonymisering betyr i denne sammenheng en bearbeiding som gjør at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i datamaterialet (NSDa). Det vil si at både direkte identifiserende opplysninger som koblingsnøkkel og navn, og indirekte identifiserende opplysninger som bosted og skole, er slettet. Siden vi arbeidet med anonymisert datamateriale, var forskningsprosjektet ikke meldepliktig til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSDb; telefonsamtale med NSD, 01.09.2016). Det var heller ikke nødvendig med andre tillatelser. Jeg anonymiserte alle sakkyndigvurderingene før jeg tok dem med ut av Oslo tingrett, og det er kun undertegnede og veileder som har hatt tilgang til materialet.

I og med at vi fikk tilgang til anonymisert materiale via tingretten, har jeg ikke hatt mulighet til å be sakkyndige eller personer som vurderingene omhandler, om tillatelse til å bruke dokumentene. At berørte parter ikke vet at dokumentene blir forsket på, kan være problematisk med tanke på foreldrene og barna som vurderingene omhandler. Når prosjektet likevel vurderes som forskningsetisk forsvarlig, er det av flere grunner. For det første er alle

personidentifiserende opplysninger slettet fra grunnlagsmaterialet, og jeg har tatt hensyn til at personer ikke skal kunne gjenkjennes i det publiserte arbeidet. Jeg har også forsøkt å begrense bruken av sitater, samtidig som jeg synes det er viktig å gi leseren et inntrykk av hvordan disse tekstene ser ut. For det andre er det først og fremst de sakkyndiges vurderinger som er i fokus. Når deres tekster gjøres til gjenstand for forskning, er det i kraft av at sakkyndige har en profesjonell rolle i saker av stor betydning for berørte barn og foreldre. Dokumentasjonen utarbeides på oppdrag fra domstolene, og er en viktig del av rettens beslutningsgrunnlag. Utdrag fra sakkyndigvurderingene refereres ofte i dommene, og disse er allment tilgjengelige, i anonymisert form. Å forske på sakkyndigvurderinger har dermed likhetstrekk med forskning på domstekster, hvor det heller ikke innhentes informert samtykke fra berørte parter. Den anonymiseringen jeg har gjennomført går imidlertid lenger enn domstekstene, hvor blant annet navn på sakkyndig oppgis.

Mer systematisk kunnskap om barnefaglig sakkyndigarbeid har vært etterspurt fra flere hold (Agenda Kaupang, 2015; Helmikstøl, 2014; NOU 2006:9). Analysen tar sikte på å belyse hva slags *forståelser* som ligger til grunn for arbeidet sakkyndige gjør. Når jeg stiller spørsmål ved ulike sider ved vurderingene, er målet ikke å kritisere enkelte sakkyndige, men å kunne si noe om hvordan psykologisk kunnskap anvendes i denne konteksten. Forskning på sakkyndigarbeid kan bidra til en mer informert samtale om hvor vi står i dag, og hvordan det er hensiktsmessig å videreutvikle dette praksisfeltet.

Utvalget - sakskjennetegn

Opgaven er basert på 20 sakkyndigvurderinger i like mange foreldretvister. 9 saker handlet om *fars samvær*, og i 4 av disse var også foreldreansvaret omstridt. 11 saker handlet om *både fast bosted og samvær*, og av disse var foreldreansvaret omstridt i 6. Hvem av foreldrene som var saksøker og hvem som var saksøkt var ikke oppgitt i alle sakkyndigvurderingene, og jeg har dermed ikke gode nok tall til å kunne referere dette her.

I alle sakene var partene en far og en mor, og sakene dreide seg om biologiske barn. Halvparten av foreldrene har to eller flere barn sammen, og sakene omhandler i alt 33 barn. Barna var mellom 10 måneder og 14,5 år gamle, og i mange av familiene er det både små og store barn. Fire barn var 12 år eller eldre, 19 barn var under 7 år. I 18 av sakene hadde barna fast bosted hos mor, og i én av disse sakene var barna akutt plassert i beredskapshjem av barnevernet. Barna hadde fast bosted hos far i to saker. Én eller begge foreldre hadde innvandrerbakgrunn i 15 saker. Noen av foreldrene var født i Europa, andre i Asia, Afrika og Latin-Amerika. I én samværs sak var far utvist fra landet, og fars krav om oppholdstillatelse

var avhengig av hva slags samværsomfang som ble fastsatt i foreldretvisten. I minst ett annet tilfelle pågikk en lignende sak etter utlendingsloven samtidig med foreldretvisten.

I 18 saker var det påstand om at *far* hadde utøvd vold, hvorav 12 saker gjaldt vold mot mor, 3 saker gjaldt vold mot både mor og barn, og 3 saker gjaldt vold mot barnet etter samlivsbruddet. I 2 av sakene var det *i tillegg* påstand om at far hadde bortført mor og/eller barn, i 2 andre saker var det *i tillegg* påstand om at far hadde forgrepet seg seksuelt på barnet, og i flere av sakene var det *i tillegg* påstand om fars seksuelle overgrep mot mor. Mor anførte ofte at volden var årsak til samlivsbruddet. I 14 av sakene gjaldt påstandene *gjentatt fysisk, psykisk og/eller seksualisert vold* fra fars side, og fars vold var politianmeldt. I 3 av sakene var far siktet, i 2 av sakene var far ikke dømt på grunn av bevisets stilling, og i 4 av sakene var far dømt for volden. I 10 av sakene var far ilagt besøksforbud overfor mor og barn (jf. straffeprosessloven § 222), og i 2 av sakene var far også idømt kontaktforbud (jf. straffeloven § 57). I de 14 sakene hvor volden var anmeldt, var volden også dokumentert fra andre hold, som barnevern, helsevesen og/eller krisesenter. I omtrent halvparten av de 14 sakene var far anmeldt, siktet eller dømt for *andre kriminelle forhold*, som for eksempel vold og trusler mot andre personer, nasking, bedrageri og narkotikaomsetning, og det var påstand om at far hadde et rusproblem i 5 av sakene. Jeg vil omtale disse 14 sakene som saker med *'underbygde påstander'* om fars vold, uten at jeg med dette mener å ta stilling til et strafferettslig skyldspørsmål. I 4 av de 18 sakene med påstand om fars vold kom påstandene fra mor eller barn, men var *i mindre grad dokumentert*, og forholdene gjaldt stort sett *mindre alvorlige forhold*.

I 10 saker var det påstand om at *mor* hadde utøvd vold, hvorav 4 saker gjaldt vold mot far (hvorav 2 tilfeller handlet om selvforsvar), 2 saker gjaldt vold mot både far og barn, og 4 saker gjaldt vold mot barnet. Påstandene gjaldt *avgrensede tilfeller av mindre alvorlig art*, og ingen av forholdene var politianmeldt, men i 1 av sakene var mors vold mot barnet *dokumentert fra flere hold*, og i 2 av sakene var barnevernet bekymret for *mulig* vold fra mors side. For øvrig kom påstandene fra fedre som selv var anklaget for vold.

Barnevernet var eller hadde vært involvert i 19 saker, men i 5 av disse sakene var det kun foretatt undersøkelser. I 3 de 14 sakene hvor det var satt inn tiltak, var tiltaket knyttet til mistanke om *omsorgssvikt fra mors side*. I 1 av sakene var tiltaket knyttet til å *dempe en ikke-voldelig konflikt* mellom foreldrene. I de øvrige 10 sakene med tiltak var *fars voldsbruk og konsekvenser av denne* hovedårsak til barnevernets bekymring.

Figur 1: Påstander om vold og overgrep i de 20 sakene

Vold/overgrep kan ha forekommet og rammet barn direkte eller indirekte i 18 av 20 saker	
18 saker inneholder opplysninger om vold, overgrep og/eller bortføring fra FAR	10 saker (av de samme 18) inneholder opplysninger om vold fra MOR
12 av 18 saker gjelder fedres vold/overgrep mot mor	4 av 9 saker gjelder mødres vold mot far (2 av disse 4 sakene er i selvforsvar)
3 av 18 saker gjelder fedres vold mot mor og barn	2 av 9 saker gjelder mødres vold mot far og barn
3 av 18 saker gjelder fedres vold mot barn	4 av 9 saker gjelder mødres vold mot barn
2 av 18 saker gjelder fedres seksuelle overgrep mot barn	
2 av 18 saker gjelder fedres bortføring	
I 14 av 18 saker er far politianmeldt for vold/overgrep	Volden er ikke politianmeldt
I 10 av disse 14 sakene er far ilagt besøksforbud	
I 2 av disse 10 sakene er far ilagt kontaktforbud	
I 4 av disse 14 sakene er far dømt for vold overgrep	
14 av 18 saker med opplysninger om vold/overgrep/bortføring fra FAR er underbygget med informasjon fra ulike kilder	1 av 9 saker med opplysninger om voldsbruk fra MOR er underbygget med informasjon fra ulike kilder

Representativitet

Ifølge barnerettsansvarlig og saksbehandler som fant fram til sakkyndigvurderingene, ble sakene begge ganger plukket tilfeldig fra Oslo tingretts database, ut fra tanken om at vi ønsket de ferskeste sakkyndigvurderingene som møtte kriteriene vi hadde lagt til grunn. Det er grunn til å anta at utvalget inneholder en ganske god representasjon av *variasjon* i foreldretvistsaker som kommer til hovedforhandling, og i hva slags sakkyndigvurderinger som skrives i den forbindelse. Utvalget har flere kjennetegn som går igjen i undersøkelser av foreldretvister, for eksempel at de fleste av barna som foreldretvistene handler om er små (Koch, 2000; Skjørten, 2005; 2010), og at mange av foreldrene har innvandrerbakgrunn (Skjørten, 2014). Det er bekymring for barnas omsorgssituasjon i en betydelig andel av foreldretvistene (Oxford Research, 2016), særlig i saker som går til hovedforhandling (Skjørten, 2004; 2016a), og spesielt i de sakene som kun dreier seg om samvær (Skjørten, 2010; 2016b). Det var påstander om vold, seksuelle overgrep, rus eller psykiske vansker i nesten halvparten av banelovsakene hvor det ble avsagt dom i Oslo tingrett i 2012, og bare 30 prosent av sakene var fri for påstander om slike forhold (Prp. 85 L). Koch (2000) fant at foreldrene hadde hatt kontakt med barnevern, politi/fengselsvesen, psykisk helsevern og/eller hadde dokumenterte rusproblemer i 70 prosent av sakene som ble behandlet i hovedforhandling i Oslo tingrett i 1998-99, og kriminelle forhold gjaldt i hovedsak fars vold mot mor og/eller barn.

Undersøkelser av foreldretvister fra en rekke andre land viser også at det er de særlig komplekse sakene som kommer til retten, og at det er påstander om vold i mange av sakene (Beck, Anderson, O'Hara, & Benjamin, 2013; Jaffe et al., 2014; Jaffe, Johnston, Crooks & Bala, 2008; Ottosen, Dahl & Boserup, 2017).

Samtidig er det viktig å være klar over begrensninger ved utvalget. Oslo tingrett er én av 65 domstoler som behandler foreldretvister i Norge, men har en betydelig andel av saksmengden, på grunn av domstolens store befolkningsgrunnlag. Det er imidlertid mulig at foreldretvister med påstander om vold og overgrep er noe overrepresentert i Oslo tingrett, siden bostedsforelder kan velge at saken skal reises i Oslo når barnet bor på sperret adresse (jf. barnelova § 57). I sakene jeg har analysert var det to saker hvor mor og barn bodde på sperret adresse. Andelen saker hvor én eller begge foreldre har innvandrerbakgrunn er sannsynligvis også høyere i foreldretvister som fremmes for Oslo tingrett, på grunn av et langt høyere innslag av personer med innvandrerbakgrunn i Osloregionen (SSB, 2018b).

Utvalget inneholder tekster skrevet av 16 psykologer. De fikk psykologautorisasjon mellom 1970 og 2010, 13 av dem er spesialister, og alle står i registeret for sakkyndige i barnelovsaker (NPF, 2018). Dette registeret inneholder 224 navn, og i tillegg er det et ukjent antall fagpersoner som påtar seg slike oppdrag uten å ha gjennomført opplæringsprogrammet for sakkyndige, som er nødvendig for å stå i registeret.

Kort presentasjon av sakkyndigvurderingen i foreldretvistsaker

Sakkyndigvurderingene er mellom 9 og 31 sider lange. De begynner med å referere mandatet sakkyndig har fått av retten. Mandatet fastsettes av dommer, vanligvis etter innspill fra partene (Oxford Research, 2016). De fleste av mandatene i sakkyndigvurderingene fra 2015 og 2016 er varianter av BLDs forslag til standardmandatⁱ (BLD, 2004), der sakkyndig *«bes utrede og vurdere aktuelle psykologfaglige problemstillinger som partenes anførsler i saken medfører»*, eventuelt med spesifikasjoner vedrørende bruk av informanter og tema som ønskes belyst. I fire mandater bes sakkyndig gi en anbefaling vedrørende tvistetemaene. De fleste av mandatene i sakene fra 2017 og 2018 er varianter av et nyere forslag til standardmandatⁱⁱ, fra Domstolsadministrasjonen (DA, 2016b). Disse er lengre og mer spesifikke. Sakkyndig bes blant annet vurdere barnet, utviklingsstatus og omsorgsbehov, foreldrenes omsorgs-/ samværsevne i forhold til å oppfatte og ivareta barnets behov, følelsesmessig tilknytning mellom barnet og foreldrene, konsekvenser for barnet ved ulike ordninger, og eventuelle risikomomenter. Sakkyndig blir bedt om å ha samtaler med partene, gjennomføre

observasjon av foreldre og barn i hjemmet, og eventuelt gi barnet anledning til å uttale seg. I to saker bes sakkyndig også vurdere om barnas syn på saken eller på far, er påvirket av mor.

Etter å ha referert og eventuelt kommentert mandatet, skriver de sakkyndige hva slags arbeid de har gjort. Sakkyndig oppgir som regel dato på observasjoner og samtaler, men sjelden varighet. Noen av sakkyndigvurderingene inneholder en sammenfatning av informasjon fra ulike dokumenter, fra for eksempel barnevern, helsevesen og politi. De fleste fortsetter med å referere fra samtaler med foreldrene, observasjoner av samspill der det er gjennomført, og eventuelt barnesamtale. Det er få beskrivelser av *hvordan* informasjonsinnhenting er gjennomført, men iblant er det referert eller mulig å tolke hva sakkyndig har spurt om eller fokusert på i møte med informantene. Noen tekster har egne avsnitt med «*vurderinger*» underveis, mens informasjonsinnhenting omtales som «*beskrivelser*». Alle tekstene avsluttes med en sammenfattende vurdering. Nesten alle sakkyndigvurderingene inneholder en anbefaling til retten vedrørende tvistetemaene, også der mandatet ikke ber eksplisitt om dette. Det er imidlertid en del formuleringer i mandatene som er ganske åpne, og som kan tolkes slik at retten ønsker sakkyndiges anbefaling. Dette går rett inn i en diskusjon om hvor langt inn i de juridiske problemstillingene sakkyndige bør bevege seg. Flere har hevdet at sakkyndige bør være faglige premissleverandører som drøfter ulike hypoteser, framfor å argumentere for en bestemt løsning, i foreldretvister (Haugli & Nordhelle 2014; Koch, 2000; NOU 1995:23; Melinder, 2015; Tjersland, 1995).

Analyse

Analysen er gjennomført ved systematisk lesing av materialet med 'analyse spørsmål' (Haavind, 2002). Jeg begynte med en rekke spørsmål knyttet til mandat, informasjonsgrunnlag, forståelser av omsorg, foreldreskap og utvikling, kulturforståelse, barnets plass i saken, og kunnskapssyn. Noen av spørsmålene tok utgangspunkt i kunnskapssituasjon og teoretisk innfallsvinkel, andre oppsto som følge av å lese sakkyndigvurderingene. Det ble snart tydelig at materialet var svært rikt, og at det kunne analyseres med ulike siktemål. Jeg ble tidlig oppmerksom på at påstander om vold preget sakene, og at det var stor variasjon i hvordan slike forhold ble forstått i sakkyndigvurderingene. Selv om jeg på forhånd visste noe om at det er påstander om bekymringsfulle omsorgsforhold i mange foreldretvister, var det overraskende at påstander om vold var så utbredt, og at barnevernet var involvert i så mange av sakene. Det varierte hvor mye omtale volden fikk, og i hvilken grad volden ble tillagt vekt når sakkyndig *vurderte* barnas omsorgssituasjon, og mors og fars foreldreskap. For å forstå hvordan dette kunne ha seg, bestemte jeg meg for å forfølge de sakkyndiges forståelser av

omsorg, foreldreskap og utviklingsbetingelser. Framfor å gjøre separate analyser av vold og andre forhold som vekket bekymring, ville jeg se på hvordan slike fenomener vurderes som del av den helheten som utgjør barnas liv (Andenæs, 1996b; Haavind, 1987). Jeg jobbet videre med utgangspunkt i tre analyse spørsmål som er relevante for alle sakene i utvalget, og teoretisk informert av kulturpsykologiske perspektiver på omsorg og utvikling (e.g. Andenæs, 2014; Bruner, 1990; Haavind, 2006; Reay, 1995; Rogoff, 2003):

1) Hvordan forstås *helheten* i foreldrenes omsorg, og hvordan blir hans og hennes *bidrag* til helheten vurdert?

2) Hva slags *forbindelser* trekker sakkyndig mellom *foreldrenes omsorgspraksis* og *barnas utviklingsbetingelser*?

3) Hvilke *faglige og kulturelle forståelser* av omsorg, foreldreskap og utviklingsbetingelser trekker sakkyndig fram, og hvordan omsettes kunnskap om barn som gruppe til kunnskap om *det spesifikke barnet* i de enkelte sakene?

Jeg har stilt disse spørsmålene til hver enkelt sakkyndigvurdering, og lagd sammendrag med oversikt og detaljer. I neste runde dannet notatene grunnlag for analyse av fellestrekk og variasjon, tendenser og unntak (Haavind, 2002). Det er viktig å understreke at mitt prosjekt ikke handlet om å lete etter *forskjeller* på vurderinger av mødre og fedre, men at kjønnede tendenser i vurderingene ofte ble synlige i svarene, når jeg stilte disse analyse spørsmålene.

Jeg tar utgangspunkt i kvalitative forskningstradisjoner hvor typiske kriterier for forskningens kvalitet er transparens, troverdighet og metodologisk refleksjon (Tanggaard & Brinkmann, 2015). Metodologisk refleksjon handler blant annet om å vise hvordan framgangsmåtene er forankret i en teoretisk forståelsesramme (Magnussen & Marecek, 2016). Et eksempel i mitt tilfelle er hvordan analyse spørsmålene er inspirert av en kulturpsykologisk forståelse av omsorg og utvikling. Bidrag til å styrke troverdigheten har både vært å vise fram analyse spørsmålene, og være tydelig på hvordan mine fortolkninger er forankret i det empiriske materialet. Videre har jeg stilt kritiske spørsmål til egne framgangsmåter og funn, vurdert dem i lys av relevant forskning og teori, og oppsummert resultatene i flere runder. I analysearbeidet har jeg jobbet med det som er kalt en 'intersubjektiv standard' (Haavind, 2002), som innebærer at jeg stadig har spurt meg selv om andre også ville kunne se det jeg har sett i disse tekstene. Min veileder har deltatt aktivt i denne prosessen. Jeg har også fått tilbakemeldinger fra andre personer, med bakgrunn i psykologi, juss og relaterte fag, som har lest analysenotater og bidratt med kritiske bemerkninger. På denne måten har jeg søkt å styrke

den kommunikative validiteten (Kvale, 2007). Dette arbeidet har også lagt grunnlaget for generalisering av resultatene, som jeg kommer tilbake til helt mot slutten av oppgaven.

Utfordringer og begrensninger

Sakkyndigvurderinger i foreldretvister er tekster om komplekse saker, hvor sakkyndig blir presentert for mye og til dels motstridende informasjon. Det har vært en utfordring for meg å få oversikt over alle detaljer og perspektiver i sakene, og iblant er også sakkyndigvurderingene preget av flertydighet. Sakkyndig kan for eksempel ha formulert seg på én måte ett sted, og skrive noe delvis motstridende et annet sted i teksten. Diskursteoretisk er ikke dette et overraskende funn, i og med at de sakkyndige har ulike forståelser å trekke veksler på, og søker å oppnå ulike formål med sine vurderinger (Potter & Wetherell, 1995). Flertydighet kan muligens også være et utslag av tidsnød, eller usikkerhet og tvil, uten at dette er eksplisitt uttrykt. Flertydighet har uansett representert en utfordring i analysearbeidet. Jeg har iblant sittet og lurt på hva sakkyndig egentlig mener, og om tekstene alltid yter de sakkyndiges intensjoner tilstrekkelig rettferdighet. Jeg har ikke informasjon om eventuelle nyanseringer eller endringer i sakkyndiges vurderinger utover i hovedforhandling. Jeg vet heller ikke noe om hvordan sakkyndigvurderingen ble mottatt, og hva som ble resultatet i sakene. Jeg har kun det skriftlige sakkyndigarbeidet å forholde meg til, og må legge den rimeligste tolkningen av dette til grunn for analyse og resultatformidling. Der sakkyndig har formulert seg flertydig, har jeg lagt til grunn den forståelsen som gjentas flest ganger, eller som later til å ha hatt størst betydning for sakkyndiges sluttvurdering og eventuelle anbefaling til retten.

I resultatformidlingen fokuserer jeg på de sakkyndiges vurderinger av foreldrenes bidrag til barnas omsorgssituasjon og utviklingsbetingelser. Der sakkyndiges anbefalinger til retten er inkludert, er det fordi anbefalingene i enkelte tilfeller kan belyse disse forståelsene. Sakkyndiges vurderinger av troverdighet, bevis og årsakssammenhenger (Advokatforeningen, Dommerforeningen, Riksadvokaten & Regjeringsadvokaten, 2014) har ikke vært et hovedfokus, men jeg vil noen ganger komme inn på disse temaene i resultatframstillingen. Vurderinger av barna og deres eventuelle ønsker var et tema jeg brukte mye tid på i innledende analyserunder, men som får noe begrenset plass i denne resultatframstillingen. Det samme gjelder vitenskapsteoretiske og juridiske forståelser i sakkyndigvurderingene. I og med at sakkyndigvurderinger i foreldretvister er et omstridt felt, har jeg valgt å inkludere en god del detaljer og eksempler, for å gjøre analysen mest mulig transparent og gi leseren innsikt i hva jeg baserer mine drøftinger på. Forhåpentligvis går ikke dette på bekostning av leservennligheten.

Resultater

Forståelser av omsorg og foreldreskap

Hva slags omsorgsforståelse sakkyndig legger til grunn er ikke alltid eksplisitt definert. I litt under halvparten av sakkyndigvurderingene legges det imidlertid til grunn et rammeverk hvor barneomsorgen deles opp i tre eller fire underområder, som brukes til å vurdere hver av foreldrene. I fem av vurderingene definerer sakkyndig «*omsorgskompetanse*» og «*samværskompetanse*» som spesifiserte evner på fire områder: materiell, kognitiv, sosial og emosjonell omsorg. Rammeverket ser ut til å bygge på Koch & Walstads (2005) forslag til hvordan *samværskompetanse* kan vurderes i barnelov- og barnevernsaker, men her brukes det altså også til å vurdere kompetanse som hovedomsorgsperson. Jeg kommer tilbake til denne distinksjonen. De sakkyndige operasjonaliserer «*materiell omsorg*» som fysiske og praktiske forhold, utstyr og rutiner, «*kognitiv omsorg*» som tilrettelegging av at barnet får utviklet sitt evnemessige potensiale, passende stimulering av lek og læring, «*sosial omsorg*» som formidling av normer, verdier, grenser og rutiner, og «*emosjonell omsorg*» som følelsemessig kontakt mellom barn og foreldre, herunder varme, nærhet, sensitivitet og inntoning. Flere av de sakkyndige skriver at kravene til standarder på de enkelte områder avhenger av samværets omfang, særlig når det gjelder kognitiv og materiell omsorg, men også når det gjelder sosial og emosjonell omsorg ved mindre samvær. Her er kravet likevel å «*ikke motarbeide barnets utvikling og omsorgsbasis*». I en sjetteste sak kategoriseres områdene som «*barnets ytre rammer*», «*barnets hverdagsrutiner*» og «*psykologisk ivaretagelse av barnets behov*». I ytterligere to sakkyndigvurderinger er foreldrenes omsorg vurdert med utgangspunkt i Koch & Walstads kategorier, med unntak av «*sosial omsorg*».

Denne måten å forstå helheten i foreldrenes omsorg framstår i utgangspunktet som bred. Men den omsorgen som foreldrene har utøvd *over tid*, får lite oppmerksomhet når foreldreskapet vurderes. Det kan dermed være vanskelig å danne seg *et dekkende bilde av barnets hverdagsliv*, og *hvordan foreldrene har fulgt opp barnet i og utenfor hjemmet*. Uttak av foreldrepermisjon, ulikheter i arbeidstid og fordeling av omsorgsarbeid er enten omtalt helt kort, eller ikke nevnt. I de fem sakene hvor det likevel kommer fram at far har vært mye fraværende på grunn av jobb eller andre forhold, vektlegges ikke slike forskjeller når mors og fars foreldreskap vurderes. Et eksempel på dette er en sak hvor begge barna har en kronisk sykdom. Mor har vært hjemmeværende. Hun forteller at barnas sykdom har medført særlige omsorgsutfordringer, og at far har bidratt minimalt. Mor sier at far aldri har tatt ut sykedager eller stått opp med dem i helgene, og at hun har kommet hjem til sultne barn når han har passet dem. Det virker ikke som sakkyndig har undersøkt påstandene, og sakkyndig skriver

ingenting om sykdommen i vurderingen av barnas behov og foreldrenes omsorg. Sakkyndig vurderer at «*Far menes (...) å være mer stabil enn mor og i stand til å gi barna bedre materielle omsorgsbetingelser*», ettersom far har beholdt partenes felles bolig, og har en mer stabil situasjon når det gjelder økonomi og tilknytning til arbeidslivet. I en sjettest sak har far ikke betalt bidragsgjeld, og han har levert barnet på skolen uten nødvendig utstyr, hvorpå gutten har fått raserianfall. Selv om forholdene ikke er bestridt, trekker ikke sakkyndig far for dette. Sakkyndig retter i stedet oppmerksomheten mot mors reaksjoner på disse sidene ved fars omsorg, som sakkyndig vurderer som uforholdsmessige. Sakkyndig skriver blant annet at «*mor setter sitt økonomiske behov framfor hensynet til barnets behov*». Manglene i fars «*materielle omsorgskompetanse*» transformeres dermed til et spørsmål om mors «*emosjonelle omsorgskompetanse*». Sakkyndig lager også et skapt skille mellom mors og barnets materielle behov, selv om det er snakk om bidrag som skal gå til å forsørge barnet. Å behandle barns og omsorgspersoners interesser som atskilte områder har blitt problematisert, ettersom foreldres livsbetingelser også er en del av barns omsorgssituasjon (Boyd, 2013; Gordon, 2008).

I to av sakene der Koch & Walstads rammeverk brukes, har det vært bekymring for mødrenes tilrettelegging av barnas hverdagsliv etter samlivsbruddet. I begge saker vurderer sakkyndig at mødrene har mangler i både materiell, sosial og emosjonell omsorgskompetanse. Det kan framstå som om påstander om mangler i *mødres* omsorg tas mer alvorlig og tillegges større betydning når foreldreskapet vurderes, enn påstander om mangler i *fedres* omsorg. Denne tendensen er tydelig i en del av vurderingene av foreldrenes «*emosjonelle omsorgskompetanse*». I tre saker ytrer for eksempel begge parter bekymring for at den andre parten involverer barnet i konflikten mellom foreldrene. I alle disse sakene får mødrene trekk for sin håndtering av konflikten, mens fedrene ikke trekkes. Det kan se ut som de sakkyndige har lagt fedrenes forklaring til grunn for sin vurdering, men uten at dette valget er begrunnet. I én av de tre sakene har mor fortalt at far har vært mye sint, presset barna, og at han ikke lar barna ringe henne når de er hos ham. Det virker ikke som om sakkyndig har undersøkt påstandene, verken i samtale med far eller barna. Sakkyndig vurderer at mor vanligvis er kjærlig og hengiven, og at barna har sin primære tilknytning til henne, men samtidig trekkes hun: «*Mors flytteplaner har medført usikkerhet for barna og intensivert foreldrekonflikten. Dette menes å ha påvirket barnas tilknytning til foreldrene ved at den er blitt mer utrygg*». Mor tillegges mye ansvar, for både foreldrekonflikten, dens konsekvenser for barna og for deres tilknytning til begge foreldre. Den tilsvarende vurderingen av fars emosjonelle omsorg er knapp: «*Far er også opptatt av det emosjonelle men har i tillegg noe mer fokus på barnas tilpasning til fremtidige krav med hensyn til utdanning og jobb*».

Slike vurderinger kan få det virke som at standardene for mors og fars foreldreskap er litt ulike (Haavind, 2006). Det framstår ofte som om fedres innsats i utgangspunktet forstås som positive innslag i barnas omsorgssituasjon. Når far har stilt opp eller virker engasjert i barnet, blir det ofte framhevet, mens manglende omsorgsinnsats fra fars side vektlegges i mindre grad. Det kan på den andre siden virke som om mødres bidrag til å følge opp barnas hverdagsliv og til å ivareta barna emosjonelt i noen grad tas for gitt, og framheves ved sine mangler. Ulike standarder kan muligens skyldes at det legges til grunn en *komplementær forståelse* av foreldreskapet, slik at mødre og fedre forstås som ulike når det gjelder hva de kan og bør bidra med i barneomsorgen (Hennum, 2006; Leira, 2004). Dersom mødre ansees som hovedansvarlige for kontinuerlig oppfølging og emosjonell ivaretagelse av barna, kan det være en grunn til at de vurderes strengere på disse områdene. I en del av sakkyndigvurderingene kan det virke som om forventningen til far er at han skal innta en støttende rolle, gjøre passende aktiviteter sammen med barna, bidra i grensesetting eller oppmuntre til sosial deltakelse, som i sitatet over. I noen tilfeller er en slik komplementær forståelse av foreldreskapet eksplisitt formulert. Én av de sakkyndige skriver for eksempel: «*Ideelt sett hadde barnet en pappa som mentaliserte mor og støttet opp om hennes omsorgsfunksjoner.*»

Ulike standarder for mødres og fedres omsorg kan også ha sammenheng med at det i mange av vurderingene virker som at sakkyndig legger til grunn at mor er og skal være barnets *hovedomsorgsperson*, mens far først og fremst vurderes som *samværsforelder*. Det gjelder også en del av sakene hvor retten skal ta stilling til fast bosted for barnet. Men dette sentrale premisset er ofte ikke tydeliggjort når foreldrene vurderes. Dersom far vurderes med utgangspunkt i lavere krav til en *samværsforelders* omsorg, mens mor vurderes med utgangspunkt i høye standarder til *hovedomsorgsperson*, kan konsekvensen bli at far får mer positiv omtale, og framstår med flere positive kvaliteter som forelder (Eriksson, 2003). Det kan også se ut som at kravene som stilles til en *samværsforelders* omsorg har en sammenheng med *samværsforelders* kjønn. I mange av sakene hvor fedrene vurderes som *samværsforeldre*, synes standardene for deres foreldreskap å være ganske mye lavere enn til mødre som *hovedomsorgspersoner*, noe jeg kommer tilbake til. Mens i tre saker hvor mødre først og fremst vurderes som *samværsforeldre*, gjøres deres foreldreskap til gjenstand for inngående vurderinger på samtlige 'kompetanseområder'. Det kan ha sammenheng med at mor i disse sakene ansees å være et mer reelt alternativ som *hovedomsorgsperson*, enn i en del av sakene hvor det er underbygde påstander om at far har utøvd vold. Uansett er det verdt å merke seg at ulike standarder til *samværsforelder* og *hovedomsorgsperson*, later til å få kjønnete konsekvenser for hvordan hans og hennes bidrag til barneomsorgen omtales.

En vurderingsramme hvor den enkelte forelder får en ‘totalskåre’ bestående av pluss og minus på tre eller fire atskilte områder, kan føre til at *helheten* i barnets omsorgssituasjon glipper. Det har blitt reist spørsmål ved hvorvidt emosjonell, sosial og kognitiv utvikling bør forstås som atskilte avgrensede domener (Højholt, 2001), slik det ser ut til at det gjøres i denne modellen. En slik oppdeling kan dessuten gjøre at vold framstår som et isolert aspekt ved barnets omsorgssituasjon. Et eksempel er sakkyndiges vurderinger i en av sakene hvor det er påstand om at far gjentatte ganger har utøvd fysisk vold mot mor, også mens barna har vært til stede, og til dels forsøkt å stoppe ham. Sakkyndig vurderer at far har svakheter i «*sosial omsorgskompetanse*» gitt at påstandene er sanne, men at det ikke er noe i veien med fars «*materielle*» og «*kognitive omsorgskompetanse*», og volden trekkes heller ikke inn i vurderingen av fars «*emosjonelle omsorgskompetanse*». Dermed framstår fars vold som et forhold som ikke har noen særlig betydning ut over at far ikke er noe godt forbilde. Forskning på vold i familien tyder på at vold er et forhold som kan ødelegge den grunnleggende tryggheten i barns tilværelse, og dermed kan påvirke barns omsorgssituasjon og utvikling på mange måter (BLD, 2008; Braarud & Raundalen, 2011; Smith, 2010). Et rammeverk hvor foreldreomsorgen deles opp i separate kategorier, kan gjøre at barnets omsorgssituasjon operasjonaliseres og vurderes som et sett med isolerte ‘skuffer’. Selv om det er avdekket et problem i den ene ‘skuffen’, får ikke det så mye å si for vurderingen av innholdet i de andre ‘skuffene’, eller av *det helhetlige omsorgstilbudet* barnet får.

I de fleste av sakene hvor foreldreomsorgen vurderes med ‘skuffemodellen’, er det foreldrenes *emosjonelle omsorg* som i størst grad vektlegges i sluttvurderingen. I mange av de øvrige sakkyndigvurderingene virker det som at sakkyndiges forståelse av *helheten* i foreldrenes omsorg i hovedsak dreier seg om deres evne til å ivareta barna emosjonelt. De sakkyndige vurderer i ulik grad foreldrenes situasjon når det gjelder økonomi, bolig og arbeid. I noen av vurderingene er det beskrivelser av foreldrenes tilrettelegging av barnas dagligliv i den innledende ‘kartleggingsdelen’ av tekstene, men det virker likevel ikke som om denne siden ved foreldreskapet vektlegges i særlig grad når sakkyndig *vurderer* mors og fars bidrag. Sakkyndig kan for eksempel ha beskrevet mangler i oppfølgingen av barnet, men i sluttvurderingen er det ofte emosjonell ivaretagelse og foreldrenes personlige egenskaper som trekkes fram. I én av sakene skriver sakkyndig om vurderingstema: «*I saker som handler om barn er fokuset hvorvidt hver av foreldrene evner å ta andres perspektiv i det generelle og relatert til barnets spesifikke situasjon og behov. Skjerming fra konflikt er et eget vesentlig tema.*» Forståelsen av omsorg som legges til grunn i disse sakkyndigvurderingene, synes å trekke veksler på tilknytningsteori, intersubjektivitetsteori (Stern, 1985), mentalisering og

affektbevissthet (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2002) i tillegg til enkelte statistisk påviste risikofaktorer for barns utvikling (Chapman et al., 2004; Felitti et al., 1998). Vold, rus og kriminalitet får i mange tilfeller lite oppmerksomhet, i forhold til vanskelige opplevelser mor måtte ha med seg fra barndom eller senere. Jeg kommer tilbake til dette temaet.

Det har blitt hevdet at det i dag ofte tas for gitt at foreldre dekker barns primære behov, mens det i større grad stilles spørsmål ved den emosjonelle omsorgen (Hennum, 2006). Foreldres oppgave forstås gjerne som å utvikle barnas identitet og selvfølelse (Gillies, 2000; Smart, 1999), og det er økte forventninger om følelsesmessig intimitet mellom foreldre og barn (Ericsson, 2003). Kanskje kan dette være en grunn til at emosjonell ivaretagelse av barna ser ut til å være mest sentralt i de sakkyndiges forståelser av hva omsorg for barn handler om. Det later til at den *konteksten* som foreldrenes emosjonelle omsorg nødvendigvis foregår i, får mindre oppmerksomhet. Det innebærer at retten får vite lite om barnas livssituasjon, og dermed en fare for at eventuelle mangler i oppfølgingen av barna ikke kommer fram. At barna lett blir 'usynlige' har vært en kritikk mot domstekstene i foreldretvistsaker (Smith, 1980; 2008). Mindre interesse for den konkrete tilretteleggingen av barnas dagligliv gjør også at visse deler av omsorgsarbeidet tillegges lite betydning når foreldrene vurderes. Det kan få konsekvenser for forståelsen av mors og fars bidrag, fordi hennes innsats lett oversees (Bekkengen, 2002; Elvin-Nowak, 2001). Den organiseringen og oppfølgingen av barnas hverdagsliv som har blitt kalt 'det usynlige morsarbeidet' (Bjørnholt, 2005) får ikke figur i sakkyndigvurderingene.

I vurderingen av foreldrenes «*materielle omsorgskompetanse*» er det stabilitet, boligstandard, økonomi og utdanning som tillegges mest vekt. Selv om definisjonen av begrepet også inkluderer rutiner og praktiske forhold, ser det ut som at disse aspektene i mindre grad tas i betraktning. Når foreldrene vurderes som selvstendige, selvforsørgende personer kommer flere av mødrene dårlig ut, fordi de for eksempel har vært hjemmeværende eller jobbet deltid. I to av sakene hvor mødrene er mindre ressurssterke, tillegges også deres forsøk på å gjøre noe med sin situasjon negativ betydning, blant annet fordi det kan medføre flytting. I én av sakene trekkes mor både fordi hun er mindre ressurssterk, og fordi hun «*har mange prosjekter*» i sitt liv. Uttalelsen ser ut til å henvise til at mor prøver å skape seg en arbeidsplass gjennom å etablere en bedrift. Sakkyndig skriver: «*Dersom utviklingen skal fortsette langs de samme linjer er det nødvendig at mor endrer sin stabilitet i livet i vesentlig grad. Stadige flyttinger og andre prosjekter kan påvirke mors evne til å bruke sine ressurser i retning av barnet og relasjonen til henne.*» Det er vanskelig å se hvordan mor skal kunne oppnå større stabilitet og bli mer ressurssterk, uten å ha noen prosjekter. Når sakkyndig

samtidig legger til grunn at barnet bør fortsette å bo hos sin far, mens mor vurderes som samværsforelder, kan kravet om at mor hovedsakelig skal bruke sine ressurser i retning barnet virke uforholdsmessig. At det stilles motstridende krav til mødre i foreldretvister, hvor hun på den ene siden forventes å kunne forsørge sine barn alene, samtidig som mors arbeid utenfor hjemmet noen ganger forstås som et forhold som kan forringe morsomsorgen, er omtalt flere steder i litteraturen (Boyd, 2013; Haavind, 1987; Murphy, 1998). Saken kan også illustrere den tidligere omtalte tendensen til at kravene som stilles til *mødre* som samværsforeldre, synes å være høyere enn de kravene som stilles til *fedre* som samværsforeldre.

Forståelser av utviklingsbetingelser

Interessen for foreldrenes omsorgspraksis er begrunnet med at denne har stor betydning for barnas utviklingsbetingelser (Andenæs, 2014; Haavind, 1987). I sakkyndigvurderingene er *forbindelsene* som trekkes mellom foreldrenes omsorgspraksis og barnas utviklingsbetingelser, ofte veldig generelt formulert. I sakene hvor 'skuffemodellen' benyttes, trekker sakkyndig for eksempel en forbindelse mellom foreldrenes materielle, kognitive, sosiale og emosjonelle omsorg, og «*barnets utvikling*». I flere av sakene spesifiseres ikke forholdet nærmere. I noen av sakene trekker sakkyndig en forbindelse mellom foreldrenes «*materielle omsorg*» og en forutsigbar hverdag for barna, mellom «*kognitiv omsorg*» og utvikling av barnas evnemessige potensiale eller mellom «*emosjonell omsorg*» og barnas trygghet. I et par saker trekker sakkyndig en forbindelse mellom «*sosial omsorg*» og barnas muligheter for deltakelse i samfunnet. I det følgende vil jeg trekke fram de utviklingsbetingelsene som i størst grad ser ut til å vektlegges *på tvers av* sakkyndigvurderingene, nemlig tilknytning, emosjonell ivaretagelse og 'foreldrekonflikt'.

Tilknytning

Tilknytning tillegges stor vekt i vurderinger av foreldreomsorgen, og forstås som en sentral utviklingsbetingelse, i 15 av de 20 sakkyndigvurderingene. Jeg vil derfor se nærmere på hvordan de sakkyndige vurderer barnets tilknytning til nære omsorgspersoner. I psykologisk faglitteratur handler tilknytning om spesifikke kvaliteter ved relasjonen mellom barn og foreldre, nærmere bestemt *barns motivasjon for å organisere atferd på en måte som gjør at de når målet om å være beskyttet og føle seg trygge* (Smith, 2002). Ifølge tilknytningsteorien vil barn alltid ha en tilknytning til sine omsorgsgivere, men som tidligere drøftet varierer tilknytningsmønsteret, ettersom barn utvikler ulike strategier for å opprettholde nærhet til omsorgsgiver. Tilknytningsteorien understreker betydningen av *trygge relasjoner* for utviklingen av god psykisk helse (Smith, 2010). I forskningssammenheng gjennomføres

vurderinger av tilknytning med *spesifikke prosedyrer*, for eksempel ‘fremmedsituasjonen’, som krever at testleder er sertifisert i bruk av metodene (Solomon & George, 2016). Slike prosedyrer kan også brukes klinisk (Whelan & Marvin, 2016), men det er omdiskutert hvorvidt disse metodene er gode nok til klinisk bruk. I sakene jeg har analysert har sakkyndig gjennomført en mer strukturert prosedyre som kan minne om ‘fremmedsituasjonen’ i ett tilfelle, som jeg kommer tilbake til. For øvrig er tilknytningsvurderingene basert på samtaler med foreldre, historikk, ustrukturert observasjon, og/eller barnets ønske. I noen saker skriver sakkyndig at hen ikke vil klassifisere tilknytnings-mønster, eller at sakkyndig vil si noe om relasjonen mellom barn og foreldre mer generelt. Likevel brukes tilknytningsbegrepet i disse vurderingene. En av de sakkyndige skriver for eksempel:

På bakgrunn av fars samværsomfang ilt det siste året er det sakkyndiges vurdering at (2,5 år gammelt barn) har etablert en tydelig definert relasjon til begge sine foreldre. Sakkyndig kunne observere at barnet forholdt seg tett og tillitsfullt til både mor og far. Det er likevel slik at for N har mor etter samlivsbruddet vært hans primære omsorgsperson og så har fars omsorgsrolle overfor barnet økt i samme periode. Barnets fungering i dag speiler således primært kvaliteten på mors omsorgspraksis. Ved å legge både historikk, samværsomfang og den sakkyndiges observasjoner til grunn, virker barnet likevel i dag å ha en sterk tilknytning til begge sine foreldre.

Mange av de sakkyndige bruker ‘tilknytning’ på en måte som kan ligne på en mer ‘folkelig’ enn psykologfaglig forståelse av begrepet (Zachrisson, 2010), som relasjon, noe det kan være mer eller mindre av, som kan være god eller dårlig. Dette var også et funn i en gjennomgang av norske sakkyndigvurderinger gjort for 30 år siden (Jahr, 1988).

I tre saker vurderer sakkyndig at barnet er likt tilknyttet begge foreldre. I de øvrige 12 sakene forstås tilknytning som en hierarkisk struktur hvor én av foreldrene er barnets primære tilknytningsperson, og dermed viktigst for barnets opplevelse av trygghet. I 11 av disse 12 sakene vurderer sakkyndig at mor er barnets primære tilknytningsperson. I de fleste av sakene vurderer sakkyndig at mors emosjonelle omsorgsutøvelse er årsaken til at barna er mest knyttet til henne. I andre saker trekkes det i mindre grad forbindelser mellom omsorgsutøvelse og tilknytning. Sakkyndig trekker fram likheter i mor og barns personlighet som grunnlaget for tilknytningen i én av sakene, og i en annen sak trekker sakkyndig forbindelser mellom mors langvarige amming og barnas tilknytning til henne: «*Forskning viser en sammenheng mellom lengde av ammetid og styrken i tilknytningen. Basert på dette, og foreliggende informasjon om at barnet har vist utrygghet etter kontakt med far, vurderes barnet til å ha sin nærmeste tilknytning til mor.*» I de tre sakene hvor sakkyndig vurderer at barna er likt tilknyttet begge foreldre, eller at de har sin primære tilknytning til far, har barna i hovedsak bodd hos mor, og far har hatt begrenset samvær inntil nylig. Tilknytningsvurderingen bidrar

da til å usynliggjøre forbindelser mellom foreldreomsorgen og barnas utviklingsbetingelser. Det gjelder også tre saker hvor sakkyndig vurderer at barna ikke har noen tilknytning til far, selv om far har bodd sammen med barna i flere år før samlivsbruddet. I én av disse sakene har far dessuten hatt selvstendig ansvar for barna i en lengre periode. Det kan iblant virke som om de sakkyndige bruker tilknytning mer i betydningen hvem barnet har vært mest sammen med eller er mest vant til, enn i den strengt psykologfaglige betydningen av begrepet.

I flere av sakkyndigvurderingene brukes tilknytningsvurderinger som grunnlag for anbefalinger om bosted og samvær. For eksempel skriver sakkyndig i én av sakene hvor barnet vurderes å være likt tilknyttet begge foreldrene: «*På bakgrunn av dette er det vanskelig å bruke styrke av relasjon eller tilknytningskvalitet som kriterie for å velge fast bosted for (10 år gammelt barn).*» I tre av sakene hvor sakkyndig vurderer at barna ikke har noen tilknytning til far, brukes vurderingen til å begrunne begrensninger i samvær mellom fedrene og barna. I den ene saken hvor sakkyndig vurderer at far er barnets primære tilknytningsperson, har sakkyndig gjennomført en mer strukturert observasjon, for å teste barnets tilknytning til mor. Barnet er 10 måneder gammelt, og er nylig flyttet til far. Sakkyndig skriver:

Hjemme hos far var det lett å observere at Q er knyttet til ham. Bakgrunnen for det var at hun var lett skeptisk til undertegnede gjennom stor del av observasjonene og derfor holdt seg i nærheten av fars buksekant, spesielt dersom undertegnede ytret noe eller tok direkte kontakt (...) Hjemme hos mor var situasjonen noe annerledes da Q på det tidspunktet var mer opptatt av undertegneds tilstedeværelse på aktivt vis. Etter hvert som observasjonene gikk sin gang ble det derfor nødvendig å manipulere situasjonen noe for å sjekke ut hvordan båndene mellom mor og barn fungerer (...) Da undertegnede la til rette for at barnet fikk litt belastning ved at mor gikk ut av synet fra barnet, ble det observert at hun tydelig søkte til mor.

Situasjonen sakkyndig har regissert minner om 'fremmedsituasjonen', som er utviklet for barn mellom 12 og 20 måneder, og primært til bruk i forskning på gruppenivå (Solomon & George, 2016). Metoden har vært kritisert for å være etisk problematisk i og med at barnet påføres stress, og for å ikke ta i betraktning individuell og kontekstuell variasjon i barns væremåter (Woodhead & Faulkner, 2000). Det kan se ut som sakkyndig legger til grunn at jo mer utrygg barnet virker på fremmede, i dette tilfellet sakkyndig, jo 'bedre' er tilknytningen til tilstedeværende forelder. Imidlertid er prosedyren gjennomført i et utredningsforløp hvor barnet allerede har truffet sakkyndig flere ganger. Sakkyndig vurderer at hen har tydelige data på de tilknytningsmessige forholdene mellom barnet og hver av foreldrene, og konkluderer med at barnet er mest avhengig av far. Denne vurderingen brukes i neste omgang til å begrunne anbefalinger om bosted og samvær.

Det ser ut som mange av de sakkyndige vurderer tilknytning i lys av en ‘circle of security’-modell, hvor begrepet både handler om å være en trygg base for utforskning, og en sikker havn som møter barnet emosjonelt, og representerer trygghet og stabilitet (Torsteinson, Brandtzæg & Powell, 2010). I noen saker vurderer sakkyndig at mor er viktigst når det gjelder emosjonell ivaretagelse og barnets opplevelse av trygghet, mens far er viktigst når det gjelder å støtte barnets utforskning, stimulere og aktivisere barna. Tilknytningsvurderingen inngår da i en komplementær forståelse av foreldreskapet (Ulvund, 1998). I de fleste av sakene hvor tilknytning vurderes som en hierarkisk struktur hvor barnet har én primær tilknytningsperson, legges det likevel til grunn at barnet kan knytte seg til to foreldre, og at dette i utgangspunktet er et gode. I saken hvor sakkyndig vurderer at det 10 måneder gamle barnet har sin primære tilknytning til far, virker det derimot som at sakkyndig legger til grunn at så små barn i mindre grad evner å knytte seg til mer enn én omsorgsgiver, og at for hyppig kontakt med samværsforelder kan forstyrre barnets utvikling:

Selv om det sannsynligvis har vært vesentlig med hyppig kontakt den siste perioden vil barnets alder nå medføre at det finnes ordninger med lavere frekvens på kontakten (...) Tidspunktet for når overnattinger kan startes opp knyttes til barnets alder der det er hensiktsmessig å vente til hun er gammel nok, i betydningen av at hennes tilknytningsprosesser er tydeligere forankret – i utgangspunktet primært hos sin far. I dagens situasjon vil en fortsettelse av nåværende ordning få som konsekvens at samværene og overgangene blir for hyppige, hvilket vil påvirke stabiliteten rundt henne på negativt vis.

Det later til at sakkyndig legger til grunn en forståelse av at barns behov og kapasiteter først og fremst er knyttet til alder (FOSAP, 2014; 2017). Det kan også virke som om ‘stabilitet’ i barns liv forstås som å unngå flyttinger og flere omsorgsgivere (Singer, 1993). I og med at barnet har bodd hos mor inntil nylig, kunne man også argumentere for at store begrensninger i kontakten med henne innebærer brudd og mindre ‘stabilitet’ i barnets liv og nære relasjoner.

Tilknytning ser ut til å stå særlig sentralt i vurderingen av mødres emosjonelle ivaretagelse av barna. I seks saker klassifiserer sakkyndig barnets tilknytningsmønster, og i alle tilfellene attribuerer sakkyndig tilknytningsmønsteret til mors emosjonelle omsorg. Trygg tilknytning forstås som en positiv utviklingsbetingelse, mens utrygg tilknytning forstås som en negativ betingelse, som kan forstyrre barns utvikling og medføre sårbarhet for psykiske lidelser. Sakkyndig vurderer at barna har en utrygg tilknytning i fem saker. I to av sakene vurderer sakkyndig at barnas utrygge tilknytning skyldes mors håndtering av foreldrekonflikten, mens i tre av sakene attribuerer sakkyndig barnas utrygge tilknytning til at mors emosjonelle tilgjengelighet har vært redusert som følge av fars vold. I de fem sakene hvor tilknytning *ikke* er vurdert i det hele tatt, er den rettslige striden utelukkende knyttet til fars

samvær. Far er anmeldt for vold mot mor og/eller barn i alle sakene, og domfelt i to tilfeller. Manglende interesse for tilknytningsforhold i disse sakene kan muligens skyldes at de sakkyndige legger til grunn at mor er og skal være barnas primære tilknytningsperson, og at barnas tilknytning til far som samværsforelder dermed forstås som mindre viktig.

Det kan stilles spørsmål ved om de sakkyndige egentlig vurderer tilknytning slik begrepet omtales i psykologisk faglitteratur. Det er få referanser til barnas atferd i tilknytningsvurderingene, og vurderingene synes ofte å bygge mer på sakkyndiges inntrykk av hvordan barna har det i det store og det hele. Tilknytning inngår ofte som begrunnelse for sakkyndiges vurderinger av foreldreomsorgen og anbefalinger til retten, og iblant forklares også barnas ønsker med tilknytning. Det kan framstå som om tilknytning forstås som sluttproduktet av foreldrenes omsorgsinnsats, og en slags fasit som i seg kan gi svar på mange spørsmål når det gjelder barnas omsorgssituasjon, og hvordan foreldretvistsaken kan løses. En fare ved at begrepet brukes i så vid betydning, er at andre forhold ved barnas omsorgssituasjon, som også er viktige forutsetninger for tilknytningsutviklingen, blir mindre tydelige. For eksempel får barnas dagligliv og påstander om vold lite oppmerksomhet i mange av sakkyndigvurderingene, og spørsmålet om hvem som har tatt ansvar for omsorgsarbeidet, behandles ofte som et spørsmål om tilknytning. Muligens kan dette være en årsak til at følelsesmessig tilknytning drøftes oftere enn hvem som har tatt omsorgsansvaret, i rettspraksis (Haugli 2007; Martinsen, 2013; Skjørten 2005). Men 'tilknytning' er et begrep som også brukes i dagligtalen, i langt videre betydning enn den strengt psykologfaglige, og det er ikke usannsynlig at retten i mange tilfeller forstår tilknytning på en annen måte enn sakkyndig. Barnesakkyndig kommisjon (BSK) oppfordrer for øvrig til å være forsiktig med vurderinger av tilknytningsmønstre basert på spesifikke verktøy, og til å skille tydelig mellom vurderinger av om relasjonen mellom foreldre og barn er *utviklingsstøttende*, og vurderinger av *tilknytningsmønstre i psykologisk forstand* (BSK, 2012a). Det kan dermed være problematisk at sakkyndig bes beskrive og vurdere «*den følelsesmessige tilknytning mellom barnet og foreldrene*» i domstolenes standardmandat i foreldretvistsaker (DA, 2016b).ⁱⁱⁱ Det er sannsynligvis mer hensiktsmessig at barnas relasjon til sine foreldre vurderes mer helhetlig, og i lys av kontekstuelle forhold.

Emosjonell ivaretagelse

I nesten alle sakkyndigvurderingene trekkes forbindelser mellom hvordan mor eller begge foreldre ivaretar barna emosjonelt, barnas opplevelse av trygghet, og deres videre utvikling.

Når sakkyndig vurderer at den emosjonelle omsorgen ikke er tilstrekkelig god, predikeres risiko for barnas videre utvikling, for eksempel sårbarhet for psykiske vansker.

Grunnlaget for vurderingen av hvordan foreldrene ivaretar barna emosjonelt er samtaler med foreldrene, eventuelt supplert med komparentopplysninger og observasjoner av foreldre og barn. I litt under halvparten av sakene har sakkyndig observert begge foreldre sammen med barna. I litt over halvparten av sakene har sakkyndig kun observert mor sammen med barna, fordi far har besøksforbud eller mor og/eller barn har motsatt seg samvær på grunn av vold. Der det er gjennomført observasjoner, fokuserer sakkyndig på hvordan forelderen ivaretar barna i direkte interaksjon, om barna virker trygge og samspillet virker «*naturlig*». I noen vurderinger er også foreldrenes kommunikasjon og grensesetting vurdert. Det er få refleksjoner over *konteksten* for disse observasjonene, for eksempel hvordan sakkyndiges tilstedeværelse påvirker samspillet. Det virker som det ofte legges til grunn at én eller to observasjoner er representativt for hvordan foreldre er med barna sine generelt. Å overse at vurderingene er basert på et lite antall observasjoner foretatt i en spesiell situasjon har blitt omtalt som en mulig fallgrube i sakkyndig arbeid (Backe-Hansen, 1999).

Standardene for hvordan foreldre bør møte barna emosjonelt kan se ut til å ligge høyt i sakene hvor det i utgangspunktet ikke er så store bekymringer for foreldrenes omsorgsevne. I én av sakene skriver sakkyndig for eksempel at konflikten fører til at «*Foreldrene mister sin status som snille, kloke, trygge baser som er der ubetinget for barna*». I en annen sak skriver sakkyndig at jenta behandler begge sine foreldre med selvfølgelighet, noe som tyder på en klar forventning om at de er der for henne, med full oppmerksomhet. Det kan noen ganger virke som det legges til grunn at barn til enhver tid bør være sentrum i foreldrenes tilværelse, i disse vurderingene. Slike forventninger har ofte blitt knyttet til morsrollen (Hennum, 2006). I et par av sakene hvor det *ikke* er bekymring for fars omsorgskompetanse, kan det se ut som de samme kravene stilles til far. Idealet om en allestedsnærværende forelder som alltid prioriterer barna har blitt knyttet til en overgeneralisering fra kunnskap om dramatiske og åpenbart skadelige miljøforhold (Haavind, 1987; Højholt, 2001). Siden vi vet noe om at ekstreme former for atskillelse og understimulering har negative konsekvenser for barn (e.g. Bowlby, 1952), blir det noen ganger tatt til inntekt for at konstant oppmerksomhet og tilpasning til barns ønsker og behov er det som trengs. Slike forståelser har blitt kritisert for å se bort fra foreldres levekår og livssituasjoner, og at foreldre også er mennesker med egne prosjekter og andre hensyn å ivareta (Phoenix, Woollett & Lloyd, 1991; Everingham, 1994). Noen av vurderingene framstår som svært normative, også når det gjelder omsorgspraksiser som tilsynelatende ligger godt innenfor normalen. Én av de sakkyndige skriver for eksempel:

«Mor ble opplevd som litt lite sensitiv da hun flere ganger vant over barnet i sjakk, på tross av at barnet taklet dette greit.» Kanskje kan den rettslige konteksten bidra til at sakkyndig leter etter 'mangler' og forskjeller mellom foreldrene, også i saker hvor det i utgangspunktet ikke er store grunner til bekymring (Anker-Høyen, 1994), og at omsorgsstandardene dermed framstår som høyere i disse sakene, enn i en del av sakene hvor det er påstander om vold.

I de fleste av sakene ser det ut til at mors evne til å ivareta barna emosjonelt gjøres til gjenstand for en særlig omfattende og detaljert vurdering. Mødrene vurderes inngående når det gjelder hvordan de toner seg inn på barna, mentaliserer og rommer deres følelser. I en del av vurderingene av farsomsorgen rettes fokuset i større grad mot hva slags *aktiviteter* far og barn gjør sammen, og fars evne til å leke. Muligens forstås dette som en mer sentral del av fedres foreldreskap, og særlig dersom far først og fremst vurderes som samvæerspappa (Jevne, 2001). I sakene hvor sakkyndig ikke har observert far og barn sammen, vurderes fedrenes evne til emosjonell ivaretagelse på to ulike måter. I noen av tekstene vurderes far ut fra hvordan hans vold *påvirker* mors omsorg, og hvorvidt far har *endringspotensiale*. I andre tekster vurderes fars evner ut fra hva slags *inntrykk* han gir i samtale med sakkyndig, og hva slags *intensjoner* fedrene uttrykker at de har overfor barna. Vurderingen av fars evne til å tilfredsstille barnas emosjonelle behov, blir i begge tilfeller langt mindre spesifikk enn tilsvarende vurderinger av mor. Jeg kommer tilbake til dette under punktet om vold i omsorgen.

I sakene hvor sakkyndig vurderer at mor ikke er tilstrekkelig emosjonelt tilgjengelig, forklares dette med forhold i mors oppvekst, personlighet, psykiske vansker, og/eller med volden hun har vært utsatt for. Sakkyndig vurderer om mor har bearbeidet vanskelige opplevelser i tilstrekkelig grad til at hun kan ivareta barnas følelsesmessige behov her og nå. I flere av sakene vurderer sakkyndig at mor projiserer egne erfaringer, følelser og behov, i stedet for å se barnet. Det ser ikke ut til at mangler i fedres omsorg gjøres til gjenstand for denne typen årsaksforklaringer. Det kan dermed virke som at mødres emosjonelle ivaretagelse av barn ansees som en selvfølge, og at avvik krever en forklaring, som ofte blir mødrenes psyke. Mangler i mødres omsorg kobles på den måten til varige personsegenskaper.

Foreldrenes personlighet, bakgrunn og psykiske vansker

I halvparten av vurderingene trekker sakkyndig forbindelser mellom foreldrenes personlige egenskaper og/eller psykiske vansker, og negative utviklingsbetingelser for barna.

Vurderingene av foreldrenes fungering er ofte nærgående. Det siteres for eksempel fra journaler, og sakkyndig stiller i noen tilfeller selv diagnoser på foreldrene. I én sak skriver

sakkyndig: «Forskning gir holdepunkt for at moralutvikling følger/samvarierer med personlighetsutviklingen (...) Den sakkyndige har funnet tegn til at mors sosiale/mellommenneskelige moral kan overstyres av hennes personlighet.» Det tydeliggjøres ofte ikke på hvilken måte slike ‘mangler’ hos foreldrene gjør seg gjeldende i barnas dagligliv. Det ser snarere ut som at det legges til grunn at det er en direkte forbindelse mellom foreldrenes personlige egenskaper, og barnas utvikling. I en sak hvor mor har strevd psykisk, skriver for eksempel sakkyndig: «Det er godt dokumentert gjennom forskning at dette utgjør en alvorlig risikofaktor for barns utvikling og tilpasning.» I en annen sak vurderer sakkyndig at det er bekymring for mors omsorgsevne, fordi hun har hatt psykiske utfordringer, og har med seg vanskelige erfaringer fra egen oppvekst. Men det framkommer ingen konkrete holdepunkter for at mors samspill med eller oppfølging av barnet er mangelfullt, i sakkyndigvurderingen. Et sted skriver sakkyndig at mor «oppførte seg på en ugrei måte mot barnet», uten å utdype hva som skjedde. Det er dermed vanskelig å få grep om hva som er bekymringsfullt ved mors omsorgsutøvelse. Vurderingen av barnas omsorgssituasjon framstår i noen tilfeller snarere som en vurdering av utvalgte ‘risikofaktorer’ ved mors person. Slike tendenser har blitt omtalt som et problematisk trekk ved sakkyndigvurderinger i barnevernsaker (Asmervik, 2015; Totland & Trønnes, 2018). Jahr (1988) fant også at når sakkyndige i foreldretvister vurderte at en forelder hadde negative personlighetstrekk eller en diagnose, ble dette uten videre forstått som en risiko, uten at sakkyndig diskuterte hvorvidt forelderen likevel kunne være en god omsorgsperson.

Dersom mor har med seg vanskelige opplevelser fra barndommen, har psykiske helseutfordringer eller personlighetstrekk som vurderes som negative, trekker de sakkyndige ofte forbindelser til bekymring for barnas utviklingsbetingelser. En beskrivelse som går igjen av disse mødrene, er at de mangler «evne til selvrefleksjon». Det kan framstå som at det forventes at mor skal være enig i sakkyndiges vurdering, og selv se sine mangler. Det virker i liten grad som det er tatt i betraktning at foreldres væremåter kan være relatert til situasjonen de står i. Å attribuere atferd til personlighetstrekk framfor situasjon har vært omtalt som en mulig fallgrube i sakkyndig arbeid (Backe-Hansen, 1999). Liten interesse for kontekstuelle forhold og mye fokus på negative personlighetstrekk var også et funn i en undersøkelse av sakkyndigvurderinger i barnevernsaker (Tranøy, 2006). Fars bakgrunn, personlighet og eventuelle psykiske vansker synes i noe mindre grad å vurderes som relevante for barnas utviklingsbetingelser, og for fars omsorgskompetanse. For eksempel gjøres ikke fedrenes oppvekst, personlighetstrekk eller psykiske helse til sentrale tema i det store flertallet av saker hvor det er påstander om vold, kriminalitet og/eller rusproblemer. Riktignok er det fire

sakkyndigvurderinger hvor fars vold knyttes til sider ved hans personlighet, holdninger eller psykiske lidelser. Men for øvrig blir ikke fedres vold forklart, eller den forklares som betinget av relasjonen til mor, noe jeg kommer tilbake til under punktet om vold i omsorgen. Det virker dermed som at fedres vold og aggresjon i mindre grad forstås som *varige og generelle personegenskaper*. En studie av sakkyndigvurderinger fra USA og Sverige fant en liknende tendens til at fedres negative atferd ofte ble forstått som negative, men rasjonelle enkelthandlinger, mens mødres negative atferd i større grad ble forstått som utslag av psykiske utfordringer, personlighetstrekk og irrasjonalitet (Pranzo, 2013).

Tilsynelatende automatiske slutninger mellom foreldres psykiske vansker eller personlighetstrekk, og dårlige utviklingsbetingelser for deres barn, kan være problematisk av flere grunner. Det kan for det første stilles spørsmål ved hvor godt grunnlag sakkyndig har for å gjøre slike vurderinger av foreldre i en så presset og kortvarig prosess som en sakkyndigutredning er (BSK, 2012b; Haugli & Nordhelle, 2014). For det andre tyder en rekke studier på at hva slags konsekvenser foreldres psykiske vansker har for barn, avhenger av kontekstuelle forhold (Azak, 2010; Moe, Siqveland & Slinning, 2010). Det er ikke forelderens diagnose som er avgjørende, men hva slags omsorg forelderen likevel klarer å gi barnet. Det kan godt være omsorgen ikke er god nok i de omtalte tilfellene, men siden omsorgspraksisene i mindre grad beskrives, gir sakkyndigvurderingene lite grunnlag for å forstå *hvordan* foreldres psykiske vansker eller personlighetstrekk eventuelt har betydning for barnas utviklingsbetingelser. For det tredje er generelle slutninger om at psykiske utfordringer nødvendigvis medfører manglende evne til å dra omsorg for barn, problematisk i et diskrimineringsperspektiv (Konvensjonen om rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne, art. 23). Når det ikke tydeliggjøres hvordan omtalte forhold ved foreldrenes personlige egenskaper gjør seg gjeldende i barnas dagligliv, kan det stilles spørsmål ved hvor relevante slike vurderinger er i foreldretvistsaker (APA, 2009). I forarbeidene til barnevernloven er det uttalt at det er foreldrenes omsorgsevne som skal vurderes, og ikke deres personlighetstrekk i seg selv (Ot.prp. nr. 44, 1991-1992, s. 43). Denne retningslinjen bør være like relevant i foreldretvister.

Mange av vurderingene av foreldrenes personlige egenskaper er svært negative, også i sakene hvor det ikke i utgangspunktet er så store bekymringer for foreldrenes omsorgsevne. Det er ikke vanskelig å tenke seg at beskrivelsene kan oppleves krenkende for den berørte part. Flere har påpekt at foreldre bør omtales på en så verdighetsskapende og ivaretagende måte som mulig i sakkyndigvurderinger (BLD, 1998; NOU 1995:23; Øvreeide, 1999). En sterk vektlegging av negative personlige egenskaper i saker hvor det er åpenbart at begge

foreldre vil fortsette å ha omfattende kontakt med barnet, kan være kontraproduktivt når det gjelder å fremme forsoning og foreldresamarbeid (Rønbeck, Hagen & Haavind, 2010).

'Foreldrekonflikt'

I nesten alle sakkyndigvurderingene trekkes forbindelser mellom konflikten mellom foreldrene, og bekymringsfulle utviklingsbetingelser for barna. Foreldrekonflikt forstås som en negativ utviklingsbetingelse, som skaper utrygghet og ustabilitet i barns liv. Ulike sakkyndige skriver for eksempel at konflikten vil ha betydning for barnas reguleringsferdigheter, selvbildeutvikling, tillit til andre mennesker, skoleprestasjoner, konfliktløsningsstrategier, eller psykiske helse. 'Konfliktene' skrives ofte om på en ganske abstrakt måte. Det er i liten grad beskrevet hva som faktisk utspiller seg mellom foreldrene, og hva slags rolle barna får i dette. Der sakkyndig har snakket med barna, virker det oftest ikke som at barnas opplevelse av konflikten har vært et tema. Det er godt dokumentert at barn som lever med langvarige og alvorlige foreldrekonflikter er en sårbar gruppe, men det er langt fra alle som utvikler vansker (Bream & Buchanan, 2003; Galtung, 1998; Rød, Ekeland & Thuen, 2008). Slik konfliktene omtales i sakkyndigvurderingene, framstår 'foreldrekonflikt' som en miljøfaktor med relativt likeartet betydning, uavhengig av hva konfliktene dreier seg om og hvordan de arter seg i det enkelte barns liv.

Mange av de sakkyndige i sakene hvor det er påstand om at far har utsatt mor for grov vold, skriver også at barnas utviklingsbetingelser er kjennetegnet ved «foreldrekonflikter». Konfliktbegrepet får dermed et veldig bredt innhold slik det brukes i sakkyndigvurderingene. Archer-Kuhn (2018) hevder at en mangel ved mye av litteraturen om konsekvenser av foreldrekonflikter for barn, er at det ikke har vært skilt mellom familieforhold preget av vold, og familieforhold preget av et høyt konfliktnivå. Muligens kan dette være en årsak til at disse fenomenene ser ut til å blandes sammen i sakkyndigvurderingene. Det kan også være at det konfliktperspektivet som anlegges når foreldretvistsakene mekles (Koch, 2000), tas med inn i saker hvor det er påstander om vold. Mens 'konflikt' er et begrep som impliserer at begge foreldre har ansvar som aktører i et dysfunksjonelt samspill, er vold i familien kjennetegnet ved asymmetriske maktforhold (Isdal, 2018). Når 'konflikt' brukes om foreldrerelasjoner hvor den ene parten har utsatt den andre for vold over tid, får det en forskjønnende og nøytraliserende effekt på opplevelsen av den virkeligheten begrepet skal beskrive. De senere årene har flere påpekt at det er viktig å skille mellom vold og forhold som med rette kan kalles et høyt konfliktnivå, i foreldretvister (Davis, 2015; Breivik & Mevik, 2012; Jaffe, Crooks & Bala, 2009; Johnston, 2006).

Det kan se ut til at konfliktbegrepet noen ganger fungerer som en sekkebetegnelse som rommer ulike fenomener og nyanser som det kunne vært grunn til å se nærmere på. Et høyt konfliktnivå etter samlivsbrudd kan ha mange ulike årsaker (Gulbrandsen, 2013), og bekymring for motpartens omsorg er ofte et tema (Cashmore & Parkinson, 2011; Jevne & Andenæs, 2015). I noen av sakkyndigvurderingene kan det se ut som at slike bekymringer får lite oppmerksomhet, og fort blir attribuert til et høyt konfliktnivå, framfor at sakkyndig går inn i hva dette dreier seg om. Det virker noen ganger som om sakkyndig i liten grad har sjekket faktum, for eksempel ved å ta opp den ene forelderens påstander i samtale med den andre, eller snakket med komparenter som muligens kan belyse forholdene, samtidig som sakkyndig legger den ene partens forklaring til grunn for sine vurderinger. I sakene hvor det i mindre grad er påstander om vold, tillegges mor ofte ansvaret for at konflikten får konsekvenser for barna. Samtidig kan det se ut som de bekymringene mor har for fars omsorg i disse sakene, i liten grad er tatt i betraktning.

Vold i omsorgen

I presentasjonen av utvalget skilte jeg mellom *underbygde påstander om vold*, og *mindre dokumenterte påstander om vold*. I nesten alle tilfellene hvor volden i mindre grad er dokumentert, har sakkyndig tilsynelatende ikke undersøkt og vurdert påstandene. Valget er ikke begrunnet, og det er vanskelig å forstå hvorfor spørsmålet om forekomst av vold i barnas omsorgssituasjon får så lite oppmerksomhet i disse tilfellene. Kanskje kan det skyldes at flere av påstandene handler om mindre alvorlige forhold, at påstandene i noen tilfeller umiddelbart framstår som lite troverdige, eller at sakkyndig anser dette som en bevisvurdering som retten må foreta. Noen av sakkyndigvurderingene kan gi inntrykk av at påstander om vold assosieres med et strafferettslig skyldspørsmål, og det kan i så fall medføre en viss berøringsangst for dette temaet. Men slik jeg diskuterte innledningsvis, skal beskyttelse av barnet prioriteres i foreldretvister. Det framstår som en åpenbar mangel når påstander om vold ikke er undersøkt og vurdert, eller at sakkyndig i det minste begrunner hvorfor hen velger å se bort fra dem. Dermed usynliggjøres eventuell voldsbruk som del av barnas omsorgssituasjon og utviklingsbetingelser. Også mindre alvorlig og sjeldnere tilfeller av vold kan ha betydning, i og med at vold kan representere en kronisk trussel i barns liv (Heltne & Steinsvåg, 2011).

Jeg vil i det følgende drøfte hvordan vold gjøres relevant for barnas utviklingsbetingelser i de 15 sakene med underbygde påstander om vold. 14 av sakene gjelder fars vold, og jeg vil iblant omtale sakkyndiges vurderinger i disse sakene som vurderinger av «hans» eller «fars» foreldreskap, for å forenkle framstillingen og få fram at det i hovedsak

handler om forståelser av fedres bidrag til helheten i barnas omsorgssituasjon. I alle disse 15 sakene får volden en plass i vurderingen av barnas omsorgssituasjon, men det er relativt stor variasjon i *hvor stor* plass den får, og *på hvilken måte* volden gjøres relevant for barnas utviklingsbetingelser. I omtrent halvparten av vurderingene trekkes det *direkte forbindelser* mellom volden og barnas utviklingsbetingelser. Her vurderer de sakkyndige blant annet at volden har skapt utrygghet og frykt, ført til traumer, emosjonelle vansker, dårlig konsentrasjon og selvregulering, manglende tillit til forelderen, og/eller negativ læring. I andre vurderinger trekkes forbindelsen mellom fars vold og barnas utviklingsbetingelser først og fremst *via mors omsorg*. Jeg kommer tilbake til dette under punktet om vurderinger av den voldsutsattes foreldreskap.

Seksuelle overgrep som trumfkort?

I sakene jeg har analysert er det én type vold som står i en særstilling, nemlig seksuelle overgrep. I den ene saken hvor det er *underbygde påstander om fars seksuelle overgrep mot barnet*, tillegges dette forholdet stor betydning i vurderingen av fars foreldreskap. Guttens opplevelser forstås som traumatiske, og hans ønske om å ikke ha samvær med far tillegges stor vekt. Sakkyndig undersøker og vurderer i liten grad andre forhold i saken, som at barnevernet har mottatt mange bekymringsmeldinger angående mors oppfølging av barnet, konflikter og påstander om vold mellom foreldrene, og konflikter mellom mor og mors nye samboer. Det kan se ut som om mistankene om seksuelle overgrep i dette tilfellet fungerer som et 'trumfkort' (Backe-Hansen, 2001), som gjør det unødvendig med ytterligere beskrivelser av barnets omsorgssituasjon. Det er én annen sak hvor det virker som om mor har mistanke om seksuelle overgrep, uten at dette kommer tydelig fram i teksten, og påstandene er ikke dokumentert. I denne saken virker det ikke som om sakkyndig har undersøkt forholdet, og sakkyndig skriver at mor må slutte å ta med barnet til helseundersøkelser på grunn av vage mistanker, og uten å avklare med far. En slik vurdering er problematisk sett i lys av at det er en del av foreldreansvaret å beskytte mot vold (jf. barnelova § 30 tredje ledd), og at noe av utfordringen ved nettopp seksuelle overgrep er at foreldre står overfor vage og utydelige tegn, som kan tolkes i ulike retninger (Jensen, 2005; Mossige, 1998).

Jeg vil understreke at det er altfor få saker med påstander om seksuelle overgrep i sakene jeg har analysert, til at jeg kan si noe om hvordan slike påstander behandles av sakkyndige mer generelt. Det er rimelig å anta at det er stor variasjon i hvordan påstander om seksuelle overgrep vurderes av sakkyndige i foreldretvister (Eriksson, 2003; Ridar & Giæver, 2013). Når jeg trekker fram den ene saken med underbygde påstander om seksuelle overgrep

som et eksempel på at påstandene synes å fungere som et 'trumfkort' i sakkyndiges argumentasjon, er det først og fremst fordi denne vurderingen utgjør en kontrast til sakene med underbygde påstander om fysisk og psykisk vold mot mor og/eller barn. Det er ingen saker hvor fysisk og psykisk vold *i seg selv* vurderes som tilstrekkelig grunnlag til å avskrive en forelder som omsorgsperson. Jeg vil i det følgende gå nærmere inn på hvordan barnas omsorgssituasjon forstås i disse 14 sakene, ved å se nærmere på hvordan foreldreskapet til den som utøver og den som utsettes for volden, vurderes.

Vurderinger av den voldsutøvenes foreldreskap

I 12 av de 14 sakene med underbygde påstander om fysisk og psykisk vold er den voldsutøvende forelderens *endringspotensiale* et sentralt vurderingstema. Det legges til grunn at dersom den voldsutøvende forelder har sluttet eller vil slutte å utøve vold, kan han bidra positivt i barnas omsorgssituasjon. Fars *anerkjennelse* av barnas og eventuelt mors opplevelser, forstås i noen av sakene som et avgjørende ledd i endringsarbeidet. I én av sakene skriver sakkyndig om vurderingsrammen:

Det grunnleggende kravet som stilles til far dersom han skal ha samvær med sønnene er at han er i stand til å fjerne frykten de har for å bli mishandlet igjen. Å erkjenne at barna har denne frykten, og å komme i gang med en forsonende dialog, er sentrale virkemidler i en slik prosess. Å bearbeide sønnenes klart uttalte ønske om å slippe å treffe han, og deres mors redsel for at barna skal bli alvorlig skadd, er sentrale elementer i en videre dialog.

I sju av de 12 sakene vurderer sakkyndig at far er fastlåst i sin benektelse av alle påstander om vold, og at han har lite endringspotensiale. I fire av disse sakene er far anmeldt eller dømt for vold mot barna, og han er anmeldt eller dømt for vold mot mor i seks saker. Fars manglende erkjennelse av ofrenes opplevelser kobles i disse sakene til hans *forutsetninger for å ivareta barna emosjonelt*. En av de sakkyndige skriver:

Når far ikke har erkjent og beklaget sin omsorgssvikt overfor (12 år gammelt barn) vil det også være svært krevende for gutten å nyttiggjøre seg fars framtidige omsorg. Det er en dyp menneskelig avgrunn mellom (...) og faren som vil gjøre det uhyre vanskelig for gutten å akseptere fars eventuelle hjelp til å regulere guttens følelsesmessige reaksjoner.

De sakkyndige i disse sju sakene ser også manglende erkjennelse og endring i sammenheng med fars *evne til foreldresamarbeid, hvordan en samværsordning vil påvirke mors omsorg, og barnas ønsker*. I seks av de sju sakene har sakkyndig snakket med barna, og sakkyndig vektlegger deres ønsker om å ikke ha kontakt med far. I disse sju sakene forstås fars bidrag til helheten i foreldrenes omsorg først og fremst som en belastning. Men far kan tilsynelatende få en ny sjanse, ved å endre seg. Da må han i så fall erkjenne ofrenes opplevelser, vise motivasjon og ta tak i sine problemer. At voldsutøver tar ansvar for volden forstås som et

avgjørende moment i endringsarbeid med voldutøvere (Isdal, 2018; Råkil, 2002). Erkjennelse, endringsmotivasjon og konsekvenser av volden er som tidligere påpekt også nevnt i lovforarbeidene som momenter som kan ha betydning i vurderingen av hvorvidt samvær er til barnets beste (Ot.prp. nr. 103).

I to av de 15 sakene med underbygde påstander om vold vurderer sakkyndig at far verken har erkjent problemet eller endret seg. Dette gjøres likevel ikke særlig relevant ved vurderingen av fars omsorg. Én av de sakkyndige skriver:

Far viser en manglende evne til å reflektere rundt påstandene; de avvises kategorisk; det er mor som slår seg selv. Det er dermed et stykke å gå for far med hensyn til at denne atferden ikke skal bli repetert da han foreløpig ikke viser selvrefleksjon og motivasjon for å jobbe/endre denne siden av hans atferd.

Sakkyndig anbefaler likevel samvær uten tilsyn annenhver helg, og hver helg på sikt «når far er mer stabil». Det virker dermed som om sakkyndig legger til grunn at endring vil skje, men uten at det kommer fram hva som er grunnlaget for denne vurderingen. I den andre saken får volden svært lite omtale i vurderingen av fars foreldreskap.

I tre av de 15 sakene med underbygde påstander om vold vurderer sakkyndig at *voldsutøveren har endret seg*. Far avviser også i disse sakene alle påstander om vold, men det virker ikke som om sakkyndig tillegger den manglende erkjennelsen noen vekt. I to av sakene har mor og barnevernet fryktet for liv og helse på grunn av fars vold. I det ene tilfellet har sakkyndig fulgt saken gjennom tre runder i retten, og skriver:

Sakkyndig vurderer far til å være et annet sted i dag enn da sakkyndig ble kjent med saken (...) Far gir et godt inntrykk i dag med gode rutiner (...) I tillegg har han trening som fyller mye av hans hverdag samt omgang med familie og venner (...) Han er lei seg for den manglende kontakt han har med (3,5 år gammelt barn).

I den andre saken har far nektet å avlegge rusprøver, men fars psykolog, og den sakkyndige, har inntrykk av at han har endret seg. Sakkyndig knytter fars endring til at han nå kan oppfylle barnets behov for kjønnsidentifikasjon: «Jeg mener at gutten vil ha godt av å bli kjent med far fordi han kan identifisere seg med ham og kan se opp til han hvis far har forandret seg slik han påstår.» Vurderingene av at far har endret seg i positiv retning, synes å bygge på sakkyndiges inntrykk av fars holdninger og livssituasjon. Mødrene i begge disse sakene er fortsatt redde for at far skal utsette dem og barna for vold. Det virker som om sakkyndig forstår disse mødrenes motstand mot å involvere far i barneomsorgen som motivert av egeninteresse eller som et uttrykk for ubegrunnet fiendtlighet, noe jeg kommer tilbake til.

I de seks sakene hvor sakkyndig enten vurderer at far allerede har endret seg eller hvor fars endringspotensiale ikke gjøres relevant i vurderingen av hans foreldreskap, kommer fars forhold til kvinner i forgrunnen. Fars vold forstås som betinget av relasjonen til mor, eller til

kvinner i nære relasjoner. I disse sakene er far anmeldt eller dømt for vold mot mor, i tillegg til andre kriminelle forhold i tre av sakene. Sakkyndig i én av sakene skriver: «*Det synes å være mors nærvær og samspillet mellom partene som har vært utfordringen. Hans angivelig lave tålmodighet og utholdenhet vil ikke bli utfordret ved eventuelle kortere samvær.*» I en annen sak skriver sakkyndig: «*Selv om far har utøvet vold og/eller utøvet psykisk kontroll i nære relasjoner så betyr ikke det at han kan gjøre det mot barn.*» Sakkyndig omtaler fars vold som *relasjonsspesifikk* (Skjørten, 2004; 2016a) i disse sakene, og vurderer at det ikke er risiko for vold mot barna. Risiko for framtidig vold mot mor er ikke eksplisitt vurdert, men i fem av sakene anbefaler sakkyndig i utgangspunktet samvær uten tilsyn, eller med mors tilsyn. Det fordrer mors medvirkning, og at partene møtes. Det virker dermed som at sakkyndig legger til grunn at det ikke er risiko for framtidig vold mot mor. Risikoen for fars relasjonsspesifikke vold synes altså å forstås som opphørt i forbindelse med samlivsbruddet. Dette resultatet er i tråd med en svensk undersøkelse som fant at sakkyndige i liten grad så på fars vold mot mor som en risikofaktor (Eriksson, 2003). Men mange studier viser, som tidligere påpekt, at volden både kan fortsette og øke i omfang etter et samlivsbrudd, for eksempel i forbindelse med barnas samværsordning. I tre av de seks sakene hvor fars vold forstås som relasjonsspesifikk, er det dessuten påstand om at far allerede har utøvd vold mot mor etter samlivsbruddet, og i ett tilfelle i forbindelse med overlevering av barnet til samvær. Det framstår dermed som en åpenbar mangel at verken risiko for vold mot mor, eller hvordan en samværsordning vil påvirke mors omsorg, er vurdert i disse seks sakene. Voldshistorikk gir et svært dårlig grunnlag for foreldresamarbeid etter et samlivsbrudd (Johnston, Roseby & Kuehnle, 2009; Bow & Boxer, 2003), og dersom volden fortsetter kan det forringe barnas omsorssituasjon ytterligere (Saunders, 2015; Schandorph & Eklit, 2013).

I de samme seks sakene vurderer sakkyndig fars foreldreskap i lys av hans *holdninger og intensjoner overfor barna, og evne til å ivareta barna emosjonelt*. Det sistnevnte gjelder de tre sakene hvor det er gjennomført observasjoner. I de tre sakene hvor det *ikke* er gjennomført observasjoner, bygger vurderingen i hovedsak på hvordan far framstår i to eller tre møter med sakkyndig. Det er i liten grad beskrevet hva som er sakkyndiges fokus i disse samtalene, og hva far er spurt om. Sakkyndig ser ofte ut til å rette oppmerksomheten mot fars uttrykte holdninger, motivasjon til å ha kontakt med barna og følelser overfor dem, slik jeg også tidligere var inne på i forbindelse med sakene hvor sakkyndig vurderer at far har endret seg. Én av de sakkyndige skriver: «*Far følger sine egne regler. Han er veldig direkte og har klare meninger. Han forholder seg ikke taktisk. Han er lojal mot sin familie (...) Far er motivert til å ha samvær med barna.*» I en annen sak skriver sakkyndig:

I mine egne møter med ham fremstår han vekslende mellom å være frustrert og fortvilt på den ene siden og humoristisk, tolerant og sjarmerende på den andre. Det må ansees sannsynlig at han som forelder kan være engasjert i barna og tilby dem hyggelige og minnerike episoder.

I de tre sakene hvor det er gjennomført observasjoner, retter sakkyndig oppmerksomheten mot fars evner til lek og inntoning. Én av de sakkyndige skriver: «*Far er blid og oppmerksom i kontakten med barna. Han fordeler oppmerksomheten slik at alle tre leker sammen. Det er delt glede i samspillet.*»

Sakkyndiges vurdering av fars egenskaper, og evner til å ivareta barna i direkte samspill, er overveiende positiv i alle disse seks sakene. Vurderingene framstår som helt isolerte fra øvrige opplysninger om far, for eksempel hans bruk av vold mot mor, og andre kriminelle forhold han er anmeldt for. Det er for eksempel ikke vurdert om barna kan ha vært redde mens sakkyndig har observert dem, og sakkyndig har heller ikke snakket med barna om dette. Det er heller ingen refleksjoner over eventuelle begrensninger ved grunnlaget for vurderingen av far som omsorgsperson. Nordhelle (2010; 2011) hevder at sakkyndige har så begrenset kontakt med familiene at det kan være vanskelig å avsløre at en forelder eventuelt presenterer seg på det hun kaller 'en falsk måte'. Det kan virke som at de sakkyndige i disse sakene har fått et godt inntrykk av far i møte med ham, og fester lit til at dette inntrykket er representativt for hvordan far er generelt sett. Påstander om fedres vold, kriminalitet og rus er i liten grad trukket inn når deres egenskaper som foreldre er vurdert. Fars vold og fars foreldreskap framstilles som to atskilte fenomener, og volden vurderes ikke som særlig relevant for fars egenskaper som forelder. Dette er, som tidligere påpekt, et funn som går igjen i studier av fagpersoners vurderinger i foreldrekonfliktsaker. Riktignok er det ingen av de sakkyndige i sakene jeg har analysert som anbefaler at fedre som er anklaget for alvorlig vold skal være *hovedomsorgsgivere*, men de vurderes ofte som gode *samværs-foreldre*. I én sak der far tidligere er dømt for flere tilfeller av vold, vurderer sakkyndig også at hensynet til best mulig samlet foreldrekontakt tilsier at barnet bør flyttes til far, i og med at mor ikke vil samarbeide om samværsretten. Sakkyndig kommer likevel fram til at hensynet til stabilitet og barnets tilknytning til mor bør veie tyngre, og anbefaler fast bosted hos mor.

Som sagt er vurderingen av fedrenes egenskaper som omsorgsperson i disse seks sakene basert på noen få møter med ham, i tillegg til observasjoner i tre av sakene. Mødrenes bekymringer er ikke vektlagt. Hva så med barnas ønsker? Med ett unntak er barna i disse seks sakene under 7 år, og sakkyndig har bare snakket med ett av barna i denne aldersgruppen. I én sak har sakkyndig snakket med det eldste av to barn, ei jente på 9 år, men det virker ikke som om sakkyndig har spurt om hennes opplevelse av fars vold, og hva som er hennes ønsker

vedrørende samvær. Det yngste barnet i denne saken er 4,5 år gammelt, og har fortalt om fars drikking og truende atferd i barnehagen. Men sakkyndig skriver at det ikke er gjennomført noen samtale med gutten fordi han er «*for lite moden*». I de øvrige sakene er valget om å ikke gjennomføre barnesamtale ikke begrunnet. Det er påstand om at flere av barna skal ha fått med seg mye av volden som far har utøvd mot mor, og dessuten at de i flere tilfeller har gått imellom. Når man leser sakkyndigvurderingene, oppleves det derfor som en mangel at disse barna ikke er hørt. Når barna ikke er snakket med, blir det sakkyndiges *antagelser* om deres perspektiv som utgjør grunnlaget for vurderingen av deres beste. Det ser ut som beslutningen om det skal gjennomføres barnesamtale, overlates til sakkyndig i mange av sakene som gjelder barn under 7 år. Punktet om at det skal gjennomføres barnesamtale er utelatt fra domstolens mandat i de fleste av disse sakene, og i noen saker bes sakkyndig vurdere om det er hensiktsmessig å gjennomføre barnesamtale. Men det er også et par saker hvor sakkyndig bes gjennomføre barnesamtale i saker som gjelder barn under 7 år, hvor det likevel ikke er gjort. Det ser ut til at de fleste av de sakkyndige vurderer at barn under 7 år ikke er i stand til å danne seg egne synspunkter om saken, i og med at sakkyndig bare har snakket med to av de 19 barna under 7 år i utvalget som helhet. Men selv om barnet ikke nødvendigvis har sterke meninger, kunne en samtale ha belyst deres opplevelser, og dermed bidra til at retten fikk et bedre avgjørelsesgrunnlag (Lansdown, 2005). Samtaler med ganske små barn som har vært utsatt for vold gjennomføres for eksempel ved Statens Barnehus, og dette kunne være en inspirasjonskilde. Barnets rett til å bli hørt i saker som angår dem er dessuten en selvstendig rett for barnet, som også gjelder barn under 7 år (Barnekonvensjonen art. 12; CRC, 2009). Å gjøre innskrenkninger i denne er en juridisk vurdering, som domstolen bør ha ansvaret for.

Det mest sentrale vurderingstemaet når det gjelder fars foreldreskap i de 14 sakene med underbygde påstander om fysisk og psykisk vold, er hvorvidt det er risiko for at far kan komme til å utøve vold mot barna. Hvordan fars *omsorgsutøvelse* eller *omsorgskompetanse* ser ut i praksis, gir de fleste av disse sakkyndigvurderingene ikke noe bilde av. Studier av menn som utøver vold i hjemmet, tyder på at mange av disse fedrene i liten grad deltar i barneomsorgen (Bancroft, Silverman & Ritchie, 2012; Cater & Forssell, 2012; Lapierre, 2010), og at omsorgsoppgaver kan bli en arena å utøve kontroll over andre familiemedlemmer på (Harne, 2005). Hvorvidt og hvordan far har deltatt i den daglige omsorgen, og i hvilken grad han kan og vil gjøre det forutsatt at voldsutøvelsen opphører, er i liten grad vurdert i sakene med underbygde påstander om vold. Én av vurderingene legger noe mer vekt på fars evne til å tilrettelegge og følge opp barnas dagligliv. Sakkyndig skriver blant annet: «*Han har ikke dialog med mor om barna. Han har ikke kontakt med barnehage eller skole. Det betyr at*

han har lite kjennskap til barna når det gjelder interesser og utvikling.» I de øvrige sakene hvor sakkyndig vurderer at det *er* risiko for vold mot barna, virker det som sakkyndig legger til grunn at far kan bidra positivt dersom han tar tak i sitt voldsproblem. Når sakkyndig vurderer at det *ikke* er risiko for vold mot barna, og far viser engasjement og interesse for å være far, forstås han i hovedsak som et positivt innslag i barnas omsorgssituasjon. Det framstår dermed som at det skal ganske lite til for at fars foreldreskap vurderes som ‘godt nok’ (Eriksson & Hester, 2001), og at far ofte blir tilskrevet utviklingsmuligheter og en god del positivt potensiale som omsorgsgiver. Det kan virke som det er mye håp knyttet til at far kan være en god forelder, selv om han har utøvd vold. Keskinen (2005) har kalt denne forståelsesrammen for et ‘farskap av muligheter’ (‘fatherhood of possibilities’).

Hvorvidt fars vold gjøres relevant ved vurderingen av far som forelder, later også til å ha en sammenheng med hvorvidt volden har vært *direkte rettet mot* barna, eller mot mor. I de fire sakene hvor det er underbygde påstander om at far har utøvd vold mot barna, og eventuelt også mor, vurderes far som en belastning i barnas omsorgssituasjon. I de tre sakene hvor underbygde påstander om vold mot mor tillegges vekt i vurderingen av fars foreldreskap, er det i alle tilfeller spesielle forhold, som at far ikke har villet delta i utredningsprosessen, eller at han er utvist fra landet. I de øvrige seks sakene med underbygde påstander om at far har utøvd vold mot mor, trekkes det i liten grad forbindelser mellom fars vold og fars egenskaper som omsorgsperson. En forståelse av at voldsbegrepet også omfatter det å være vitne til vold (Ot.prp. nr. 103), og at det er belastende for barn å leve med vold i familien (BLD, 2008; Heltne & Steinsvåg, 2011; Smith, 2010), synes i mindre grad å være integrert i sakkyndigvurderingene, noe som også var et funn i en studie av høyesterettspraksis (Aas, 2014). Det kan i noen tilfeller virke som at volden holdes på en armlengdes avstand, eller forstås som et isolert og perifert aspekt ved barnas utviklingsbetingelser.

De overveiende positive forståelsene av en del av fedrene som har utøvd vold, kan ha en sammenheng med at *betydningen av at barna har en relasjon til sin far* forstås som et selvstendig og tungtveiende hensyn i mange av sakkyndigvurderingene. I seks saker skriver sakkyndig om dette hensynet som et generelt utgangspunkt i vurderingen av ‘barnets beste’, men kommer til at andre hensyn, som beskyttelse mot vold og frykt, likevel veier tyngre. I seks saker tillegges hensynet til at barna har en relasjon til far stor vekt. I én av disse sakene, der far sitter i fengsel for vold og voldtekt mot mor, bygger vurderingen på konkrete forhold, som at mor og barn ønsker at barnet skal ha et begrenset samvær under tilsyn med far. I de andre sakene virker det som vurderingen i mindre grad bygger på en konkret vurdering av barnas situasjon og fars egenskaper. I én av sakene skriver sakkyndig:

Gitt at samværene blir positive, vil en slik ordning over tid kunne ha en stabiliserende eller normaliserende virkning for barna (...) Hvis det derimot legges til grunn en faglig begrunnelse for fortsatt sperret adresse vil barna måtte forventes å bestrebe seg på å ikke gi far opplysninger som kan åpne sperren (...) Ved å pålegge barna denne byrden, vil det opprettholde bildet av far som en person familien må beskytte seg mot. Dette er ikke forenlig med å utvikle et naturlig og adekvat forhold til ham.

I og med at denne faren er idømt kontaktforbud fordi han har bortført familien og utsatt mor for omfattende vold med barna til stede, virker sakkyndiges framstilling av potensialet i denne far-barn-relasjonen idealisert. Mye tyder på at denne faren er en person som familien vil måtte fortsette å beskytte seg mot, men sakkyndig vurderer ingen risiko for vold, og fare for bortføring er ikke vurdert. Det kan også virke som en forståelse av *foreldreskapet som rettighet* (Bjørnholt, 2005; Haugli, 2004) gjør seg gjeldende i noen av disse vurderingene, og en kan iblant lure på om det er av hensyn til barna eller til far at relasjonen dem imellom tillegges så stor betydning. I én av sakene er sakkyndig for eksempel opptatt av å ikke legge noen hindringer i veien for far-barn-relasjonen, til tross for at sakkyndig tidligere har vurdert at fars vold mot mor trolig er en årsak til det ene barnets utrygghet og vansker:

Det er vanskelig å foreslå at det skal være tilsyn da det vil legge begrensninger i relasjonen far og barn. Far bor sammen med sine foreldre og har et nært og tett familienettverk som vil kunne være støttende og regulerende. Mor har opplyst at far ikke har utøvd vold mot barna, hvilket styrker vurderingen av at samvær vil være til barnas beste. Jeg har ikke sett tegn til at barna har vært redd i kontakten med far; bortsett fra den ene gangen, hvor de virket tilbakeholdt i kontakten (...) Det vurderes som noe problematisk at dette skjedde samme dag som jeg skulle observere; det kan være tegn til at far ikke nødvendigvis vil la seg regulere av sitt nettverk. Det bør derfor ikke være mer enn fire timer samvær.

Det kan se ut til at hensynet til at barna skal utvikle en relasjon til sin far i noen tilfeller trumfer hensynet til sikkerhet og trygghet i barnas omsorgssituasjon, og at betydningen av å ha en relasjon til far forstås som så viktig at det spiller mindre rolle hva slags egenskaper far har *som omsorgsutøver*. Annfelt (2008) fant tilsvarende forståelser av farsrollen i en analyse av norske familiepolitiske dokumenter. Men lovgiver har også understreket at framtidsorientering og langsiktige perspektiver ikke må føre til at hensynet til å beskytte barnet kommer i bakgrunnen (BLD, 2004; Ot.prp. nr. 103; Prp. 85 L), og det er grunn til å problematisere hvorvidt den utviklingsoptimismen som er lagt til grunn på vegne av en del av disse fedrene, kan komme til å gå på tvers av slike retningslinjer.

Vurderinger av den voldsutsattes foreldreskap

I mange av sakene med underbygde påstander om fars vold får denne volden like mye eller mer å si for vurderingen av mors foreldreskap, som for fars. Det skjer blant annet ved at volden ofte omtales på en nøytraliserende måte, som for eksempel «konflikter», «negative ting

som skjer mellom voksne» eller *«gjentatt opphissede krangler mellom foreldrene»*. Mor framstår da som medansvarlig for at barna utsettes for 'foreldrekonflikter', og for de skadevirkningene sakkyndig vurderer at dette medfører for barnas del.

Konsekvensene av fars vold blir forstått på ulike måter. I de sju sakene hvor sakkyndig forstår fars bidrag til helheten i foreldrenes omsorg som en belastning, vurderer sakkyndig at fars vold har *traumatisert* barna og eventuelt også mor. I de seks sakene hvor volden får en mindre sentral plass i vurderingen av fars omsorg, er *traumer enten ikke vurdert, eller det avvises at fars vold har forårsaket traumer*. Noen av de sakkyndige i disse seks sakene vurderer at de små barna ikke kan ha fått med seg eller blitt påvirket av fars vold, selv om mor for eksempel forteller at far har utøvd vold mot henne mens hun har hatt barnet i armene. Faglige forståelser av barn i familier preget av vold, har ofte framstilt barna som usynlige eller uvitende (Øverlien, 2012). Men slike vurderinger er ikke i tråd med nyere forskning på traumer, som tyder på at vold i omsorgsbasen i tidlige leveår kan være svært belastende, selv om barnet ikke nødvendigvis har eksplisitte minner om hendelsene (Braarud & Raundalen, 2011; Walhovd & Fjell, 2010). I én av sakene hvor *mor* hevder at hun strever mye fordi far utøvde omfattende vold mot henne i barnets første leveår, vurderer sakkyndig: *«Hun er i jobb og det er ikke noe som tyder på at mor har noen form for senreaksjoner av det som har skjedd mellom henne og far. Den sakkyndige er heller ikke blitt kjent med at mor har hatt noe funksjonsfall som følge av sine reaksjoner»*. Mor går i terapi og fikk først ingen diagnose, senere PTSD. Sakkyndig synes å stille seg skeptisk til at mor har denne diagnosen, og skriver:

Den sakkyndige registrerer den utredning som er foretatt ved (...), men viser også til at tidligere behandler omtaler at mor har «normale reaksjoner» på tidligere hendelser. Den sakkyndige har gjennom den tiden hen har kjent mor ikke blitt gjort kjent med at mor har psykiske reaksjoner som følge av det hun har opplevd sammen med far. Hun har formidlet hva hun har opplevd uten å følelsemessig reagere, men vært tydelig på at hun ikke orker å forholde seg direkte til far. Hun har vært redd for at far kunne reagere med sinne over for (3,5 år gammelt barn) og at han kunne kidnappe henne ut av landet. Mors første synlige reaksjon over for far var under samvær første gang hennes mann var med på overlevering av samvær og mor observerte far i etterkant av samvær.

Sakkyndig vurderer mangelen på synlige følelsemessige reaksjoner hos mor som tegn på at hun ikke er traumatisert. Det kan virke som om sakkyndig snarere forstår denne moren som at hun gjør seg litt vanskelig. Flere undersøkelser har funnet en tendens til at mødre som ikke vil tilrettelegge for felles foreldreskap lett forstås som fiendtlige, selv når årsaken er fars vold (Harrison, 2008; Kaspiw, 2007; Rhoades, 2002; Jaffe, 2014).

Flere av de andre mødre i de seks sakene hvor fars vold ikke får noen særlig framtrekkende plass i vurderingen av hans omsorg, virker ikke spesielt redde for far. Muligens

bidrar mødrenes manglende 'offerlighet' (Eriksson, 2003) til at far i mindre grad forstås som en voldsutøver i disse sakene. I andre saker kan det virke som at påstander om fars vold tas særlig alvorlig når ett eller flere barn, og eventuelt mor, har fått en PTSD-diagnose. En slik forståelse kan føre til at betydningen av fars vold blir avhengig av hvorvidt ofrene har 'den riktige reaksjonen', forstått som klassiske traumesymptomer, på volden. Å bli forstått som en traumatisert mor kan imidlertid se ut til å være et tveegget sverd, i og med at det kan innebære å bli vurdert som irrasjonell og med svekket omsorgskompetanse. En av de sakkyndige skriver for eksempel: «*Mor er oppmerksom på at den posttraumatiske stresslidelse som mishandlingen har påført henne medfører at det vil være vanskelig for henne å gjøre en nøyaktig og objektiv risikovurdering på vegne av barna til enhver tid.*» Å gjøre valide voldsrisikovurderinger er svært vanskelig, også for psykologer (Kirkebøen, 1999). Så spørsmålet er kanskje om det er mulig for *noen* å gjøre nøyaktige og objektive risikovurderinger på vegne av barna til enhver tid, men her blir det altså framstilt som en svakhet ved mors foreldreskap.

Det har blitt hevdet at traumeperspektivet kan medføre at alle kvinner som har vært utsatt for vold, og deres foreldreskap, forstås på samme måte (Keskinen, 2005). En ensidig vektlegging av traumeperspektivet kan føre til at voldsutsatte mødre lett posisjoneres som ofre, og at deres foreldreskap først og fremst forstås som preget av svakheter. Det er tendenser til dette i mitt materiale. Også i saker hvor mor framstår som sterk og i god stand til å ta seg av barna etter at hun har gått fra far, vurderer sakkyndig at hennes omsorgsevne er svekket, og at hun har behov for støtte fra hjelpeapparatet framover. De sakkyndige skriver for eksempel at mor har gitt barna «*traumatisert omsorg*», at hennes evne til å gi emosjonell utviklingsstøtte har blitt dårligere, og at barnas relasjon til henne er svekket, fordi hun oppfattes som ute av stand til å beskytte. Det faktum at mor har klart å gå fra far og har gått til sak for å beskytte barna fra kontakt med ham, blir litt usynlig i disse vurderingene. I noen tilfeller kan framhevingen av hvordan fars vold har påvirket mors foreldreskap bidra til å tydeliggjøre hvor belastende omstendighetene er for hennes omsorgsutøvelse, altså at volden forstås som et forhold som *øker mors omsorgsbyrde*. Samtidig er det en tendens til at fokuset flyttes fra fars vold, til mors foreldreskap. Noen av vurderingene har også et visst bebreidende preg overfor mors manglende evne til å beskytte og ivareta barna. Disse resultatene er i tråd med flere undersøkelser som viser at fars vold ofte får store konsekvenser for hvordan mors foreldreskap blir vurdert, ved at mors omsorg forstås som preget av volden (Eriksson & Hester, 2001), eller at hun representerer en risiko fordi hun er voldsutsatt (Featherstone,

Gupta, Morris & Warner, 2018). Slike forståelser kan lett føre til at mor tilskrives ansvaret for at fars vold har fått konsekvenser for barna.

I fem av sakene med underbygde påstander om vold, trekker sakkyndig *ingen direkte forbindelser* mellom volden og barnas utviklingsbetingelser. Fokuset rettes utelukkende mot hvordan mors reaksjoner på volden har forringet kvaliteten på barnas utviklingsbetingelser, og far ansvarliggjøres i liten grad for forholdene. Volden får lite oppmerksomhet i vurderingen av hans foreldreskap, samtidig som den tillegges stor vekt i vurderingen av hennes foreldreskap. Fars vold skrives fram som *et forhold som kan så tvil om mors omsorgsevne*. I en sak hvor det er påstand om at far gjentatte ganger har utsatt mor for fysisk og psykisk vold med barna til stede, skriver sakkyndig for eksempel: «*Mor har ved enkelte situasjoner fryktet for sitt liv og for at barna skulle bli kidnappet. Barn fanger gjerne opp slike sterke, negative følelser.*» Sakkyndig framstiller gjennomgående mors reaksjoner og omsorgskvalitet, framfor fars vold, som problemet for barna. Sakkyndig har ikke møtt barna saken gjelder, men legger til grunn barnevernets observasjoner da barna ble akutt plassert etter at far hadde bortført familien til et annet land. Barnevernets bekymring for mors omsorgsutøvelse har i hovedsak handlet om hennes evne til å beskytte mot fars vold. Det har for øvrig vært lite bekymring knyttet til mors foreldreskap, men sakkyndig vurderer at mors omsorg er preget av svakheter:

«Det er nærliggende å anta at hun fortsatt har behov for veiledning med sikte på å sikre at begge barn opplever seg sett av henne. Hvis det ikke oppnås klar bedring i dette, og løsningen etter hvert skulle bli at barna plasseres under offentlig omsorg, bør det drøftes om barna bør tilbys individuelle samvær med henne inntil gutten eventuelt utviklet styrket evne til å signalisere egne behov, krav, ønsker og tanker.»

Det virker ikke som om sakkyndig har tatt i betraktning at fars vold, bortføringen eller akutt plasseringen i seg selv kan ha preget barnas fungering på tidspunktet for barnevernets observasjoner. Barnas 'skjevutvikling' knyttes utelukkende til mangler i mors omsorg. Barnevernet har i denne saken uttalt at dersom far oppnår uskjermet kontakt med barna, vil de prøve å få gjennomført en omsorgsovertakelse. Men sakkyndig anbefaler at barna skal ha samvær med far, uten å vurdere hva slags konsekvenser dette vil kunne få for barnas omsorgssituasjon. Saken illustrerer at barnevernets forventning om at mor skal beskytte mot vold kan komme i konflikt med idealer om felles foreldreskap og gode relasjoner mellom fedre og barn, som ofte vektlegges i en barnerettslig sammenheng (Boyd, 2013).

Mors foreldreskap blir også vurdert etter hvorvidt hun har lagt eller *legger tilstrekkelig til rette for fars foreldreskap*, i 10 saker med underbygde påstander om fars vold. I fire saker vurderer sakkyndig det som et positivt trekk ved mors foreldreskap at hun stiller seg åpen for å bidra til å tilrettelegge for fars samvær. I seks saker vurderer sakkyndig at mor har sviktet

når det gjelder å involvere far i barneomsorgen. De sakkyndige stiller blant annet spørsmål ved om mor har hjulpet far til å være en god nok omsorgsgiver, latt være å omtale far på en negativ måte, og støttet barna tilstrekkelig med tanke på kontakt med far. Et eksempel er én av sakene hvor mor ikke har villet tilrettelegge for samvær på grunn av fars vold. Sakkyndig vurderer at barnet i denne saken ikke har noen tilknytning til far ettersom barnet har hatt lite kontakt med far etter samlivsbruddet, og tillegger mor ansvaret for dette. Flere har påpekt at det ofte forstås som en del av 'morskompetansen' å involvere far i barneomsorgen og anerkjenne viktigheten av fars foreldreskap for barnas del, også i tilfeller hvor det er grunn til å stille spørsmål ved fars omsorgskompetanse (Boyd, 2013; Haavind, 2006). Undersøkelser av sakkyndigvurderinger i Sverige og Finland viser også at voldsutøvende fedre ofte ikke ansvarliggjøres, verken for volden eller for den situasjonen som har utviklet seg som følge av volden (Eriksson, 2003; Hiitola & Hautanen, 2016).

'Foreldrefiendtlighetssyndrom' (Gardner, 1987) nevnes ikke eksplisitt i noen av sakkyndigvurderingene. Likevel kan en ofte få inntrykk av at dette er en bakenforliggende forståelse, og at det legges til grunn at særlig mødre har en tendens til å sette barn opp mot sine fedre. I to av mandatene fra tingretten etterspørres for eksempel vurderinger av mors eventuelle påvirkning på barna, mens tilsvarende vurderinger av far ikke etterspørres. Videre er det flere saker med underbygde påstander om vold hvor sakkyndig selv gjør mors eventuelle påvirkning på barna til et sentralt tema. I én av sakene hvor mor forteller at hun får angstanfall i forbindelse med barnets samvær med far, skriver for eksempel sakkyndig: «*Mors reaksjoner er sannsynligvis tilstede i tilknytning til samvær, men at mor aggraverer sine reaksjoner fremfor å forsøke å dempe disse gjør at hun bidrar til et «skremmebilde» av far både overfor seg selv og overfor (4 år gammelt barn)»*. Barnet har vært eksponert for fars vold mot mor som spebarn, og har reagert negativt i forbindelse med samvær. Sakkyndig forklarer barnets reaksjoner utelukkende med mors følelser, og knytter barnets fasespesifikke utviklingstrinn til en særlig sårbarhet for mors påvirkning:

Ut fra sin alder er S i det som omtales som det preoperasjonelle stadiet (2-7 år, Piaget) (...) Det betyr at S ut fra sin kognitive utvikling begynner å gjøre egne vurderinger, men det å vurdere flere forhold er begrenset for henne. Samtidig er hun ut fra sin alder helt avhengig av hva de rundt henne formidler gjennom handlinger, følelser og språk (...) S kan ut fra sin utvikling i økende grad se og legge til grunn mors reaksjoner og adoptere disse.

I flere saker vurderer sakkyndig at mor bør sette til side egne bekymringer for fars vold og omsorgsevne, slik at barna kan få utviklet en relasjon til sin far. I en sak hvor barna har vært plassert i beredskapshjem fordi mor ikke kunne beskytte mot fars vold, og far har blitt idømt kontaktforbud, skriver sakkyndig for eksempel:

Beskyttelsestiltaket «sperret adr i 3 år» har ikke fungert. Far vet hvor familien bor og kan oppsøke dem når som helst (...) Hvis mor insisterer på at barna ikke skal ha kontakt med far, kan hun risikere at far tar hemmelig kontakt. Hun kan ikke hindre far i å bosette seg i nærheten av der hun bor nå (...) Hemmelig kontakt anser jeg som dårligere enn kontrollert kontakt. Det er ingen god løsning for barna at mor flytter til ny sperret adresse for å unngå far. Det vil bety et nytt oppbrudd for barna og er ikke til deres beste.

Det kan virke som at sakkyndig først og fremst forstår mors bekymringer som motivert av egeninteresse, samtidig som sakkyndig er pragmatisk og tar hensyn til det praktiske: I og med at far er vanskelig å styre, bør mor tilpasse seg, til beste for barna. Sakkyndig i denne og et par andre saker med underbygde påstander om vold skriver også at det beste for barna ville være at mor er tilsynsperson under samværene, i og med at barna er mest trygge på henne. Noen av fedrene i disse sakene uttaler at de fortsatt elsker mor og helst skulle blitt sammen med henne igjen, samtidig som de ikke respekterer besøks- eller kontaktforbud. Det kunne muligens vært grunn til å problematisere hvorvidt fars ønske om samvær iblant også kan handle om å gjenopprette kontakt med mor, og egen posisjon i familien. Det ser ut til at et maktperspektiv (Eriksson, 2003; Hammerlin, 2002) på disse fedrenes atferd, og på samværsordningene som foreslås, er fraværende i sakkyndigvurderingene. Det er for eksempel ikke vurdert hvorvidt samværene kan bli en arena hvor far fortsetter å utøve vold mot mor, og hva en samværsordning vil kreve av innsats fra mors side. Det kan innebære mye praktisk og følelsesmessig arbeid å tilrettelegge for samvær når barna er motvillige og mor har betenknninger rundt fars omsorgskompetanse (Elizabeth, Gavey & Tolmie, 2010). Det er ingen refleksjoner over det *utvidete ansvaret* som disse mødrene pålegges, i sakkyndigvurderingene.

Det framstår i flere tilfeller som at sakkyndig forventer at mødre som har vært utsatt for fedres vold, eventuelt voldtekt, og/eller hvor barna har vært utsatt for fars vold, bør stille seg positive til å involvere far i barneomsorgen. Det er en tendens til at mødrenes ønske om å begrense disse fedrenes rolle i barnas omsorgssituasjon mistenkeliggjøres. Samtidig er skjerming mot 'foreldrekonflikter' og vold også sentrale tema i vurderingen av mødrenes omsorg. Dermed framstår kravene til mors foreldreskap som motstridende. Standarden kan noen ganger se ut til å være at hun skal *skjerme når far er voldelig*, men *tilrettelegge for felles foreldreskap når han ikke er det*. Elizabeth, Gavey & Tolmie (2010) hevder at det i hovedsak er tre forventninger til mødre i vår tid: hun skal ta ansvar for barneomsorgen, sette barnas behov foran sine egne, og beskytte barna fra fysisk og psykologisk skade. I en del av sakkyndigvurderingene med påstander om vold kommer kravet om å beskytte i konflikt med kravet om å sette barnas behov først, i og med at sakkyndig legger til grunn at barna har behov for kontakt med sin biologiske far.

Et ideal om å skjerme

Det virker ofte som det legges til grunn at det er mulig og ønskelig at foreldre, og særlig mødre, skjermer sine barn for de av familiens livsbetingelser som kan komme til å representere en utfordring for barna. Det gjelder for eksempel mors trange økonomi, flytteplaner, voldsutsatthet, og parets konflikter. Flere av de sakkyndige trekker forbindelser mellom slike utfordringer og risiko for 'parentifisert' eller 'rollereversert' (Haugland, 2006) atferd hos barna. Ulike sakkyndige skriver for eksempel at når barn begynner å ta ansvar for eller bekymre seg for de voksne, kan det resultere i at fokus tas vekk fra det barn bør holde på med i sin utvikling, og at det eventuelt kan føre til psykiske vansker. I alle disse sakene vurderer sakkyndig at barna bekymrer seg for sin mor.

Balansen mellom å eksponere og skjerme barn for voksnes livsbetingelser er en spenning i alle foreldreskap (Andenæs, 1996b). Studier av moderne norske familier uten spesielle utfordringer, tyder på at foreldre ofte fungerer som 'støtdempere' mot krav og omstendigheter som foreldrene anser som for vanskelige for barna (Andenæs, 2014). Skjerming fra virkelige omstendigheter og dannelse av en egen verden mer i tråd med 'barnets behov' har blitt kalt et av utviklingspsykologiens 'universalmidler' (Haavind, 1987). Men barneomsorg handler også om å forberede barn på å kunne ivareta seg selv i en kompleks verden, også med livsbetingelser som kanskje ikke er spesielt heldige for verken voksne eller barn. Spørsmålet om hvor mye det er rimelig å forvente at foreldre klarer å skjerme barna for disse betingelsene, settes på spissen når forholdene er så utfordrende som for noen av familiene i foreldretvistsakene. Foreldre kan vanskelig skape en barndom som er utskilt fra den sosiale realitet (Andenæs, 1996a), og et ideal om å skjerme blir spesielt vanskelig å oppfylle for den forelderen som fungerer som hovedomsorgsperson for barna.

Balansen mellom eksponering og skjerming er også relevant når det gjelder høring av barn i foreldretvistsaker. Eksponering for familiens livsbetingelser kan være en forutsetning for meningsskaping, og reell medbestemmelse. En del av sakkyndigvurderingene kan gi inntrykk av en idé om at barnets mening skal ha opprinnelse i barnet, og kun i barnet, som om denne oppstår i et slags vakuum. En slik forståelse tar i liten grad i betraktning at barn er medaktører i en sosial verden, hvor meningsskaping skjer gjennom samhandling i fellesskap (Ulvik, 2009). Alle mennesker lar seg påvirke av personer som er viktige for dem, og spesielt når disse menneskene er i en autoritetsposisjon, slik foreldre er. Forestillingen om at barns synspunkter i foreldretvister skal være 'uavhengige' bryter med hvordan vi ellers forstår foreldreskap og barneomsorg, og er sannsynligvis helt urealistiske (Jaffe, Ashbourne & Mamo, 2010; Magnusson & Marecek, 2015). Idealet om å skjerme er også i konflikt med en

forståelse av at voksne bør hjelpe barn til å forstå og til å bearbeide utfordrende opplevelser (Raundalen & Schultz, 2008). Dersom mor for eksempel ikke skal kunne snakke med barna om en far som har utøvd vold, er det vanskelig å se for seg hvordan hun skal kunne oppfylle kulturelle standarder til emosjonell ivaretagelse av barna.

Oppsummering og diskusjon

Tema for denne hovedoppgaven har vært å utforske hvilke forståelser av omsorg, foreldreskap og utviklingsbetingelser sakkyndige trekker veksler på i sitt arbeid. Den offentlige debatten om foreldretvister kan gi inntrykk av at disse sakene dreier seg om helt vanlige, men ganske kranglete foreldre, og at særlig mødre i mange av sakene motsetter seg 'likestilte' bosteds- og samværsordninger uten grunn. Det hevdes stadig at fedre havner i en utsatt posisjon, fordi 'morspresumpsjonen' fortsatt preger tankegang og praksis hos involverte fagpersoner (e.g. Furuholmen & Børke, 2019; Hagen, 2016; Thuen, 2018). Denne forståelsen ser ut til å stå sterkt, selv om undersøkelser av rettspraksis viser at domstolene beslutter at barna skal ha fast bosted hos far minst like ofte som hos mor (Haugli, 2007; Skjørten, 2005). Rettsutviklingen har fokusert på å betydningen av likestilt foreldreskap (Prp. 161 L, 2015-2016), og det er nylig nedsatt et nytt barnelovutvalg som skal revidere loven, blant annet med formål å «likestille foreldre som omsorgspersoner» (BLD, 2018). Et annet utviklingstrekk har vært et sterkere fokus på barns behov for beskyttelse mot vold og overgrep, både generelt i samfunnet og i foreldretvister mer spesielt (Ot.prp. nr. 103; Prp. 85L; Prp. 167 L, 2016–2017). Det er i dette kulturelle landskapet barnefaglig sakkyndige vurderer barns omsorgssituasjon, og mors og fars foreldreskap, i foreldretvister.

Som nevnt innledningsvis ble jeg tidlig slått av den høye problembelastningen, og mange påstander om vold, i de 20 sakene jeg har sett på. Som påpekt tidligere, bekrefter andre undersøkelser at slike trekk er ganske vanlige i foreldretvister som ikke løses i rettsmekling, men går til hovedforhandling. Mange av disse sakene dreier seg altså om familier hvor den ene forelder har bekymringer for den andre forelderens omsorgskompetanse. I sakene jeg har analysert handlet slike bekymringer om mangler ved medforelders omsorgsutøvelse, at medforelder i liten grad hadde deltatt i omsorgsarbeidet, og, i mange tilfeller, *vold*, særlig fra fars side. Bekymringene dreier seg ikke bare om løse påstander fra den ene parten, men deles i mange tilfeller av omverden. I 15 av sakene var det underbygde påstander om vold fra den ene partens side, hvorav 14 saker gjaldt fars vold. Hva som kjennetegner familiene og konfliktene i foreldretvistene, og hva tvistene dreier seg om, er spørsmål som bør belyses i videre forskning. Vi trenger for eksempel å forstå hvorfor foreldre med innvandrerbakgrunn ser ut til å være overrepresentert i foreldretvistene. En kan tenke seg at meklingsordningene ikke fungerer godt nok for denne gruppen, men også at det henger sammen med høyere forekomst av vold, fattigdom og andre belastninger i mange innvandrergrupper, eller at det kulturelle idealet om likestilt foreldreskap står svakere eller gis en annen betydning i deler av denne gruppen.

Det som imidlertid har vært mitt hovedanliggende i denne oppgaven, er hvordan de sakkyndige forstår disse sakene. Jeg har gjort detaljerte analyser av hvordan de sakkyndige forstår og vurderer barnets omsorgssituasjon og utviklingsbetingelser, og mors og fars foreldreskap. I denne oppsummerende diskusjonen vil jeg trekke fram tre poenger som ligger i resultatene av analysen: For det første at barnas dagligliv får lite oppmerksomhet, for det andre at vurderingene er preget av kjønnede forståelser av foreldreskapet, og for det tredje at volden 'glipper' i vurderingen av barnas omsorgssituasjon.

Det første poenget, at *barnas dagligliv får lite oppmerksomhet*, så ut til å følge av at foreldreomsorgen ofte ble vurdert som et sett med isolerte 'skuffer', og at følelsesmessige aspekter ved barneomsorgen ble sterkt framhevet, noe som gikk på bekostning av oppmerksomhet rettet mot *helheten* i barnas omsorgssituasjon. Det kunne også være en konsekvens av at de sakkyndige ikke hadde snakket med mange av barna om deres opplevelser og hverdagsliv. At det konkrete barnet i sitt dagligliv blir utydelig, kan også skyldes at barnas utviklingsbetingelser vurderes i lys av kunnskap om forhold som statistisk eller teoretisk sett antas å innebære risiko. Det ble ofte lagt til grunn at tilstedeværelse av generelle risikofaktorer som 'konflikter' eller visse egenskaper ved foreldrene ville ramme det enkelte barnet på en negativ måte, uten at slike slutninger var nærmere begrunnet. Manglende fokus på barnas dagligliv medførte at vurderingene av barnas utviklingsbetingelser ofte hadde et abstrakt preg, hvor det i liten grad var beskrevet hvordan 'risikofaktorene' artet seg *i dette spesifikke tilfellet*.

En liten digresjon: Når det først er slik at fokuset på generelle risikofaktorer er så framtrepende, er det overraskende at vold ikke får mer oppmerksomhet, og at ingen av de sakkyndige trekker forbindelser mellom foreldres kriminalitet og eventuelle rusmisbruk, og barnas utviklingsbetingelser. Kriminalitet og rus er som regel bare nevnt kort i begynnelsen av sakkyndigvurderingene, og nevnes nesten aldri i den mer oppsummerende vurderingen av barnas omsorgssituasjon. Både kriminalitet og rusproblemer hos foreldre er godt dokumenterte risikofaktor for barns utvikling (Felitti et al., 1998; Ottosen, Dahl & Boserup, 2017), men muligens er dette mindre kjent kunnskap blant sakkyndige? En annen forklaring kan være at disse risikofaktorene var relatert til fedres foreldreskap. Og i og med at mange av disse fedrene først og fremst var vurdert som *samværsforeldre*, ikke ut fra om barna skulle bo fast hos dem, ble kanskje ikke deres kriminalitet og rusbruk vurdert som sentrale sider ved barnas omsorgssituasjon. Det er også mulig at fedres kriminalitet og rusbruk, på samme måte som vold, holdes atskilt fra vurderingen av fedre som omsorgspersoner, uten at det reflekteres over i teksten. Dermed usynliggjøres også slike forhold som del av barnas omsorgssituasjon

og utviklingsbetingelser. Men målet med domstolsbehandling av foreldretvister er å finne fram til den beste løsningen for det enkelte barn. Derfor er det tankevekkende hvor vanskelig det er å danne seg *et dekkende bilde av barnas livssituasjon* på grunnlag av de 20 sakkyndigvurderingene jeg har analysert.

At det ble rettet lite oppmerksomhet mot foreldrenes omsorgspraksiser *over tid* førte både til at det var vanskelig å danne seg et helhetlig bilde av omsorgssituasjonen, og at mødrenes merinnsats når det gjaldt å tilrettelegge barnas dagligliv, kom i bakgrunnen og ble nærmest usynlig. Dermed er vi over på det andre poenget jeg ville trekke fra, nemlig at *sakkyndigvurderingene er preget av kjønnede forståelser av foreldreskapet*, uten at det redegjøres for. Den kulturelle tendensen som også preger sakkyndigvurderingene, er et ideal om *felles foreldreskap*. Men ved å gå grundig inn i vurderingene, kom det fram at det implisitt legges til grunn en *komplementær modell*, i og med at mødre og fedre vurderes etter *ulike standarder*. Mødrene ble i større grad stilt til ansvar for mangler i barnas omsorgssituasjon, mens fedrenes engasjement i barna som regel ble vurdert som positive innslag i barnas liv. I de fleste av familiene hadde fedrene vært mye mindre involvert i barneomsorgen enn mødrene. De sakkyndige gikk ikke så grundig inn i fedrenes omsorgspraksiser, og det var heller en tendens til at fedrenes foreldreskap ble vurdert i form av *et positivt potensiale*, i den forstand at fedrene ble tilskrevet positive kvaliteter og utviklingsmuligheter. Mødrenes foreldreskap ble grundigere utforsket, og mangler ble i større grad koblet til varige personlige egenskaper hos mødrene. Mødrene ble også pålagt *et utvidet ansvar* for å tilrettelegge for fars foreldreskap, og for å beskytte og skjerme mot uheldige utviklingsbetingelser.

Kjønnede fortolkningsrepertoar kan forstås ut fra noen av de kulturelle og utviklingspsykologiske tendensene som jeg drøftet tidligere i oppgaven. Utviklingspsykologien har, som tidligere drøftet, tradisjon for å forske på og stille krav til mødres omsorgsutøvelse, mens vurderinger av fedre ofte har vært begrenset til å undersøke om de er tilstede eller fraværende (Haavind, 2006). Men det legges som regel til grunn at barn trenger både en mor og far. Kjønnede standarder har også blitt koblet til en kulturell og politisk diskurs hvor fedre skal oppmuntres og støttes til å ta en større rolle i et aktivt og involvert foreldreskap, og hvor politikken er i forkant av praksis når det gjelder reell likestilling i hjemmet (Brandth & Kvande, 2003; Keskinen, 2005). Det kan også skyldes at omsorg i liten grad er forstått som et *arbeid*, og som et *kontinuerlig ansvar for barnets ve og vel* (Haavind, 1987; Leira, 2004).

Det tredje poenget jeg vil trekke fram, er at *volden 'glipper'* når barnas omsorgssituasjon blir vurdert. Det er en rekke mekanismer som gjør at det blir slik. Påstander

om vold som ikke er så godt dokumentert, blir ofte liggende, og er ikke undersøkt og vurdert. Vold som «bare» er rettet mot mor, blir ofte ikke vurdert som et sentralt aspekt ved barnas omsorgssituasjon og utviklingsbetingelser. Vold mot mor får ofte mindre konsekvenser for vurderingen av fars foreldreskap, enn for mors, blant annet fordi hennes omsorgsutøvelse forstås som sterkt preget av volden. Foreldreskapet til voldsutøvende fedre blir først og fremst vurdert med tanke på om det er risiko for vold *direkte rettet mot* barna. Fedrenes vold får ikke nødvendigvis konsekvenser for hvordan fedrenes personlige egenskaper og samværskompetanse blir vurdert, og i noen tilfeller får den heller ikke konsekvenser for hvordan fedrenes omsorgskompetanse blir vurdert. Det kan henge sammen med at fedres vold mot mødre i mange tilfeller forstås som *relasjonsbetinget*, at de sakkyndige uttrykker mye *utviklingsoptimisme* på fedres vegne, og at det er et overordnet mål at barna har en relasjon til sin far. Det ser ut til at målet om kontakt mellom far og barn står så sterkt at det blir mindre viktig hva slags egenskaper far har som omsorgsutøver. I noen tilfeller gjør dette at hensynet til sikkerhet og trygghet i barnas omsorgssituasjon kommer i andre rekke. En siste mekanisme som bidrar til at «volden glipper» er forståelse av *foreldreskapet som rettighet* som gjør seg gjeldende – også når de sakkyndige vurderer foreldre som i liten grad lever opp til kulturelle standarder for barneomsorg. I jussen står retten til familieliv sterkt, og det skal mye til for å miste samværsrett i foreldretvister. Det påvirker muligens de sakkyndiges vurderinger, når de søker å gjøre psykologiske forståelser relevante i en rettslig kontekst (Lundeberg, 2009b). Og sist, men ikke minst, kan usynliggjøringen av volden henge sammen med forståelser av omsorg og utviklingsbetingelser som i liten grad får fram helheten i det enkelte barnets omsorgs- og livssituasjon. Samlet fører disse mekanismene til at grunnlaget for å vurdere voldens konsekvenser for det enkelte barnet blir utydelig.

Hva kan så resultatene fra denne undersøkelsen av 20 saker si om sakkyndigarbeid i foreldretvister mer generelt? En måte å tenke om generalisering av resultater fra kvalitative forskningsprosjekter på, er ‘analytisk generalisering’ (Kvale, 2007), som krever en analyse av likheter og forskjeller mellom sakene jeg har analysert og situasjonen resultatene eventuelt skal overføres til. En slik analyse har fellestrekk med juridisk metode, hvor analoge saker brukes som rettskilder i den grad de er relevante (Kennedy, 1979). Mitt hovedoppgaveprosjekt gir ikke grunnlag for å trekke konklusjoner om hvor *frekvente* de ulike forståelsene er. Men det er god grunn til å tro at det spekteret av forståelser som jeg har sett, går igjen i andre sakkyndigvurderinger – selv om det kan være tilnærminger og forståelser som ikke er representert i de 20 sakene jeg har analysert. De fleste sakkyndige i norske foreldretvister har lignende faglig og kulturell bakgrunn, og som jeg har vist, kan forståelsene spores tilbake til

spekteret av faglige tradisjoner og kulturelle tendenser som jeg pekte på innledningsvis. Forståelsene kan også gjøre seg gjeldende i andre situasjoner hvor foreldreskap, omsorg og utviklingsbetingelser vurderes, som for eksempel i barnevernet, familievernet og psykisk helsevern. Jeg har lagt vekt på å gi fyldige nok beskrivelser av framgangsmåter og funn, slik at leseren selv kan vurdere om funnene kan overføres til andre relevante kontekster (Lincoln & Guba, 1985).

Innenfor en sosialkonstruksjonistisk tradisjon står spørsmålet om hva kunnskapen som er produsert kan tilby samfunnet vi lever i, eller hva forskningen kan *gjøre*, sentralt (Gergen, 2001). I et slikt lys handler generaliseringsmuligheter dermed også om hvordan forskningen blir mottatt og forstått. Dette hovedoppgaveprosjektet kan forhåpentligvis bidra til å styrke kunnskapsgrunnlaget for sakkyndigarbeidet i foreldretvister. Når tekstene jeg har analysert gir nokså tynne beskrivelser av det livet barnet lever, kvinnelige og mannlige foreldre blir vurdert på nokså forskjellige måter, og volden har en tendens til å 'glippe', tror jeg at det i liten grad kan forstås som intenderte praksiser fra sakkyndiges side. Det er heller noe som 'bare blir sånn'. Det er ikke nødvendigvis så lett å bli oppmerksom på disse tendensene når man forholder seg til én enkelt sak om gangen, slik den sakkyndige gjør. Forskerposisjonen gjør det mulig å se på tvers av mange saker på systematiske måter, og dermed kan man bli klar over tendenser som ikke var umiddelbart tilgjengelige. Å bli bevisst hvilke forståelser som er i omløp kan bidra til å synliggjøre blindflekker og alternative perspektiver (Foucault, 1972). Resultatene fra min undersøkelse kan brukes til å styrke refleksjonen over egne forståelser og praksiser. For eksempel kan de tre poengene jeg har trukket fram her i denne oppsummerende diskusjonen, transformeres til følgende spørsmål:

- 1) Hvilken plass og betydning får beskrivelser og vurderinger av det enkelte barnets livssituasjon?
- 2) Hva slags blikk møter jeg mor og far i denne saken med?
- 3) Hvordan vurderer jeg påstander om vold i denne saken?

Dersom man mener det er rimelig å tenke at omsorg og utvikling skjer gjennom hverdagslivets praksiser, og at dagliglivet må være en del av grunnlaget for å vurdere hva som er til barnets beste, må barnas dagligliv, og hver av foreldrenes tilrettelegging av dette, få en større plass i sakkyndigvurderingene. Vold må forstås i et maktperspektiv, og integreres i vurderingen av helheten i barnas omsorgssituasjon. Hvordan dette kan gjøres, er det verdt å arbeide videre med, både i forskning og praksis.

Litteraturliste

- Aas, K. R. (2014). *Gjeldende rett om vold i samværssaker etter barneloven og barnevernloven* (Masteroppgave, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo). Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/39470/506.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Advokatforeningen, Dommerforeningen, Riksadvokaten & Regjeringsadvokaten (2014). *Kunnskapskløft og kommunikasjonsbehov. Retningslinjer for sakkyndigarbeid i domstolene*. Hentet fra www.advokatforeningen.no/sakkyndighet
- Agenda Kaupang (2015). *Evaluering av barnesakkyndig kommisjon*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/evaluering-av-brnesakkyndig-kommisjon/id2471448/>
- Ainsworth, M. D. D., Blehar, M. C., Waters, E. & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Amato, P.R. (2010). Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 650–666.
- Andenæs, A. (1996a). Hvordan kan vi tenke rundt 'barns beste'? I NOU 1996:13, *Offentlige overføringer til barnefamilier* (s. 574-585). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1996-13/id116070/>
- Andenæs, A. (1996b). *Foreldre og barn i forandring*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Andenæs, A. (2004). Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? *Nordisk sosialt arbeid*, 24(1), 19-33.
- Andenæs, A. (2014). The Task of Taking Care of Children: Methodological Perspectives and Empirical Implications. *Child and Family Social Work*, 19(3), 263- 271.
- Andenæs, A. & Jansen, A. (2019, under trykking). Innledning. I A. Jansen & A. Andenæs (red.), *Hverdagsliv, barndom og oppvekst. Teoretiske posisjoner og metodiske grep* (s. xx-xx). Oslo: Universitetsforlaget.
- Andenæs, A., Tjersland, O. A., Kjøs, P. (2017). Delt bosted – hva sier forskningen? *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 54(3), 276-283.
- Andersen, A. J. (2003). *Menn skaper rom for foreldreskap og familie. Farskapets betingelser i en heteronormativ kultur* (Doktoravhandling). NTNU, Trondheim.
- Anker-Høyer, R. (1994). Sakkyndige i barnefordelingsaker – russisk rulett eller mynt og krone? *Lov og rett*, 31, 385-386.
- Annfelt, T. (2008). Den viktige far. Representasjoner av far i familiepolitiske dokumenter. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 32(1), 42-59.
- APA (2009). *Guidelines for Child Custody Evaluations in Family Law Proceedings*. Hentet fra <http://www.apa.org/pubs/journals/features/child-custody.pdf>
- Ariès, P. (1962). *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. New York: Knopf.
- Asmervik, S. (2015). Hva er det med (noen) sakkyndige? *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 13(3), 262-272.
- Azak, S. (2010). Spe- og småbarn med deprimerte mødre. En multifaktoriell modell for å forstå utviklingsvansker hos barna. I V. Moe, K. Slinning, og M. B. Hansen (red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 347-359). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Backe-Hansen, E. (1992). Psykologens rolle som sakkyndig i barnevernsaker: Å formidle en profesjonell versjon av «virkeligheten» til beslutningstakerne. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 29(11), 1015-1022.
- Backe-Hansen, E. (1999). Vurderingsprosessen i det sakkyndige arbeidet. I E. Backe-Hansen, & H. Øvreeide (red.). *Sakkyndig arbeid. Fag og beslutninger om barn* (s. 24-57). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Backe-Hansen, E. (2001) *Rettferdiggjøring av omsorgsovertakelse. En beslutningsteoretisk*

- analyse av barnevernstjenestens argumentasjon i en serie typiske saker om små barn* (Doktoravhandling). Oslo: NOVA rapport 2/01.
- Backe-Hansen, E. & Øvreeide, H. (1999). Når det er konflikt om barns framtid. I E. Backe-Hansen & H. Øvreeide (red.). *Sakkyndig arbeid. Fag og beslutninger om barn* (s. 11-23). Oslo: Ad Notam Gyldendal 1999.
- Backer, I. L. (2008). *Barneloven. Kommentaarutgave* (2.utg). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bakermans-Kranenburg, M. & van IJzendoorn, M. (2016). Attachment, Parenting, and Genetics. I J. Cassidy & P.R. Shaver (red.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 155–179). New York: Guilford Press.
- Bancroft, L., Silverman, J. G. & Ritchie, D. (2012). *The Batterer as Parent. Addressing the Impact of Domestic Violence on Family Dynamics* (2. utg.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Barnelova. Lov av 8.april 1981 nr. 7 om barn og foreldre. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7>
- Barnekonvensjonen. FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20.november 1989. Hentet fra <http://barneombudet.no/for-voksne/barnekonvensjonen/hele-barnekonvensjonen/>
- Beck, C. J., Anderson, E. R., O'Hara, K. L. & Benjamin, G. A. H. (2013). Patterns of Intimate Partner Violence in a Large, Epidemiological Sample of Divorcing Couples. *Journal of family psychology*, 27(5), 743.1
- Bekkengen, L. (2002). *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Malmø: Liber.
- Bendiksen, L. R. L. & Haugli, T. (2015). *Sentrale emner i barneretten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1971). *The Social Construction of Reality*. Harmondsworth: Penguin.
- Bernt, C. (2014). Sakkyndige i barnelovssaker for domstolene: roller og rettssikkerhet. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 12(3), 178-315.
- Bjørnholt, M. (2005). Farsrettigheter og mødres handlingsrom. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 3(4), 258-278.
- BLD (1998). *Veiledning for sakkyndige i saker etter barneloven og barnevernloven*. Hentet fra <https://www.nb.no/nbsok/nb/93bdfa0d75f6b69957d6013f7a7e02e8?lang=no#19>
- BLD (2004). *Veileder Q-15. Om saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene og høring av barn*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/om-saksbehandlingsregler-i-barnefordelin/id88086/?q=Veileder%20Q-15.%20Om%20saksbehandlingsregler%20i%20barnefordelingssaker%20for%20domstoleneog%20h%C3%B8ring%20av%20barn>
- BLD (2008). *Informasjonshefte Q-1144B. Barnefordelingssaker der det er påstander om vold. Psykologfaglig informasjon til dommere, advokater og sakkyndige*. Oslo: Departementenes servicesenter.
- BLD (2018). *Utvagsmandat til arbeidet med ny barnelov*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/a02fb0c0772b4817832ce409f04eaf7c/barnelovutvalg---mandat.pdf>
- Boyd, S. B. (2004). Demonizing Mothers: Fathers' Rights Discourses in Child Custody Law Reform Processes. *Journal of the Association for Research on Mothering*, 6(1), 52-74.

- Boyd, S. B. (2013). Motherhood and Law: Constructing and Challenging Normativity. I M. Davies & V. Munro (red.), *Research Companion to Feminist Legal Theory* (s. 267-283). Aldershot: Ashgate
- Bow, J. N. & Boxer, P. (2003). Assessing Allegations of Domestic Violence in Child Custody Evaluations. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(12), 1394-1410.
- Bowlby, J. (1952). *Maternal care and mental health*. Geneva: World Health Organisation. Hentet fra <https://apps.who.int/iris/handle/10665/40724>
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*. London: Pimlico.
- Braarud, H. C. & Raundalen, M. (2011). Familievold og barns utvikling: Kunnskap fra forskning til praksis. I U. Heltne & P. Ø. Steinsvåg (red.) *Barn som lever med vold i familien* (s. 41-50). Oslo: Universitetsforlaget.
- Brandth, B. & Kvande, E. (2003). *Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid, velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bream, V. & A. Buchanan (2003). Distress among Children whose Separated or Divorced Parents Cannot Agree on Arrangements for them. *British Journal of Social Work*, 33(2), 227-238.
- Breivik, F.L. & Mevik, K. (2012): *Barnefordeling i domstolene. Når barnets beste blir barnets verste*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development. Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brownridge, D.A., Chan, K.L., Hiebert-Murphy, D., Ristock, J., Tiwari, A., Leung, W. C. & Santos, S. C. (2008). The Elevated Risk for Non-Lethal Post-Separation Violence in Canada. A Comparison of Separated, Divorced, and Married Women. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(1), 117-135.
- Bruner, J. & Haste, H. (1987) Introduction. I *Making Sense: The Child's Construction of the World* (s. 1-25). London: Methuen & Co.
- Bruner, J.S. (1990). *Acts of Meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bråten, S. (2010). I begynnelsen: fra nyfødt-imitering og altersentrisk deltagelse. I V. Moe, K. Slinning, og M. B. Hansen, (red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 92-115). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Brækhus, L. (2015, 24.juni). Barneverns- og barnefordelingssaker: - Det virker nesten som om dommeren har abdisert. *ABC nyheter*. Hentet fra <https://www.abcnyheter.no/nyheter/2015/06/24/194407571/det-virker-nesten-som-om-dommeren-har-abdisert>
- BSK (2012a) *Tilknytningsvurderinger. Informasjonsskriv nr. 8*. Hentet fra <http://www.sivilrett.no/informasjonskriv.306805.no.html>
- BSK (2012b). *Diagnoser. Informasjonsskriv nr. 9*. Hentet fra <http://www.sivilrett.no/informasjonskriv.306805.no.html>
- Burman, E. (2017). *Deconstructing Developmental Psychology*. London: Routledge.
- Cahill-O'Callaghan (2013). The Influence of Personal Values on Legal Judgements. *Journal of Law and Society*, 40(4), 596-623.
- Cater, Å. & Forssell, A. M. (2012). Descriptions of Fathers' Care by Children Exposed to Intimate Partner Violence (IPV) – Relative Neglect and Children's Needs. *Child and Family Social Work*, 19, 185-193.
- Chapman, D. P., Whitfield, C. L., Felitti, V. J., Dube, S. R., Edwards, V. J & Anda, R. F. (2004). Adverse Childhood Experiences and the Risk of Depressive Disorders in Adulthood. *Journal of Affective Disorders*, 82, 217–225

- CRC (2009). *General Comment no. 12. The Right of the Child to be Heard*. Hentet fra <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>
- Crittenden, P. M. (1985). Maltreated infants: Vulnerability and Resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 26, 85-96.
- Cummings, M. E. & Davies, P. (1994) *Children and Marital Conflict: The Impact of Family Dispute and Resolution*. New York: Guilford Press.
- Davis, G. (2015). A Systematic Approach to Domestic Abuse–Informed Child Custody Decision Making in Family Law Cases. *Family Court Review*, 53(4), 565-577.
- Domstolsadministrasjonen (2016). *Nasjonal veileder for behandling av foreldretvister*. Hentet fra <https://www.domstol.no/globalassets/upload/da/internett/domstol.no/domstoladministrasjonen/publikasjoner/veiledere/nasjonale-veiledere-for-foreldretvister-2909.pdf>
- Domstolsadministrasjonen (2018). Innkomne saker etter barneloven, 2013-2017. Hentet fra <https://www.domstol.no/globalassets/upload/da/internett/domstol.no/domstoladministrasjonen/statistikk/statistikk-2018/innkomne-saker-etter-barneloven-2013-2017.pdf>
- Egge-Hoveid, K. & Sandnes, T. (2013). *Kvinnens og menns tidsbruk i ulike livsfaser og familietype* (SSB Rapport 45/2013). Hentet fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/attachment/143501?ts=141b700dc88>
- Elder, G. H., Modell, J., & Parke, R. D. (1993). *Children in Time and Place: Developmental and Historical Insights*. New York: Cambridge University Press.
- Elizabeth, V., Gavey, N. & Tolmie, J. (2010). Between a Rock and a Hard Place: Resident Mothers and the Moral Dilemmas they face During Custody Disputes. *Feminist Legal Studies*, 18, 253-274.
- Elvin-Nowak, Ylva (2001). *I sällskap med skulden – om den moderna mammans vardag*. Stockholm: Albert Bonniers forlag.
- EMK. *Lov av 21. mai 1999 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven). Vedlegg 2. Den europeiske menneskerettskonvensjon med protokoller (norsk oversettelse) Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter*. Hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2
- Ericsson, K. (2003). Å holde styr på dem en elsker. *Nordisk sosial arbeid*, 2(3), 172-179.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: Norton.
- Eriksson, M. (2003). *I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av fädrens våld*. Stehag: Förlags ab Gondolin.
- Eriksson, M. & Hester, M. (2001). Violent Men as Good-Enough Fathers? A Look at England and Sweden. *Violence against Women*, 7(7), 779-798.
- Eriksson, M. & Pringle, K. (2005). Introduction: Nordic issues and dilemmas. I M. Eriksson, M. Hester, S. Keskinen & K. Pringle (red.), *Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas* (s. 1-12). Bristol: The Policy Press.
- Everingham, C. (1994). *Motherhood and modernity. An investigation into the rational dimension of mothering*. Philadelphia: Open University Press.
- Featherstone, B., Gupta, A., Morris, K., Warner, J. (2018). Let's Stop Feeding the Risk Monster: towards a Social Model of 'Child Protection'. *Families, Relationships and Societies*, 7(1), 7-22.
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V. & Marks, J. S. (1998). Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American journal of preventive medicine*, 14(4), 245-258.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L. & Target, M. (2002). *Affect Regulation, Mentalization and the Development of the Self*. New York: Other Press.

- FOSAP, Norsk Psykologforening (2014). *Samvær 0-3. Anbefalinger om samvær for de minste barna etter lov om barn og foreldre*. Hentet fra <http://www.sakkyndig.com/psykologi/artvit/fosap-raad.pdf>
- FOSAP (2017). *Omsorg for barn under 3 år når foreldrene ikke bor sammen*. Hentet fra <https://www.psykologforeningen.no/foreningen/nyheter-og-kommentarer/aktuelt/omsorg-naar-foreldrene-ikke-bor-sammen>
- Foucault, M. (1972). *The Archeology of Knowledge*. London: Tavistock Publications.
- Fraiberg, S., Adelson, E. & Shapiro, V. (1975). Ghosts in the Nursery: A Psychoanalytic Approach to Impaired Infant-Mother Relationships. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 14, 1387-1422.
- Furuholmen, D. & Børke, A. (2019). Hva med resten av livet? *Dagsavisen*. Hentet fra <https://www.dagsavisen.no/nyemeninger/hva-med-resten-av-livet-1.1449970>
- Galtung, T. (1998). Barnet og foreldrenes rettssak. I NOU 1998:17, *Barnefordelingssaker – avgjørelsesorgan, saksbehandlingsregler og delt bosted* (s.169-174). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-199817/id116521/>
- Gardner, R. A. (1987). *The Parental Alienation Syndrome: A Guide for Mental Health and Legal Professionals*. Creskill, NJ: Creative Therapeutics.
- Gergen, K. J. (2001). Psychological Science in a Postmodern Context. *American Psychologist*, 56(10), 803–813.
- Gergen, K. J. & Gergen, M. M. (1997). Toward a Cultural Constructionist Psychology. *Theory and Psychology*, 7, 31-36.
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Oxford: Polity Press.
- Gillies, V. (2000). Young People and Family Life: Analyzing and Comparing Disciplinary Discourses. *Journal of Youth Studies*, 3(2), 211-228.
- Gillies, V. (2005). Raising the ‘Meritocracy’: Parenting and the Individualization of Social Class. *Sociology*, 39(5), 835-853.
- Gisle, J. (2012). Rettslig standard. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra https://snl.no/rettslig_standard
- Gordon, L. (2008). The Perils of Innocence, or What’s Wrong with Putting Children First. *The Journal of the History of Childhood and Youth*, 1(3), 331-350.
- Gulbrandsen, L. M. (1998) *I barns dagligliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gulbrandsen, W. (2013) Foreldrekonflikter etter samlivsbrudd: En analyse av samspill og kilder til det fastlåsende. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 50(6), 538–551.
- Gulbrandsen, W. & Tjersland, O.A. (2011). *Foreldremekling ved samlivsbrudd. Delrapport nr. 1*. Oslo: Psykologisk institutt.
- Granqvist, P., Hesse, E., Fransson, M., Main, M., Hagekull, B. & Bohlin, G. (2016). Prior Participation in the Strange Situation and Overstress jointly Facilitate Disorganized Behaviours: Implications for Theory, Research and Practice. *Attachment & Human Development*, 18(3), 235-249.
- Granqvist, P. L., Sroufe, A., Dozier, M., Hesse, E., Steele, M., vanIjzendoorn, M., ... Duschinsky, R. (2017). Disorganized Attachment in Infancy: a Review of the Phenomenon and its Implications for Clinicians and Policy-makers. *Attachment & Human Development*, 19(6), 1-25.

- Grunnloven. *Kongeriket Norges Grunnlov*. Hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17/KAPITTEL_1-5#KAPITTEL_1-5
- Haavind, H. (1987). *Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, H. (2002). *Kjønn og fortolkende metode*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, H. (2006). Midt i tredje akt. Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 43(7), 683–693.
- Hagen, P. E. (2016, 7.april). – Mor står sterkere i barnefordelingssaker. *Budstikka*. Hentet fra <https://www.budstikka.no/familievernkontoret/asker-og-barum-tingrett/familieliv/mor-star-sterkere-i-barnefordelingssaker/s/5-55-293245>
- Hammerlin, Y. (2002). Den «totalitære familie» og dens volds- og maktformer. I M. Råkil (red.) *Menns vold mot kvinner: behandlingserfaringer og kunnskapsstatus* (s. 187–204). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hamre, K. (2017). Fedrekvoten - mer populær enn noen gang. *SSB, Samfunnsspeilet 1/2017*. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/fedrekvoten-mer-populaer-enn-noen-gang--298200>
- Harne, L. (2005). Researching Violent Fathers. I T. Skinner, M. Hester & E. Malos (red.), *Researching Gender Violence: Feminist Methodology in Action* (s. 167-187). Cullompton: Willan Publishing.
- Harrison, C. (2008). Implacably Hostile or Appropriately Protective? Women Managing Child Contact in the Context of Domestic Violence. *Violence against Women*, 14, 381-405.
- Hauge, M. I., Schultz, J. H., Øverlien, C. (2016) Møter med barn i utsatte livssituasjoner. Fra forskning til praktiske tiltak. I C. Øverlien, M. I. Hauge & J. H. Schultz (red.) *Barn, vold og traumer. Møter med unge i utsatte livssituasjoner* (s. 11-21). Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugland, B. S. M. (2006). Barn som omsorgsgivere: Adaptiv versus destruktiv parentifisering. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 43(3), 211-220.
- Haugli, T. (2004). Til barnets beste. Familiebilder – familiemønstre i endring. *Kirke og kultur*, 108(3), s. 345-360.
- Haugli, T. (2007). Lov om barn og foreldre. *Jussens Venner*, 42(6), 325-387.
- Haugli, T. (2012). 'Hensynet til barnets beste'. I N. Høstmælingen, E. S. Kjørholt & K. Sandberg (red.), *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugli, T. (2013), 'Samvær under tilsyn'. I K. Ketscher, K. Lilleholt, E. Smith og A. Syse: *Velferd og rettferd. Festskrift til Asbjørn Kjørstad*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Haugli, T. & Nordhelle, G. (2014). Sikker i sin sak? Om barn, sakkyndighet og rettssikkerhet. *Lov og rett*, 53(2), 89-108.
- Helmikstøl, Ø. (2012). Å klage på psykologer. Drukner i klager. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 49(11), 1086-1094.
- Helmikstøl, Ø. (2014). Ikke sakkyndigforskning likevel. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 51(6), 478.
- Heltne, U. & Steinsvåg, P. Ø. (2011). Begrepsavklaringer og oversikt. I U. Heltne & P. Ø. Steinsvåg (red.) *Barn som lever med vold i familien* (s. 18-27). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hennum, N. (2002). *Kjærlighetens og autoritetens kulturelle koder. Om å være mor og far for norsk ungdom* (Doktoravhandling). Oslo: NOVA-rapport 19/02.
- Hennum, N. (2006). Likestillingens utfordring: Å avkjønne omsorg for barn. *Sosiologi i dag*, 36(3), 35-58.

- Hester, M. (2005). Children, abuse and parental contact in Denmark. I M. Eriksson, M. Hester, S. Keskinen & K. Pringle (red.) *Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas* (s. 31-48). Bristol: The Policy Press.
- Hiitola, J. & Hautanen, T. (2017). Assessing Violence in the Family – Social Work, Courts, and Discourses. *Nordic Social Work Research*, 7(1), 30-41.
- Holth, A. (1993). Fagetisk råds rolle overfor sakkyndige psykologer. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 30(11), 1097-1098.
- Humphreys, C., Hester, M., Hauge, G., Mullender, A., Abrahams, H. & Lowe, P. (2000). *From Good Intentions to Good Practice: Mapping Services Working with Families where there is Domestic Violence*. Bristol: The Policy Press.
- Højholt, C. (2001). *Samarbejde om børns utvikling. Deltagere i social praksis*. København: Nordisk forlag.
- Indergaard, M. (1995). Psykologer i barnefordelingssaker – fem på tolv? *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 32(11), 1042-1044.
- Innst. O. nr. 30 (1980-81). *Om lov om barn og foreldre (barnelova)*. Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1980-81&paid=6&wid=b&psid=DIVL558>
- Innst. O. nr. 35 (2005-2006). *Innstilling fra familie- og kulturkomiteen om lov om endringer i barnelova mv. (omfang av samvær, styrking av meklingsordningen, tiltak for å beskytte barn mot overgrep, foreldreansvar etter dødsfall, tilbakebetaling av barnebidrag mv.)*. Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Odelstinget/2005-2006/inno-200506-035/>
- Isdal, P. (2018). *Meningen med volden* (2. utg.). Oslo: Kommuneforlaget.
- Jackson, A. Y. & Mazzei, L. A. (2012). *Thinking with Theory in Qualitative Research: Viewing Data Across Multiple Perspectives*. London: Routledge
- Jaffe, P. G. (2014). A Presumption against Shared Parenting for Family Court Litigants. *Family Court Review*, 52(2), 187-192.
- Jaffe, P. G., Ashbourne, D. & Mamo, A. A. (2010). Early identification and prevention of parent-child alienation: A framework for balancing risks and benefits of intervention. *Family Court Review*, 48(1), 136-152.
- Jaffe, P. G., Crooks, C. V & Bala, N. (2009). A framework for addressing allegations of domestic violence in child custody disputes. *Journal of Child Custody*, 6(3-4), 169-188
- Jaffe, P.G., Crooks, C. V & Poisson, S. E (2003). Common misconceptions in addressing domestic violence in child custody disputes. *Juvenile and Family Court Journal*, 54, 57-67.
- Jaffe, P.G., Johnston, J. R., Crooks, C. V & Bala, N. (2008). Custody disputes involving allegations of domestic violence: Toward a differentiated approach to parenting plans. *Family Court Review*, 46(3), 500-522.
- Jaffe, P. G., Scot, K., Jenney, A., Dawson, M., Straatman, A. L. & Campbell, M. (2014). *Risk factors for children in situations of family violence in the context of separation and divorce*. Hentet fra <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/rfcsfv-freevf/index.html>
- Jaffe, P. G., Zerwer, M. & Poisson, S. (2002). *The Barriers of Violence and Poverty for Abused Women and Their Children's Search for Justice and Community Services After Separation*. London, ON: The Center for Children and Families in the Justice System. Hentet fra https://safehavenonline.org/images/guiding-principles/access_denied_full.pdf
- James, A., Jenks, C. & Prout A. (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Jahr, M. S. (1988). *Til barnets beste. En pilotundersøkelse om psykologer som sakkyndige i*

- barnefordelingssaker* (Hovedoppgave). Bergen: Alma Mater.
- Jensen, T. (2005). The Interpretation of Signs of Child Sexual Abuse. *Culture & Psychology*, 11(4), 469-498.
- Jevne, K. S. (2001): Samværsfedre – Ansvarsløse lekeonkler eller ordentlige pappaer? I *Skilsmisens mange ansikter. Om barns og foreldres erfaringer med skilsmisse* (s. 153-166). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Jevne, K. S. & Andenæs, A. (2015). Parents in High-Conflict Custodial Cases: Negotiating Shared Care across Households. *Child and Family Social Work*, 22(1), 296-305.
- Johansen, K. G. (1993). Sakkyndige psykologers bruk av tester. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 30(11), 1097-1098.
- Johnson, M. P. (1995). Patriarchal Terrorism and Common Couple Violence: Two Forms of Violence against Women. *Journal of Marriage and Family*, 57(2), 283-294.
- Johnson, M. P. (2010). *A Typology of Domestic Violence: Intimate Terrorism, Violent Resistance, and Situational Couple Violence*. Boston: Northeastern University Press.
- Johnston, J. R. (2006). A Child-Centered Approach to High-Conflict and Domestic-Violence Families: Differential Assessment and Interventions. *Journal of Family Studies*, 12(1), 15-35.
- Johnston, J.R., Roseby, V. & Kuehnle, K. (2009). *In the name of the child: A developmental approach to understanding and helping children of conflicted and violent divorce*. Springer Publishing Company.
- Kaspiew, R. (2007). Empirical Insights into Parental Attitudes and Children's Interests in Family Court litigation. *Sydney Law Review*, 27, 131-162.
- Kennedy, M. M. (1979). Generalizing from Single Case Studies. *Evaluation Quarterly*, 3(4), 661-678
- Kernic, M. A., Monary-Ernsdorff, D. J., Koepsell, J. K. & Holt, V. L. (2005). Children in the Crossfire. Child Custody Determinations among Couples with a History of Intimate Partner Violence. *Violence Against Women*, 11(8), 991-1021.
- Keskinen, S. (2005). Commitments and Contradictions: Linking Violence, Parenthood and Professionalism. I M. Eriksson, M. Hester, S. Keskinen & K. Pringle (red.) *Tackling Men's Violence in Families. Nordic Issues and Dilemmas* (s. 31-48). Bristol: The Policy Press.
- Kirkebøen, G. (1999). Skjønn, formler og klinisk praksis: Hvorfor vurderer erfarne klinikere så dårlig enda de vet så mye? *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 36, 523-536.
- Kitterød, R.H. (2012). Foreldrenes tidsbruk: Fedre deltar mer i husarbeid og omsorg. *SSB, Samfunnsspeilet 4/2012*. Hentet fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/fedre-deltar-mer-i-husarbeid-og-omsorg>
- Kitterød, R.H., Lidén, H., Lyngstad, J., Wiik, K.A. (2016). Delt bosted for barna etter samlivsbrudd – en praksis for folk flest? *Sosiologisk tidsskrift*, 24(1), 27–50.
- Koch, K. (2000). *Når mor og far møtes i retten. Barnefordeling og samvær*. Rapport 13/00. Oslo: NOVA.
- Koch, K. (2008). *Evaluering av saksbehandlingsreglene for domstolene i barneloven – saker om foreldres ansvar, fast bosted og samvær*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/rapporter/2008/rapport_evaluering_saksbhregler_barneloven2.doc

- Koch, K. & Walstad, E. (2005) *Samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kohlberg, L. (1963). The Development of Children's Orientation towards a Moral Order. I. Sequence in the Development of Moral Thought. *Human Development*, 6, 11-33.
- Konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/sla/funk/konvensjon_web.pdf
- Kousholt, D. (2011). Researching Family through the Everyday Lives of Children across home and day care in Denmark. *Ethos*, 39(1), 98-114.
- Kvale, S. (2007). *Doing Interviews*. London: Sage Publications.
- Lansdown, G. (2013). *The Evolving Capacities of the Child*. Save the Children/UNICEF: Innocenti Research Centre. Hentet fra <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/evolving-eng.pdf>
- Lassen, R. & Larsen, M.Y. (2005): Domstolsbehandling av barnefordelingssaker – er forlik det samme som forsoning? Et kritisk blikk på praksis etter de nye saksbehandlingsreglene i barnefordelingssaker. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 3(2), 76-85.
- Lassen, R. (2017). Sakkyndighet og kontradiksjon. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 15(3), 187-190.
- Lapierre, S. (2010). More Responsibilities, Less Control: Understanding the Challenges and Difficulties Involved in Mothering in the Context of Domestic Violence. *British Journal of Social Work*, 40, 1434-1451.
- Leivestad, T. (1969). Psykologisk sakkyndige i barnefordelingssaker. *Lov og rett*, 8, 370-372.
- Leira, A. (2004). Omsorgsstaten og familien. I A.L. Ellingsæter, A. Leira (red.) *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer* (s. 67-95). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Lundgren, Heimer, Westerstrand & Kallioski (2001). *Captured Queen. Men's Violence against Women in 'Equal' Sweden – a Prevalence Study*. Hentet fra <http://www.nada.kth.se/~stefan/CapturedQueen.pdf>
- Lundeberg, I. R. (2005). Rettsliggjøringens makt. *Nytt norsk tidsskrift*, 22(1), 30-47.
- Lundeberg, I. R. (2009a). Sannhetsvitnet. *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 122(4-5), 611-646.
- Lundeberg, I. R. (2009b). Sannhetens urett. Om sakkyndiges betydning for rettens maktutøvelse. *Retfærd*, 32(4), 26-53.
- Lyngstad, J., Kitterød, R.H., Lidén, H., & Wiik, K.A. (2015). *Hvilke fedre har liten eller ingen kontakt med barna når foreldrene bor hver for seg?* Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Løkke, P. A. (2000). *Farsrevolusjonen. Fedre og maskulinitet i en ny tid*. Oslo: Pax.
- Magnusson, E. & Maracek, J. (2015). *Doing Interview-Based Qualitative Research. A learner's guide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganised/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. I M. Greenberg, D. Cicchetti & E.M. Cummings (red.), *Attachment in the preschool years: Theory, research and intervention* (s. 121-160). Chicago: University of Chicago Press.
- Melinder, A. (2014). *Sakkyndighetsarbeid. Innføring for psykologer og psykiatere*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation*. New York: Basic Books.

- Martinsen, L. J. (2013). Barnets beste ved fastsettelse av fast bosted for barn. En analyse av lagmannsrettspraksis fra 2011. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 11(1), 76-85.
- Moe, V., Siqveland, Y. & Slinning, K. (2010). Barn av foreldre med rusproblemer og psykiske vansker. I V. Moe, K. Slinning, og M.B. Hansen (red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 303-322). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Morss, J. (1996). *Growing critical: Alternatives to Developmental Psychology*. London: Routledge.
- Mossige, S. (1998). Har barnet mitt vært utsatt for seksuelle overgrep? En narrativ analyse av mødres fortellinger. Oslo: NOVA.
- Mullender, A. (1996). *Rethinking Domestic Violence: The Social Work and Probation Response*. London: Routledge.
- Murphy, J. C. (1998). Legal Images of Motherhood: Conflicting Definitions from Welfare Reform, Family and the Criminal Law. *Cornell Law Review*, 83(3), 688-766.
- Nielsen, H. B. (2016). Kjønn i stille endring. *Kilden kjønnsforskning*. Hentet fra <http://kjonnsforskning.no/nb/2016/08/kjonn-i-stille-endring>
- Nordhelle, G. (2010). Kritisk blikk på sakkyndigrollen i barnefordelingssaker. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 47(8), 744-747.
- Nordhelle, G. (2011). Praktisering av sakkyndighetsarbeid i barnefordelingssaker – til barnas beste? *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 9(3), 176-197.
- NOU 1977:35 (1977). *Lov om barn og foreldre (barneloven)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NOU/forarbeid/nou-1977-35>
- NOU 1995:23 (1995). *Barnefaglige sakkyndighetsvurderinger*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1995-23/id115656/>
- NOU 1998:17 (1998). *Barnefordelingssaker - avgjørelsesorgan, saksbehandlingsregler og delt bosted*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1998-17/id116521/>
- NOU 2003:31 (2003). *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2003-31/id148994/>
- NOU 2006:9 (2006). *Kvalitetssikring av sakkyndige rapporter i barnevernssaker*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/NOU-2006-9/id158184/>
- NOU 2008:9 (2008). *Med barnet i fokus – en gjennomgang av barnelovens regler om foreldreansvar, bosted og samvær*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2008-9/id508158/>
- NOU 2012:15 (2012). *Politikk for likestilling*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2012-15/id699800/>
- NPF (2018). *Register for sakkyndige i barne- og familiesaker*. Hentet fra <https://www.psykologforeningen.no/publikum/sakkyndiglisten>
- NSDa. *Må jeg melde prosjektet mitt?* Hentet fra http://www.nsd.uib.no/personvernombud/meld_prosjekt/index.html.
- NSDb. *Vanlige spørsmål*. Hentet fra http://www.nsd.uib.no/personvernombud/hjelp/vanlige_sporsmal.html?id=2.
- Ottosen, M. H., Dahl, K. M. & Boserup, B. (2017). *Forældrekonflikter efter samlivsbruddet. Karakteristika og risikofaktorer i komplekse forældreansvarssager*. København: Vive. Hentet fra <https://www.sfi.dk/publikationer/foraeldrekonflikter-efter-samlivsbruddet->

- [13534/](#)
Ot.prp. nr. 62 (1979-1980). *Om lov om barn og foreldre (barneloven)*. Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1979-80&paid=4&wid=c&psid=DIVL517>
- Ot.prp. nr. 44 (1987-1988). *Om lov om endringer i barneloven (underholdsbidrag, samværsrett m v)*. Hentet fra https://lovdata.no/pro/#document/PROP/forarbeid/otprp-44-198788/*?searchResultContext=3169&rowNumber=22&totalHits=2667
- Ot.prp. nr. 44 (1991-1992). *Om lov om barneverntjenester (barnevernloven)*. Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1991-92&paid=4&wid=c&psid=DIVL312>
- Ot.prp. nr. 56 (1996-1997). *Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-56-1996-97-/id120504/>
- Ot.prp. nr. 29 (2002-2003). *Om lov om endringer i barnelova mv. (Nye saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene mv.)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-29-2002-2003-/id126107/>
- Ot.prp. nr. 82 (2003-2004). *Om lov om endringer i barneloven (felles foreldreansvar for samboende foreldre)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-82-2003-2004-/id331589/>
- Ot.prp. nr. 103 (2004-2005). *Om lov om endringer i barnelova mv. (omfang av samvær, styrking av meklingsordningen, tiltak for å beskytte barn mot overgrep, foreldreansvar etter dødsfall, tilbakebetaling av barnebidrag mv.)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-103-2004-2005-/id401128/>
- Ot.prp. nr. 104 (2008-2009). *Om lov om endringer i barnelova mv.* Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-104-2008-2009-/id567744/>
- Oxford Research (2016). *Domstolsbehandlingen av foreldretvister*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/abeffa225ffb4eb29a57d5bdac67d5a9/kartlegging-domstolsbehandlingen-av-foreldretvister-oxford-research-2016-.pdf>
- Pettersen, C. (2017). *Samværs sabotasje. Norske fedre deler sine historier*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Phoenix, A., Woollett, A. & Lloyd, E. (1991). *Motherhood: Meanings, Practices and Ideologies*. London: Sage Publications.
- Piaget, J. & Inhelder, B. (1971). *Barnets psykologi*. København: Hans Reitzel.
- Pleck, J. H. (2010). Fatherhood and Masculinity. I M. E. Lamb (red.) *The Role of the Father in Child Development (5. utgave)*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1995). Discourse Analysis. I J. Smith, R. Harré, & R. van Langenhove (red.), *Rethinking Methods in Psychology* (s. 80-92). London: Sage.
- Pranzo, D. (2013). *Child Custody and Visitation Disputes in Sweden and the United States: A Study of Love, Justice and Knowledge*. UK: Lexington Books.
- Prp. 85 L (2012-2013). *Endringer i barnelova (barneperspektivet i foreldretvister)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop-85-l-20122013/id720054/>
- Prp. 161 L (2015-2016) *Endringer i barnelova mv. (likestilt foreldreskap)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-161-l-20152016/id2512104/>
- Prp. 167 L (2016-2017). *Endringer i barnelova og straffeloven mv. (bedre rettsvern for barn mot vold og overgrep)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-167-l-20162017/id2569016/>
- Raundalen, M. & Schultz, J. H. (2008). *Kan vi snakke med barn om alt?* Oslo: Pedagogisk forum.

- Reay, D. (1995). A Silent Majority? Mothers in Parental Involvement. *Women's Studies International Forum*, 18(3), 337-348.
- Reichelt, S., Tjersland, O. A. & Gulbrandsen, W. (2002). Barn i en relasjonsorientert tilnærming til seksuelle overgrep i familien. *Fokus på familien*, 31(1), 3- 19
- Reigstad, S. og Rønbeck, K. (1994). Sakkyndiges plass i barnefordelingssaker. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 31(12), 1084.
- Rhoades, H. (2002). The 'No Contact Mother': Reconstuctions of Motherhood in the Era of the 'New Father'. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 16, 71-94.
- Ridar, T. & Giæver, W. L. (2013, 24.september). Barna som ikke blir trodd. *Verdens gang*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/xL9PQ/barna-som-ikke-blir-trodd>
- Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development*. Oxford: Oxford University Press.
- Rt-2010-216. Hentet fra www.lovdata.no.
- Rt-2011-1572. Hentet fra www.lovdata.no.
- Rt-2013-1329. Hentet fra www.lovdata.no.
- Rød, P.A., Thuen, F., Ekeland, T. (2008). Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: Problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 45(5), 555-562.
- Rønbeck, K. (2004). Fra konflikt til forsoning. Barnefordeling i et rettsbasert forsøksprosjekt. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 41(4), 275-281.
- Rønbeck, K., Hagen, T. & Haavind, H. (2010). Foreldreposisjoner i bevegelse: Fra fastlåst konflikt til utvidet omsorg og empati for egne barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 47(8), 720-729.
- Råkil, M. (2002). En introduksjon til feltet menns vold mot kvinner. I M. Råkil (red.) *Menns vold mot kvinner: behandlingserfaringer og kunnskapsstatus* (s. 17-30). Oslo: Universitetsforlaget.
- Sagatun, S. (2005). *Vanlig og uvanlig: miljøarbeid hjemme med 14-18 åringer*. Trondheim: NTNU.
- Sameroff, A. (2009). The transactional model. I A. Sameroff (red.), *The Transactional Model of Development: How Children and Contexts Shape Each Other* (s. 3-21). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Sandberg, K. (1990). *Barnets beste. Om barnefordeling, rettspraksis og rettferdighet*. Oslo: Ad notam.
- Sandvik, O. (2017). Hvordan deler småbarnsforeldre på arbeidet – hjemme og ute? *Samfunnsspeilet 3/2017*. Statistisk sentralbyrå. Hentet fra <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/hvordan-deler-smabarnsforeldre-pa-arbeidet-hjemme-og-ute--325443>
- Saunders, D. G. (2015). Research Based Recommendations for Child Custody Evaluation Practices and Policies in Cases of Intimate Partner Violence. *Journal of Child Custody*, 12(1), 71-92.
- Schaaning, E. (1995). Forord. I M. Foucault, *Seksualitetens historie 1. Viljen til viten* (s. 7-11). Halden: EXIL.
- Schandorph, S. & A. Elklit (2013). *Med barnet som gidsel –stalking af mødre*. Odense: Synndansk Universitet.
- Schiøtz, A. (2006). Den (retts)medisinske sakkyndighet. Rasjonalitetsformer og rolleoppfatninger i medisin og juss. *Tidsskrift for strafferett*, 6(1), 20-38.

- Shweder, R.A. (1990) Cultural psychology: what is it? I J.W. Stigler, R.A. Shweder & G. Herdt (red.) *Cultural Psychology: Essays on Comparative Human Development* (1-47). Cambridge: Cambridge University Press.
- Singer, E. (1993). Shared care for children. *Theory and Psychology*, 3(4), 429-449.
- Skard, Å.G. (1975). Kan psykologi og psykologar vera til hjelp. *Lov og rett*, 14, 27-31.
- Skjørten, K. (2004). Forståelser av overgrep i barnefordelingssaker. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* 2(3-4), 150-171.
- Skjørten, K. (2005). *Samlivsbrudd og barnefordeling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Skjørten, K. (2010). Barns meninger om samvær. I A.T. Kjørholt (red.) *Barn som samfunnsborgere – til barnets beste?* (s.89-110). Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjørten, K. (2013). Children's voices in Nordic custody cases. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 27(3), 289-309.
- Skjørten, K. (2014). Betydningen av etnisitet og kultur i foreldretvister om bosted og samvær. I A. Hellum & J. Köhler-Olsen (Red.) *Like rettigheter – ulike liv: Rettslig kompleksitet i kvinne-, barne- og innvandrerperspektiv* (s. 173-193). Gyldendal Juridisk.
- Skjørten, K. (2016a). Normer i endring. Barns rettigheter og domstolspraksis i foreldretvister med påstander om vold. I R. Førde, M. Kjelland & U. Stridbeck (red.) *Cand.mag., cand.med., cand.jur., cand.alt. Festskrift til Aslak Syse* (s. 421-434). Oslo: Gyldendal Juridisk.
- Skjørten, K. (2016b). Når samvær ikke er til barnets beste. I C. Øverlien, M. I. Hauge & J. H. Schultz (red.) *Barn, vold og traumer. Møter med unge i utsatte livssituasjoner*. (s. 108-123). Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjørten, K. (2016c). Mellom beskyttelse og selvbestemmelse, I I. Ikdahl & V. B. Strand (red.). *Rettigheter i velferdsstaten. Begreper, trender, teorier* (s.167-182). Gyldendal Juridisk.
- Skjørten, K., Hauge, M. I., Langballe, Å., Schultz, J. H. & Øverlien, C. (2016). Å se det utsatte barnet. I C. Øverlien, M. I. Hauge & J. H. Schultz (red.) *Barn, vold og traumer. Møter med unge i utsatte livssituasjoner* (s. 93-107). Oslo: Universitetsforlaget.
- Skogstrøm, L. (2018, 10. juni). Dommer advarer mot dårlig kvalitet på enkelte psykologsakkyndige. *Aftenposten*.
- Smart, C. (1999). Deconstructing motherhood. I E. Silva (red.) *Good Enough Mothering* (s. 37-57). London: Routledge.
- Smith, D. E. (1987) *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*. Boston, MA: Northeastern University Press. Hentet fra <https://sth2.alexanderstreet.com/cgi-bin/asp/philo/sth2/documentidx.pl?sourceid=S10023231>
- Smith, D. E. (1991). Writing Women's Experience into Social Science. *Feminism & Psychology*, 1(19), 155-169.
- Smith, Lars (2002). *Tilknytning og barns utvikling*. Oslo: Høyskoleforlaget.
- Smith, Lars (2010). Tilknytning og omsorg for barn under tre år når foreldre går fra hverandre. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 47(9), 804-811.
- Smith, Lucy (1980). *Foreldremyndighet og barnerett*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Smith, L. (2008). Nyere utvikling i barneretten. *Tidsskrift for arverett, familierett og barnevernrettslige spørsmål*, 6(2), 84-94.
- Solomon, J. & George, C. (2016). The Measurement of Attachment Security and Related Constructs in Infancy and Early Childhood. I: J. Cassidy & P.R. Shaver (red.). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 366–396). New York: Guilford Press.
- SSB (2012). Tidsbruksundersøkelsen. Hentet fra <https://www.ssb.no/tidsbruk>

- SSB (2015). *Barn i familien påvirker også fedres avtalte arbeidstid*. Hentet fra <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/barn-i-familien-pavirker-ogsaa-fedres-avtalte-arbeidstid>
- SSB (2017). *Færre foreldremeklinger gjøres eksternt*. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/faerre-foreldremeklinger-gjores-eksternt>
- SSB (2018a). *Økt bruk av advokater til foreldremekling*. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/okt-bruk-av-advokater-til-foreldremekling>
- SSB (2018b). *14 prosent av befolkningen er innvandrere*. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/14-prosent-av-befolkningen-er-innvandrere>
- St.mld. nr. 15 (2012-2013). *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-15-20122013/id716442/>
- St.mld. nr. 29 (2002-2003). *Om familien - forpliktende samliv og foreldreskap*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-29-2002-2003/id471301/>
- Storhaug, A. A. (2015). *Barnevernets forståelse av farskap* (Doktoravhandling). Trondheim: NTNU.
- Svedenborg, H. (2016). *“Hver for seg og samlet”*. En kritisk analyse av femten barnesakkyndige erklæringer med et eksplisitt fokus på kjønn og foreldreskap (Hovedoppgave, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo). Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/53698/Endelig-oppgave-Helena-Svedenborg.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Tanggaard, L og S. Brinkmann (2015). Kvalitetet i kvalitative studier. I Brinkmann, S. & L. Tanggaard (red.), *Kvalitative metoder. En grundbog* (s. 521-533). København: Reitzels forlag.
- Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge: En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Thuen, F. (2018, 21. november). Foreldrekonflikt om delt bosted for barna. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/amagasinet/i/vm2MXX/Frode-Thuen-Foreldrekonflikt-om-delt-bosted-for-barna>
- Tjersland, O. A. (1995). Psykologene i rettsvesenets tjeneste – dilemmaer, begrensninger og muligheter. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 32(11), 1024-1031.
- Tolmie, J., Elizabeth, V. & Gavey, N. (2009). Should Father Contact be Prioritized over all other Considerations when Negotiating Parenting Arrangements after Separation? Raising Questions about Current Family Law Practices in New Zealand. *New Zealand Universities Law Review*, 24, 136-166.
- Torsteinson, S., Brandtzæg, I. & Powell, B. (2010). Circle of Security som forebyggende intervensjon i spesialisthelsetjenesten. I: V. Moe, K. Slinning, og M.B. Hansen (Red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 721-742). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Totland, T. & Trønnes, T. (2018, 15. juni). Ni bud for hva vi ønsker oss i en sakkyndig utredning. *Aftenposten*.
- Tranøy, J. (2006). Menneskerettigheter og barnevern i Norge og Sverige. Undersøkelse av sakkyndige utredninger. Hentet fra http://www.krisesenter.org/kritikk_sakkyndige/jt_undersokelse_sakkyndige_utredninger.pdf
- Tvisteloven. *Lov av 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-90>

- Ulvik, O. S. (2009). Barns rett til deltakelse – teoretiske og praktiske utfordringer i profesjonelle hjelperes samarbeid med barn. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 46(12), 1148-1154.
- Ulvund, S. E. (1998). Trenger «mor» å være en kvinne? Om far som tilknytningsperson. I L. Askeland & S. O. Sataøen (red.), *Hva skal vi med menn? Om betydningen av menn i pedagogisk arbeid med barn* (s. 62-72). Oslo: Pedagogisk forum.
- Valsiner, J. (1984). Two Alternative Epistemological Frameworks in Psychology. The Typological and the Variational Modes of Thinking. *The Journal of Mind and Behavior. An Interdisciplinary Journal*, 5(4), 449-470.
- Vygotskij, L. (1978). *Mind and society: The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Vygotsky, L. S. (1987). Thinking and speech. I R. W. Rieber & A. S. Carton (red.), *The collected works of L. S. Vygotsky* (s. 37-285). New York: Plenum.
- Walhovd, K.B. og Fjell, A.M. (2010): Tidlig sentralnervøs utvikling og betydningen av ytre forhold, stimulering og omsorgsmiljø. I: V. Moe, K. Slinning, & M. B. Hansen (red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 67-91). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Walkerdine, V. (1993). Beyond Developmentalism? *Theory & Psychology*, 3(4), 451-469.
- Warhus, K. S. & Brandth, B. (2017). *Likestilling i det tredje skiftet? Heltidsarbeidende småbarnsforeldres praktisering av familieansvar etter 10 uker med fedrekvote* (Doktoravhandling). Trondheim: NTNU.
- Whelan, W. F. & Marvin, R. S. (2010). The Circle of Security: Metoder til bruk i fosterhjemmsorgen. I: V. Moe, K. Slinning, og M.B. Hansen (red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 704-720). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- White, S. (1998). Interdiscursivity and Child Welfare: the Ascent and Durability of Psycho-legalism. *The Sociological Review*, 2, 265–292.
- Winnicott, D. W. (1960). The Theory of the Parent-Infant Relationship. *International Journal of Psychoanalysis*, 41, 585-595.
- Woodhead, M. (1991). Psychology and the Cultural Construction of ‘Children’s Needs’. I: M. Woodhead, P. Light & R.Carr (red.) *Growing up in a Changing Society*. London: Routledge.
- Woodhead, M. (1999) Reconstructing Developmental Psychology – Some First Steps, *Children & Society*, 13, 3-19.
- Woodhead, M. & Faulkner, D. (2000). Subjects, Objects or Participants? Dilemmas on Psychological Research with Children. I P. Christensen, & A. James (red), *Research With Children. Perspectives and Practices* (s. 1-27). London: Falmer Press.
- Zachrisson, H.D. (2010). Tilknytning og psykisk helse hos sped- og småbarn. I: V. Moe, K. Slinning, og M.B. Hansen (red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 285-302). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Zeedyk, M. S., & Raitt, F. E. (1998). Psychological Evidence in the Courtroom: Critical Reflections on the General Acceptance Standard. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 8(1), 23-39.
- Ødegaard, L.V. A. (2009). *Bruk av sakkyndige i barnefordelingssaker: Har de sakkyndige overtatt domstolens rolle?* (Masteroppgave, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo). Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/22249/96531.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Øverlien, C. (2012). *Vold i hjemmet – barns strategier*. Oslo: Universitetsforlaget.

Øvreide, H. (1999). Kontakten med partene (foreldrene). I E. Backe-Hansen & H. Øvreide (red.), *Sakkyndig arbeid. Fag og beslutninger om barn.* (58-95). Oslo: Gyldendal akademisk.

Ådanes, M., Haugen, G. M. D., Jensberg, H., Husum, T. L. & Rantalaiho, M. (2011). *Evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov. Er meklingsordningen tilstrekkelig innrettet mot de vanskelige sakene, opplever foreldrene mekling som nyttig, og er barnets beste en rettesnor for avtalen?* Oslo: SINTEF-Rapport A20162.

ⁱ I veileder Q/15 *Om saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene og høring av barn* er det formulert tre forslag til mandater i foreldretvistsaker (BLD, 2004, s. 13-15). Disse lyder: 1) «Med utgangspunkt i barnets beste skal domstolen avgjøre hvem av foreldrene barnet skal bo fast hos og hvilken samværsordning som skal gjennomføres. Den sakkyndige bes utrede og vurdere de aktuelle psykologfaglige problemstillingene som følger av anførsler og påstander i saken.» Dette er det mest generelt formulerte forslaget, som ser ut til å være utgangspunkt for de fleste av mandatene i sakkyndigvurderingene fra 2015 og 2016. 2) «Med utgangspunkt i barnets beste skal domstolen avgjøre hvem av foreldrene barnet skal bo fast hos og hvilken samværsordning som skal gjennomføres. Den sakkyndige bes vurdere barnets tilknytning til hver av foreldrene, barnets eventuelle egne ønsker og de konsekvenser en eventuell flytting fra mor til far må antas å få. Den sakkyndige bes dessuten vurdere barnets utvikling og behov, partenes omsorgs- og samværskompetanse og samarbeidsmuligheter som grunnlag for fastsettelse av samværets omfang.» 3) Der saken har vært meklet, foreslås følgende formulering: «Oppdraget utvides til å gjennomføre ytterligere samtaler med partene, observere samspill mellom foreldre og barn og innhente opplysninger fra aktuelle informanter som anses å være nødvendig for å kunne vurdere de psykologfaglige spørsmål som reises av anførsler og påstander i saken (...) En kortfattet skriftlig erklæring avgis senest tre uker før hovedforhandling.»

ⁱⁱ I Nasjonal veileder for behandling av foreldretvistsaker er det formulert ett forslag til mandat i foreldretvistsaker (DA, 2016b, vedlegg 9). Dette lyder: «I medhold av barneloven § 61 nr. 3, jf. tvisteloven § 25-3, oppnevnes du som sakkyndig for NN tingrett i sak nr. xxyy. Med utgangspunkt i hensynet til barnets beste skal retten avgjøre tvistetemaet/-temaene. Du gis følgende mandat: 1. Gi en beskrivelse og vurdering av (barnet), hans/hennes utviklingsstatus og omsorgsbehov, og drøft hva eventuelle avvik kan skyldes. 2. Beskriv og vurder foreldrenes omsorgs-/samværsevne i forhold til å oppfatte og ivareta (barnet)s behov. 3. Beskriv og vurder den følelsesmessige tilknytning mellom barnet og foreldrene. 4. Gi prognoser/vurder /drøft, i den grad det er psykologfaglig relevant, konsekvensene for barnet ved oppvekst hos hver av foreldrene/ulike samværsordninger/ikke samvær. 5. Eventuelle risikomomenter bes særlig drøftet. 6. Den sakkyndige må gi uttrykk for tvil der det er tvil, og opplyse om hva som er årsaken til tvilen. 7. Det forutsettes at den sakkyndige har samtaler med begge partene (og med barnet, og at det foretas observasjon av begge partene sammen med barnet i foreldrenes respektive hjem). 8. Den sakkyndige står fritt med hensyn til hvilke informanter for øvrig som skal kontaktes, eventuelle spørsmål om fritak fra taushetsplikt kan avklares via retten. 9. Den sakkyndige skal informere barnet om saken og gi barnet anledning til å uttale seg i spørsmålene om fast bosted og samvær. Vedlagt følger kopi av de dokumentene som hittil foreligger i saken. Senere dokumenter vil bli ettersendt, og prosessfullmektigene vil bli bedt om å sende kopi av nye prosesskriv direkte til deg. Skulle det være behov for ytterligere faktiske opplysninger, kan du kontakte undertegnede. Frist for å avgi skriftlig uttalelse er (dato). Uttalelsen sendes til NN tingrett og prosessfullmektigene. Det forutsettes at du er til stede i rettsmøtet og avgir forklaring. Rettsmøtet er berammet til (dag, dato, klokkeslett). Saken er berammet med x dager. Du vil senere motta innkalling til rettsmøtet. Som rettsoppnevnt sakkyndig får du godtgjøring etter gjeldende salærbestemmelser.»

ⁱⁱⁱ Se punkt 3 i forrige note.